

IO. ANTONII

VIPERANI,

De componenda oratione,

LIBRI III.

ANTVERPIÆ,

Ex officina Christophori Plantini,
Architypographi Regij.

M. D. LXXXI.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS Privilegio cautum est, ne quis
citra Christophori Plantini Architypogra-
phi Regij voluntatem *Io. Antonij Viperani*
opera, intra octennium à die impressionis
absolutæ, imprimat, aut alibi impressa im-
portet, venaliâue habeat intra omnes ditio-
nis eius fines. qui secus faxit, pœna multa-
bitur quæ expressa est in regio diplomate,
dato Bruxellæ 20. Martij, M. D. LXXVI.

Sign.

Iac. Blyleuen.

GASPARI CHIROGÆ³

EPISCOPO CONCHENSI,

REGIS PHILIPPI

à Consiliis, atque hæreticæ prauitatis in
Hispania Inquisitori maximo,

I O. ANTONIVS

VIPERANVS S.

I, GASPAR CHIROGÆA, eruditi homines libros suos cum in lucem edunt, alicuius excellentis viri tutelæ cõmendant, vt eius dignitate à maleuolorũ iniuriis defendantur; & par equidem me est libros De cõponenda oratione, quos adolescentior scripsi, tibi dedicare optimo Patrono, tum bonis artibus perpolito, tũ in amplissimo dignitatis gradu locato, mihi etiã beneuolus: cuius patrociniõ tutos nihil ex quoquã offensionis habituros existimo. Ac certum est illos in reprehẽsores multos incurfuros, quod de re agant à multis authoribus pertractata: in quibus si quod erratũ offenderrint, facilẽ meũ nomen lædant; si quod bene dictum legerint, laudẽ aliis adscribant.

Nec profectò mihi sumo inuenisse me quidquam noui, aut melius & ornatius aliis explicasse: sed cum magni rhetores sæpè inter se dissentiant, nec vniuersam dicendi rationem scriptis suis vnus aliquis cõplectatur; non inutilem studiosis adolescentibus fore laborem hunc nostrũ putauimus, quo præcipua rhetoricæ artis præcepta breuiter perstrinximus, & summorum authorum mentes pro nostro ingenio conciliauimus; sed vt alius quoq. integrum sit in controuersis rebus iudicium suum interponere. Sic enim rebus obscuris à disputationibus lumẽ accedit. Docere autẽ institui qua ratione oratio, quæ Oratoris opus est, rectè cõficiatur. Ac primùm quidem materiam, ex qua fit; deinde partes, ex quibus componitur; postremò qualis in vno quoq. genere causarũ effingatur ostẽdam. Nam ceteri rhetorices magistri ad vnum iudiciale genus artem Oratoriam redegerunt: quod à veteribus magis vsurpatum nostris temporibus minus in usu est. Te verò non dubito pro tua humanitate huic nostræ industriæ vigilisq. fauturum.

IO. ANTONII VIPERANI,

DE COMPONENTA

ORATIONE.

LIB. I.

Quid Oratio.

CAP. I.

RATIO est omnis locutio; qua à brutis animantibus præcipuè distamus. Offic. 1.
eius proprium munus est animi sensa & cogitationes exprimere. Cicero rationem orationis duplicem fecit, alteram sermonis, alteram contentionis. Sermo est communis loquendi usus, contentio maiorem vim habet ad gloriam. Est enim ea, quam eloquentiam nominamus. Et quanquam omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio (inquit idem) hoc proprio signata nomine est. Orator autem is est, qui bene, hoc est, compositè, ornatè, copiosè dicit: qui non ab inventione, aut dispositione, aut actione, sed ab elocutione nomen accepit; quippe qua ceteris antecellit: diciturq; à Græcis ῥητορ, eloquēs a Latinis, ex quo Cicero Oratoris orationem sæpè eloquentiam vocat. Quare philosophorum locutionem quod mollis sit, sine verborum & sententiarum structura, sine numeris & affectibus sermonem potius dicendam putabimus, quam orationem. Atque ut in certo opere quisq; artem suam exercet, sic Orator in componenda oratione versatur.

In Orat. ad
Brutum.
De Orat. 1.

De Partibus Orationis.

CAP. II.

Lib. 3. cap. 5.
& Cic. in
Bruto.

De Orat. 3.

In Perihet.

De historia
Animalium
lib. 1.

OMnis autem oratio constat ex his (ait Fabius Quintilianus) quae significantur, & his quae significant, hoc est, rebus, & verbis. Sunt enim verba rerum nota: quae (ut dicam cum Cicerone) sedem habere non possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si verba semoueris. Rerum verò notiones, siue ideas, quas Aristoteles praeter res & verba etiam in oratione considerat, possunt ad ea, quae significantur, referri. Atque ut animantium (sicut idem philosophus docet) partes quaedam sunt eiuſdem generis eiusdem, quae in sui similes partes secantur, quales sunt, caro, os, nervi; quaedam ètèrogyvèis, cuiusmodi sunt caput, humeri, pedes, quae in partes genere differentes dispartuntur: sic orationis partes eiuſdem generis sunt res & verba, ètèrogyvèis verò, quibus tanquam membris componitur, exordium, narratio, confirmatio, cōclusio: quae quidem singula verbis & rebus perinde ac differentes partes similibus genere consistunt. Illae naturam orationis indicant, iste magnitudinem conficiunt. Quamobrem prudens Orator, cui propositum est auditorum voluntatem ad ea quae dicit, perducere, primum excogitare debet sententias & verba, quibus doceat, delectet, & moneat; deinde per partes collocare.

De Inventione rerum.

CAP. III.

INuenire quae causa utilia sint meis quidem à se per se est, sed artis praecepta mentis quoque solertiam adiuvant, ut certius & facilius inveniamus. Quapropter sapientes

sapiente: quidam viri communes quosdam locos do-
 cuere, qui quasi notae essent argumentorum (et si commu-
 nes locos vulgus eos appellat, qui sunt de virtute, officio, Cic. in Orat.
 a quo & bono, dignitate, honore, premio, & similibus
 contrariisq; rebus, quod videtur idem multarum esse
 causarum) qui licet proprij causarum sint, & inheren-
 tes in earum nervis, tamen quia de vniuersa re tractari
 solent, communes à veteribus nominati sunt. Hanc cer-
 tis ex locis argumenta inueniendi rationem Graeci ro-
 mulo, nostrorum aliqui localem nuncupauerunt, eamq;
 dialectici asserunt suam; qui differendi partes duas fe-
 cerunt, quarum altera inuenire, altera docet inuenta
 indicare. Sed ne viderentur artis suae adiumenta ab
 alijs petere, illam etiam sibi rhetores vendicarunt: sine
 qua Oratores non possent à quaestione finita disputatio-
 nem ad infinitam, sicut facere iubentur, renocare. Et
 rhetorica sanè dialectica similis est, quatenus de propo-
 sita quaestione in utraq; partem disputat. Habent ta-
 mē causarum Ciuilium, in quibus praecipue versantur,
 proprios quosdam locos, nimirum personarū & rerum
 attributa, quae vulgo circumstantia nominantur. Ve-
 rùm locorum doctrina varie tractata est.

Aristot. r.
 Rhet.

Quid & quotuplex locus.

CAP. IIII.

EGo verò sequar eam quam Cicero tradit rationem. In Topic. &
 Partit.
 Finit enim locum esse argumenti sedem: facitq; lo-
 cos alios insitos, alios assumptos. Insitos vocat, qui in
 eo ipso infixi sunt, de quo agitur: assumptos verò, qui in
 ipsa quaestione non inherēt, sed cum extra sint, ad que-
 stionem tamen accersuntur. Insitorum duplex con-
 ditio. nam alij rem vniuersam complectuntur, ut De-

finitio, qua explicat id quod definitur, vt Partium enumeratione, qua totum in membra distribuit, vt Notatio, siue Etymologia, qua rem interpretatur, quam nomen designat: alij rem tantum attingunt, & affecti quodammodo sunt ad id, de quo queritur. Ac que nuntium respectum habet, aut amica (inquit Boetius) aut inter se dissidentia sunt. Amica aut in substantia (sic enim appellant, quam Graeci *ἁμικία* vocant) vt Genus, Forma, Antecedentia & Consequentia, Causa, Effectum; aut in qualitate, vt Coniugatum, Simile, Coniunctum; aut in quantitate, vt Paria. At Dissidentia (sunt autem dissidentia, qua licet inter se diuersa sint, secum tamen conferuntur) partim à se Differentia tantum sunt, partim Aduersa. Aduersa inquam vel in qualitate, vt Contraria, Repugnantia; vel in quantitate, vt Maius & Minus. Loci vero assumpti etiam extrinseci vocantur, quia neque rem totam concludunt, nec cum re intimam cognationem habent. Cuiusmodi sunt Testimonia.

In Topic.
Cicer.

De Probatione artificiali & inartificiali.

CAP. V.

Praterea loci insiti artificiales, Graecè *ἑρτυχοί*; assumpti vero inartificiales, & *ἀρτυχοί* vocantur. Quam diuisionem Fabius Quintilianus inuentam fuisse ab Aristotele dicit. Artificiales probationes sunt, quas ex ipsa causa trahit Orator, & quodammodo gignit, posita in dicentis inuentione, & in artis disputatione. At inartificiales licet in causa sint, ab Oratore tamen non inueniuntur: quanquam ad Oratorem delata ab ipsa oratione & arte tractantur. Non igitur inartificiales dicuntur, quia nulla arte exornantur, sed quia

Lib. 5. cap. 1.

quia nullo Oratoris ingenio effingantur. Vnde maioribus eloquentia viribus subleuanda sunt, quo minus ab Oratore excogitantur.

De locis in fitis.

CAP. VI.

Nec profecto nostri instituti est cuiusq; loci naturam exquisitè rimari, nam res ista maiorem diligentiam, & grauiores auctores postulat. sed vim cuiusque summam ostendam.

Definitio est oratio, qua quid sit res explicatur, vel est rerum earum, que sunt eius rei propria, quam definire volumus, breuis & circumscripta quadam explicatio. Docent autem Dialectici definitionem genere & differentia perfici. Itaq; si voles definire hominem, sumes animal. Est enim genus: quod affectu propria differentia hominem ab aliis animantibus seceruet. Seceruetur autem ratione, ergo hominem esse defines animal rationis capax. Sed quoniam vix vlla propria differentia inueniuntur, docent, vt multa simul accipiantur, que seorsum sint aliis communia, sed coniuncta propriis aliquod efficiant. Sicut in hac asini definitione, *Asinus est animal, solidis pedibus, auritum, & fœcundum*, singula separat a multis animantibus congruunt, sed copulata vnum asinum cõstant. Differt autem definitio à descriptione, quòd definitio quid sit res breuiter exprimit, descriptio qualis sit fusiùs explicat, & quasi ante oculos ponit. Nec solum personarum, sed et in rerum, temporum, & locorum descriptio est.

Partitio est totius in membra distributio. neq; hinc remouenda diuisio est, que genus in species diuidit. Sed inter se tamen differunt: quoniam diuisio (vt scribis

Quintilianus est rerum plurimarum in singulas, partitio singularum in partes. Exempli causa. Animal genus est, quod significationis suae ambitu multa comprehendit: diuiditurq; in rationis capax, & expers; quae res singulae sunt. At rhetorica una ars est, quae in inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & actionem, ut totum in partes secatur. Itaq; partitio ista dicitur. Tamen species nomen generis accipiunt; nam homo animal nominatur; at partes totum non accipiunt. Praeterea sublata una, aut altera specie, adhuc stat genus; dempto uno, aut altero membro totum laesum fit. Genus enim species constituit, at totum ex membris componitur. Quamquam vel magni auctores, cum negligenter loquuntur, interdum partes pro firmis, & pro diuisione partitionem dicunt.

Etymologia, quae Latine nominis interpretatio, seu veriloquium, & cum verbi nouitas refugitur, notatio dicitur (quandoquidem nomen est rei nota) designat id quod nomen concipit. Ex eius vi sumitur quandoq; argumentum, ut tumultus, id est, timor multus. Nec attendimus hic fortuitam verbi conditionem, quae apud diuersas nationes varia est; alioqui non haberet locus in eo ipso, de quo agitur, sed verbi sensum aduertimus, qui a re non separatur. Sic *Vlp. l. xii. Rerum*, inquit, uocabula immutabilia sunt, hominum uero mutabilia. Neq; omnium nominum interpretationes dari possunt, neque ea omnes uerae sunt, quas Grammatici comminiscuntur. Utendi autem notatione parca & accommodata, dum occasionem locus obtulerit.

Coniungata sunt ex uerbis generis eiusdem: quae nimirum ab uno uerbo deriuata diuerso modo inflectuntur, ut sapientia, sapiens, sapere, sapienter. Huc pertinet locus a casibus: quem *Aristoteles* esse inquit, cum a principali aliquo nomine aduerbia deducuntur,

ut à sapientia sapienter, à iustitia iuste. Vocantur autem Coniugata, quia similitudine vocis sub unum quasi iugum coguntur.

Genus Cicero dicit esse id, quod duas aut plures formas natura quidem inter se differentes, sed vocis communione non dissimiles continet. Sicuti virtus genus est suo sinu coercens prudentiam, iustitiam, fortitudinem, & temperantiam: quae quidem inter se differunt, sed nomen virtutis aequè singula usurpant. Quo etiam modo species individua complectitur. De Orat. 2.

Species seu forma est, quae propriis affecta differentibus nunquam a genere coniungitur. Neque enim species aliud est, quam genus certis differentiis informatum, velut animal rationis capax homo est. Monet Fabius à specie ad genus affirmativè, contra à genere ad speciem negativè argumentum valere. Nam species habet firmam generis probationem, refutationem infirmam; contra genus firmam habet refutationem formae, probationem infirmam. Itaque hi loci mutui sunt inter se: quoniam ut à genere ad formam, sic à specie ad genus argumentamur. quamvis genus à forma, nisi totum sumatur, separari possit, forma à genere non possit: nam si *piatanum dixeris, statim eam arborē esse intellexeris.* Lib. 1. cap. 1.

Similia sunt, quae cum diuersa sint, eiusdem tamen qualitatis sunt. Est autem similitudo, quam Graeci *παρόμοιον* vocant, Philosophis & Oratoribus vsui, quoniam videtur ad persuadendum aptissima. Pulcherrima illa est apud Fabium, quemadmodum vascula oris angustis superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem instillantibus replentur; sic tenera puerorum ingenia grandia non percipiunt, modica & viribus suis apta commodius addiscunt. At similitudo, quae non omnibus suis partibus explicatur, sed rerum, aut personarum

12 I. O. ANTONII VIPERANI,
rum faciem quandam exprimit, exæov à Grecis, à La-
tinis imago dicitur, vt

Aneid. 1.

Os, humerosque Deo similis. &

Aneid. 1.

Qualis mugitus fugit cum faucibus aram
Taurus &c.

Differentia, quæ cum diuersa sint, nullo tamen certo ductu inter se pugnant, aut genere sunt differentia, vt arbor, piscis, aut forma, vt aquila, vulpes, aut numero, nimirum quæ inter numerandum alia ab aliis segregantur, aut quouis alio inter se modo distinguuntur. Sed quæ similia cognoscit, eadem mens differentia discernit. Nam simile idem est, differens diuersum.

In P. edicam.

*Contraria, quæ Aristoteles vocat ἀντιθέσια, hoc est, opposita, aut sunt aduersa ἐναντία, à quibusdam communi nomine dicta contraria, aut priuatiua σεντι-
νὴ, aut in comparatione posita ἐξ ἑνὸς π, nonnulli relata ap-
pellant, aut aientia & negantia, quæ Græci ἀποκρίσιμα,
nostrorum aliqui contradicentia nominant. Aduersa
sunt, quæ in eodem genere plurimum inter se differunt,
vt sapientia & stultitia. Horum alterum sine altero
esse potest, & vtrunq; in diuersis rebus inesse, nunquam
tamen in eadem re vno eodemq; tempore. Duplex au-
tem aduersorum conditio. Nam alia medio carent, vt
lenitas & grauitas; omne enim corpus aut leue est, aut
grauē; quorum argumentatio conclusionem habet ne-
cessariam: alia medium habent, vt inter nigrum & al-
bum medius alius color est, quorum conclusio non infer-
tur necessario. Non enim si nigrum corpus non est, erit
idcirco album. At Priuatiua ex habitu intelliguntur.
Nam priuatio eius rei est, quæ possidetur, vt cecitas
est priuatio visus in eo quod natum est videre. Neque
enim cæcum dicimus nisi eum cui sensus oculorum a na-
tura datus est. Sed quæ in comparatione posita sunt, ea
qua*

qua ratione sunt, aliorum esse dicuntur, ut seruus do-
 mini dicitur seruus, & filius patris filius. Aientia ve-
 rò & negãtia sunt ea, quorum idipsum negatur, quod
 prius affirmatum est. Necesse igitur est, ut id neges,
 quod ante affirmasti, sic Philosophatur Plato, & Non
 philosophatur. Quae si ad plures referantur, non erunt
 contradicentia. In his perpetua lex haec est, ut de omni
 re necesse sit verè alterum dici, vrrungz, de nullo. Ergo
 Opposita sunt (ut definit Boëtius) qua in eodem secun- In Topic.
Cic.
 dum idem, eodem tempore circa vnam eandemq; rem
 simul esse non possunt. Differuntq; inter se, quòd Con-
 tradicentia semper integra finiuntur oratione, & alte-
 rum affirmatur, alterum negatur; reliqua opposita sim-
 plicibus orationis partibus constant, in quibus neq; ve-
 rum, neque falsum inest. Tum inter aduersa & relata
 hoc interest, quòd relata necessario simul eodem tempo-
 re aut esse, aut non esse debent; aduersa non item. Quae
 etiam distant à priuantibus, & contradicentibus; quòd
 aduersa eodem tempore in diuersis rebus esse possunt,
 priuantia & contradicentia non possunt. Ad haec pri-
 uantia ab aduersis, in quibus medium aliquod est, eo
 dissentiunt, quòd ipsa medium nullum habent, ab his
 vero, in quibus nullum medium est, hoc discrepant, quòd
 semper necesse est eorum alterum in subiecta sibi re in-
 esse, priuantia non semper. Non enim qui natus aptus
 est videre, aut videt, aut cecus est. Nam infans neque
 videt, neq; cecus est. Deniq; aduersa in suis qualitati-
 bus considerantur, priuationes non quòd ipse sint ali-
 quid, sed ex habitus absentia cognoscuntur. At verò
 relata dissident ab aduersis, & priuantibus, quòd illa
 neq; in comparatione sita sunt, & vno eodemq; tempo-
 re simul esse non possunt: relatu separari à se nequeunt,
 & ipsa relationis praedicatione consistunt. Quas oppo-
 sitorum

sitorum differentias Boëtius satis copiosè persequitur.

Coniuncta, sine adiuncta, siue applicata finitima cū re sunt, quam vel antecedunt, vel comitantur, vel subsequuntur, haud tamen necessariò. Qui locus totus pene est oratorius, faciens ad causas coniecturales, in quibus de facto quaritur. Nam tunc querimus quare rem praecesserint, quae cum re fuerint, quare rem subsequuta sint. Ante rem apparatus, colloquia, locus, cum re pedis crepitus, strepitus hominum, corporum umbra; post rem rubor, pallor, titubatio, restinctus ignis, gladius crucentus, & similia, quae suspicionem facti possunt mouere. Ab adiunctis autem probabiliter, non necessariò argumentamur. Non enim qui erubuerit, aut visus fuerit cum gladio, necesse est ab eo factam eadē fuisse. Igitur ab adiunctis locus est, quando ex eo, quod proponitur, aliquid aliud vel esse, vel fuisse, vel futurum esse conicimus.

Antecedentia, Consequentia, Repugnantia quoniam loci sunt (ut Graecè loquar) hypothetici, atque eodem modo tractantur, simul exponentur. Antecedens est, quod posito aliud necessariò consequitur: Consequens, quod antecedens consequitur, nec ab eo unquam separatur. Atque adiuncta neque rem antecedunt necessariò, neque subsequuntur: quocirca ab antecedentibus, & consequentibus distant. Antecedens, si arrogans est, odiosus est: & si bellum est, inimicitiae sunt. Consequens est inimicitiae. Et quamquam inimicitiae bellum natura antecedunt, tamen non id dicimus antecedens, quod prius est tempore, sed id, quo posito aliud necesse est sequi, licet natura prius non sit. Repugnantia eiusmodi sunt, ut coherere nunquam possint. Neque verò ob id repugnantia esse aduersa dixeris: sed quoties id, quod aduersorum alteri natura coniunctum est, alteri opponitur,

tur, tunc repugnantia sunt: ut amicitia, & nocēdi voluntas, qua ab odio proficiscitur. Quoniam verò antecedentia, & consequentia coherent necessario, nec coherent repugnantia, atq; eadem ratio consentanea & dissentanea discernit, hos tres locos simul eadem intelligentia considerat. Finnt autem hypothetica argumentationes ex duabus propositionibus simplicibus, id est, duabus orationibus intercedente coniunctione hypothetica: ut, Si homo est, animal est. & Si amicus est, nocere nolit. Quamobrem nonnulli argumentationes istas esse, non locos existimant, quoniam ex alijs locis inuēta argumenta istis formis explicantur: ut hoc, Si homo est, animal est, argumentum à specie ductū videtur. Quod equidem non nego, sed etiam locos esse aio, quoniam ex se quandam viam inueniendi argumenta demonstrat. Id quod de repugnantibus nemo dubitavit, sed aduertendum est in multis soepe coniunctionem latēre, que hypotheticam argumentationem efficit.

Causa & Effectum, hi quoque coniuncti sunt loci, perinde ut antecedens & consequens. Nam causa est, que aliquid efficit: effectum, quod efficitur à causa. Neque in his temporis ratio, sed natura proprietates attenditur. Verum Cicero causas paulo aliter quam Aristoteles exequutus est: sed Aristoteles magis probatur; qui causas diuidit in efficientem, à qua aliquid efficitur: Materiam, ex qua efficitur: Formam, per quam efficitur: Finem, cuius gratia efficitur. Causa efficiens vel necessitate facit, vel defectu. Necessitate autem, que vel natura conatu, ut ignis naturaliter sua calefacit, vel externa vi impellitur, ut aqua non vi sua, sed ignis calore feruescit. Et efficiētes causa alia sunt propriae & principantes, ut imperator in bello: alia obsequentes, ut milites. Materia nobis est quævis res, ex qua aliquid fit;

Causæ.

fit; *Forma, modus quidam materia, quo huius, vel illius forma nomen accipit, ut lapides & cæmentum adificiorum materia sunt, modus autem adificij forma. Finis est, cuius gratia res sit: qui actione ultimus, sed proposito primus est: quare in causis dominatur. Nihil enim agimus, quod non prius animo destinauimus. Ut militis finis est victoria. Quem finem ubi consecuti sumus, tunc ab omni opere desistimus. At effectum est, quod efficitur ex causa; a qua porro nunquam sciungitur. Nam causa effectum indicat, effectum que fuerit causa demonstrat. Aliqui effecta a destinatis distinguunt, quod effecta dicantur, qua ab efficientibus causis efficiuntur; destinata, qua in certum aliquem finem destinantur; verum ea Cicero uno effectorum nomine comprehendit.*

Comparata aut maiora, aut minora, aut paria sunt. Tripertitus igitur locus est a maiori, minori, & parium quibus Ciceronis iudicio spectari debent numerus, species, vis, quaedam etiam ad res aliquas affectio. Verum tamen Aristoteles maius vocat id, quod est vero similius; minus, quod est vero dissimilius. A minori ad maius affirmatiue, contra a maiori ad minus negatiue valet argumentum: ut Non potest hoc facere imperator, ergo nec miles. Grammatici comparationem a similitudine non secernunt. Rodolpius Agricola recte distinxit, ut Comparatio sit, cum duo, aut plura in tertio aliquo conferuntur, cuiusmodi a pari est apud Quintilianum, qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Vides ut duo illa, rem iudicare, & testimonium dicere, cum tertio illo, pecuniam accipere, coniunguntur? Quod tamen tertium non semper exprimitur, sed sua singulis propria attribuantur; ut apud Virgilium,

Si te

In Top.

De Inuentione dialect.
lib. 1. cap. 25
l. b. 5.

Æneid. 4.

— Site Carthaginis arces

Phœniſſam, Tyriæq. aſpectus detinet vrbis,
Quæ tandem Auſonia Teucros conſidere terra
Inuidia eſt? *Singula ſunt,*

Si tibi Dido licuit habitare Africam, liceat mihi
mihi Æneæ Italiam petere. *Tertium autem vir. q. commune eſt, quod deinceps dicitur,*

Et nos fas extera quarere regna.

Idcirco diligenter inſpicienda ſunt qua conferantur, & qua in re proxima & communi conferantur. A pari poſui iam exemplum, ſubiungam a maiori & minori. A maiori illud eſt, Seruare patri, per deum an poſſim rogas? Apud Ouidiū Medea. & Cicero pro Milone, Quem iure, quem impune non eſt auſus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore periculo capitis non dubitauit occidere. A minori eſt illud. Hiſtrio quid deceat quarit, & non idem faciat Orator? & apud Terentium, Si mortem ita fert huius muliercula, quid mihi faciat patri? Similitudo verò non eſt rerum inter ſe in vno tertio comparatio, ſed in ſingulis rebus ſingularum qualitatum ſimilis quedam inter ſe inſpectio. Exemplum poſui ante in ſimilibus, addam ex Cicerone aliud, Vt corporis noſtra ſine mēte, ita ciuitas ſine lege ſuis partibus, vt nervis, ac ſanguine, & membris vti non poteſt. Quære liquido apparet non proprie à Grammaticis ſimilitudinem comparationem vocari: quamuis Fabius Quintilianus ſæpe dicat ſimile quod eſt par.

De exemplis.

CAP. VII.

Deinceps videndum eſt exempla, qua ab Oratoribus ad amplificandum & probandum in oratione

B

ne

ne frequenter adhibentur, num loci sint, an argumenta,
 & ad quos vtiq; locos referantur. Exemplum autem di-
 Lib. 5. ca. 11. co, quod Græci *παράδειγμα*, rei gesta (sicuti Fabius de-
 finit) vel perinde ut gesta vtilis ad probandum com-
 memoracionem. Ac mea sententia exemplum non est
 locus; sed argumentum, quod ex aliis locis eruitur. E-
 ruitur autem (ut ait Cicero) maximè ex similibus: quod
 propter nonnulli *παράδειγμα* similitudinem appellarunt;
 ut Fabius verò sentit, etiam à contrariis, & compara-
 tis. Simile illud est, Iure occisus Saturninus, sicut &
 Gracchi, quod n. mirum similia tentauerint. Dissimile
 illud, Brutus occidit liberos proditionem molientes,
 Manlius virtutem filij morte multauit. Contrarium,
 Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit,
 Verres eadem sociis abstulit. Par illud mihi esse vide-
 tur, Si Gracchi iure occisi sunt, & Saturninus. Maius
 minoris, M. Horatius cum sua manu sororem esse in-
 terfectam fateretur, tamen populi Romani consiliis li-
 beratus est; ergo & Milo iure liberari poterit, qui infi-
 diatorem interfecit. Minus maioris, Occidi occidi non
 Sp. Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei fami-
 liaris, quia nimis amplecti plebem videbatur, in suspi-
 cionem incidit appetendi regni, sed eum (audet enim di-
 cere, cum patriam suo periculo liberasset) cuius nefarius
 adulterium in pulvinaribus bona Dea deprehensum
 est; & que sequuntur, sed dicit fortè aliquis, Exempla
 non sunt ab Oratore: nō igitur ad locos infitos referen-
 da sunt. Esto, exempla non fingat Orator: tamen exem-
 plorum ad rem, q; a de agitur, infitas quasdam & in-
 trinsecas rationes ex locis suo certè ipse ingenio inuenit.
 Exemplum autem vel est verum, vel fabulosum: & v-
 troq; pro causa utilitate & decore vtatur is qui dicit,
 nunc totum recensendo, aut etiam amplificando, nunc
 breuiter

breuiter significando, ac saepe illud vel à scriptoris laude, vel rei, vel personarum dignitate commendet. Verum ut fabulosa minus habent affirmationis, sic anti- quiora plus habent authoritatis.

Quomodo loci infiti & loci sunt, & argumenta.

CAP. VIII.

Ceterum loci infiti tunc propriè lo-
cū sunt, cum ex
illis argumenta promuntur, tunc verò argumēta
cum ipsi ad probandum adhibentur. Exempli gratia.
Probandum est vtilem esse rhetoricam: hoc ita demon-
stro. Ars bene dicendi vtilis est: atqui rhetorica est ars
bene dicendi: vtilis ergo est. In hac argumētatione pro-
batio sumpta est ex definitione Rhetorices. Ideoq; defi-
nitio locus est. Sin verò definitionis locum ipsum ad
probandum capiam, tunc ipse locus erit argumentum.
Sunt autem loci argumenta nimirum maximè locorū
propositiones, quæ vniuersales, & explorata, atq; om-
nibus vi sua perspicue sunt, vt (sic enim Boëtius)

Cuiusq; conuenit definitio, & id, quod definitur.

*Cuius partium nihil rei propositæ copulatum est, eo
ne totum quidem potest esse coniunctum.*

Interpretatio nominis idem valet quod nomen.

*Cui conuenit aliquid, huic etiam coniunctum eius
potest sociari.*

*Cui conuenit totum genus, eidem omnes species con-
ueniunt.*

*Quod de vna specie dicitur, idem in alteram non
potest transferri.*

Similibus rebus eadem conueniunt.

De differentibus idem intelligi non potest.

Quod alicui conuenit, id eum contrario nō conuenit.

B 2 *Adiuncta*

Adiuncta ex adiunctis penduntur.

Antecedens ubi est, ibi erit & consequens: ubi verò consequens non est, ibi ne antecedens quidem esse potest.

Ex causis vniuscuiusq; rei effectum spectari oportet.

Causa ab effectis suis non separantur.

Quod in re maiori valet, valeat in minori.

Quod in re minori valet, valeat in maiori.

Paribus in rebus aequitas paria iura desiderat.

Horum locorum naturam Orator ita nosse debet, & in promptu tenere, vt ad propositam questionem non necesse habeat quasi ostiatim singulos adire, sed ex paratis sedibus facile ac subito argumenta depromat: nec temerè omnes amplectetur, sed quemq; diligenter expendet. Qui autem loci proprij sint, cuiusq; questionis, suo ioco dicemus.

De locis assumptis.

CAP. IX.

AC de locis assumptis, quibus Orator etiam quasi propriis vtitur ad probandum factum, pauca dicemus. Cicero extrinsecos locos vno testimonij nomine comprehendit. Testimonium enim id omne dicit esse, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendā fidem. Et testimoniorum duo facit genera, alterum diuinum, alterum humanum. Diuinum est, quod numinis voce profertur; quodq; sacerdotes, & vates veluti caelestium arcanorum conscj, & interpretes effantur. Humanum spectatur ex autoritate, voluntate, oratione aut libera aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, iurata, quaesita. Fabius verò testimonium in preiudicia, rumorcm, tormenta, tabulas, insurandum, & testes diuidit. quorum cognitio facilis est.

In Topic. & Partit.

Lib. 1. cap. 1.

De

De personarum & rerum attributis.

CAP. X.

Sunt adhuc alij præter hos, quos declaravimus, loci, rerum, inquam, & personarum attributa, quæ vulgo circumstantia nominantur, civilibus questionibus, præsertim coniecturalibus accommodati. Fabio Lib. 3. ca. 16. persone circumstantia sunt, Genus, in quo spectatur à quibus parentibus ortus sit: Natio, Romanus, an Grecus, an Barbarus. Patria, in qua considerantur mores, leges, & instituta. Sexus, vir ne, an femina: ille magis severus, hæc minus constans. Ætas, puer, an iuuenis, an vir an senex. Educatio, siue Disciplina, à quibus, & quo modo institutus fuerit. Habitus corporis, pulcher an deformis, debilis an robustus. Fortuna, dives an pauper. Siquidem elatior animo dives est, submissior pauper. Conditio, clarus an obscurus, liber an servus, civis an peregrinus. Natura animi, avarus an liberalis, iracundus an misericors. Victus, luxuriosus, an sordidus, an frugi. Studia, miles an mercator, an literis deditus. Affectus, quid quisq; videri magis affectet, an dives, an eruditus, an probus. Antea dicta, & dicta, nã ex præteritis & præsentia iudicamus, & futura coniecimus: oratio quoq; animi interpret est. Nomen, quod quidem parum ad probandum, sæpe satis ad ridendum valet; ve si Verrem dicas, qui omnia furando verbar. De arte Poët. Sane Horatius ætates pulchrè descripsit; ac cuiusq; mores & studia doctè in Rhetoricis Aristoteles expressit. Lib. 2. In Partit. At Cicero in persona spectavit Naturam, & Fortunam. Natura vel est animi, vel corporis. In corpore sexus, ætas, figura, valetudo, vires, atq; his similia: in animo sunt virtutes, & vitia, artes & inèrtia, perturbations, cupiditas, metus, voluptas, molestia. Fortuna verò be-

na sunt genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitia, libertas, & his contraria. Jam rei, que cum persona coniuncta est, circumstantia sunt, Causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus. Causa est, que hominem mouet ad rem aliquam faciendam: que vel sine ratione; tunc enim est animi impetus, Gracæ opud; vel cum ratione suscipitur commodorum adeptionis, & malorum euitationis gratia. Tempus vel præteritum, vel præsens, vel futurum: temporis quoque partes sunt, hyems, ver, æstas, autumnus; menses, dies, nox, hora, tempestas. Locus spectatur opportunus an importunus, longinquus an propinquus, saluber an pestilens, celebris an desertus. Occasio est aliquid faciendi, vel non faciendi opportunitas. Instrumentum est omne illud, quo quis ad faciendum aliquid utitur. Modus ita consideratur, si quisquam aliquid clam vel palam, vi an persuasione, & his similibus rebus egerit, vel agat, vel acturus sit. Hi maxime loci (nam omnes comprehendi non possunt) Oratori solent in quaestione finita & civili suppeditare argumentandi copiam. Sed in quærendo diligentiam, in eligendo iudicium, in tractando solertiam adhibeat.

De Elocutione.

CAP. XI.

POST rerum inuentionem (nam earum dispositionem ad cuiusq. generis causarum finem post accommodabimus) verborum cura explicanda est. Hac vel in simplicibus verbis, vel in coniunctis versatur. Ubique autem (ut præcipitur à Cicerone) Latine dilucide, ornate, aptè loquendum. Ac simplicia quidem verba inuenienda sunt, coniuncta vero collocanda. Verum in-

mentio

uentio propriè rerum dicitur, quippe quæ ab ipfarum dispositione secernitur; at elocutio sine verborum collo- catione nulla est. Quamobrè, Cicero inquit, sed & res In Partit. & verba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autè in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur.

De Verbis simplicibus.

CAP. XII.

Verba simplicia vel natia sunt, vel reperta. Na- De Orat. 3.
tia dico, quæ nata penè sunt una cum rebus ip-
sis, à primis inquam hominibus imposita, & signata (ut
Fabius loquitur) primo sensu, quæ id nimirum signifi- Lib. 1.
cant, in quod primum denominata sunt: reperta vero,
quæ nata quidem non sunt cum rebus ipsis, sed ex ipsis In Partit.
natis facta; facta inquam cum Cicerone vel similitu-
dine, vel inflexione, vel coniunctione verborum, vel etiã
nominis fictione. Similitudo, siue Analogia, quã non-
nulli proportionem vocant, est, cum verbum dubium ad
id, de quo non queritur, simile adhibetur; sicut per spici-
entiam Cicero dixit, perinde ac sapientiam; & fratrici-
dam, non secus ac patricidam; & Hieratim: inuenescio
veluti feruesco. quæ tum certè nouata per similitudinẽ
, si prius non existant: alioquin si antè in usu fuis-
sent, nouata non essent. Inflexio, seu Derinatio aliud ex
alio verbo præter vsitatã formã inflectit atq; deriuat: sic
à membratum membrate, à circumscriptum circumscri-
ptè, & necessitudo, ut necessitas apud Sallustium, & a-
pud Terentium curatura pro cura, & beatitas apud
Ciceronem legitur tanquam beatitudo: in quibus qua-
dam analogia ratio seruatur. Veruntamen derinatio
non nouum facit omnino, sed noua terminatione nati-
uum inflectit: Analogia verò ad alterius similitudinem

24 IO. ANTONII VIPERANI,
facit nouum. Coniunctio siue compositio verborum no-
uat verba, verbis aliis adiunctis, vt expectorare, ver-
sutiloquus, arripotens: qua maximè propria sunt poë-
tarum. Nominis fictio à Grecis ὀνομαστικῆ dicitur, at-
que inter tropos enumeratur: de quibus paulo post di-
cemus. Et quanquam Horatius ait:

In De arte
Poët.

— Licuit, semperque licebit

Signatum præsentè nota producere nomen;
tamen nobis, quibus sermo Latinus periit, licere am-
plius non arbitror, ni in rebus nouis Latine lingua pe-
ritioribus, & quidem verecundè, nec à vulgo loquendi
modum, sed à probatis authoribus petere debemus. Ita-
que vsitata à bonis authoribus verba ab inusitatis se-
cernere oportet. Vsitata dico, qua frequentius apud il-
los inueniuntur: inusitata, qua aut nūquam, aut rarius
occurrunt. Atq; minus vsitatis parcius vtemur. Huius-
modi sunt passi senes pro rugosi; interdunim & itera-
tim, pro interdū & interim. Illa quoq; rarius legimus
antigerio, oppido, & similia: quibus Apuleius studio-
sissimus antiquitatis abundat. Sed vsitata qualia sint,
etiam videndum est. Quaedam enim translata sunt,
quædam non sunt. Translata voco, quæ tropis sunt mo-
dificata, metaphora, synecdoche, metonymia, anto-
nomasia, onomatopœia, catachresi, metalepsi, epitheto.
metaplasimum, qui dictionem transformat, vt proprium
poëtis, omitto. Quæ verò translata non sunt, aduertèn-
dum etiam est, natura cuiusmodi sint: nam quedam
verba ex se consonantiora, grauiora, leniora, & quo-
dammoda nitidiora sunt: quædā obscura, exilia, aspe-
ra, & sordida. Etenim u & i, quibusdam cum literis a-
cutius, a & o, præsertim longa, grauius, e, lenius sonat.
Et ex consonantibus quedam etiam meliorem sonum
habent. Tamen (inquit Fabius) vt syllaba è literis me-
lius

lius sonantibus clariores, ita verba è syllabis magis vocalibus sonantiora sunt. & quo plus quæq; spiritus habet, eo est auditu pulchrior. Tum honesta turpibus posteriora semper existunt, nec sordidis unquam in oratione locus est. Deniq; verba simplicia Latina esse debent nõ peregrina, propria, qua rem maximè declarent, & usitata, nam inusitata in impropriis duco, ornata etiam tropis, & ex his tum gravitate, tum lenitate & elegantiâ seligenda meliora: postremo apta rebus esse debent, magnis sublimia, parvis humilia, latis suavia, atrocibus aspera, & materia modo quæq; ponderanda sunt.

De Verbis coniunctis.

CAP. XIII.

Perfecta verborum coniunctio sensum absolutam continuatione comprehendens Græcè περίοδος, à Cicerone dicitur ambitus, circuitus, comprehensio, cōtinuatio: sæpè etiam circumscriptio. Constat autem Periodus incisus, & membris. *Membrum*, Græcè κῶλον, sensus est (vt tradit Fabius) perfectus, & numeris conclusus; sed a toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens: vt Incurristi amens in columnas; unum membrum est; In alienos insanus insanisti; alterum quoq; membrum. *Incisum*, siue articulus, Græcè κόμμα, non habet numeris conclusum sensum, & pars membri est. sic, Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas: quatuor incisa sunt, membra duo. Itaq; vt membrum periodi, sic incisum membri pars est. Ac perīodus interdum longior est, interdum simplicior, cum sensum vnum breuiter comprehendit; vt, Nemo est qui non sibi malit, quàm alteri. Sed in oratione circuitus verborum nec breuior esse debet, quàm aures expectent, nec

In Orat.

Lib. 9. cap. 4.

Cic. in Orat.

longior, quam vires atq; anima pariatur: concludatq;
rite sensum, sitq; apertus, vt intelligatur, non immodi-

Lib. 9. cap. 4. cas, vt memoriam superet. Habebit autem per Fabium
membra minimum duo, communiter quatuor, sed reci-
piet frequentior & plura. Modus ei vel quattuor sena-
riis versibus, vel ipsius spiritus moderatione à Cicerone
terminatur. Præterea volunt nonnulli periodum verbo
claudi, quod in eo vis sermonis insit: verum si asse-
rum id sit, cedat ratio numeris, fiatq; vocum transgres-
sionibus figura hyperbatos ab Oratoribus non raro vsur-
pata: & si qua sit dictio, in qua sensus magis insistat,
ea ultimo loco ponatur. Hoc autem prudentis est vide-
re, vt verbis atque sententiis semper insurgat, non de-

Lib. 9. cap. 4. crescat oratio. Illa verò observatio Fabij iudicio nimia
est, vt vocabula verbis, verba rursum aduerbiis, nomi-
na appositis, & pronomibus rursum priora sint. Nā
fit q; vique contra frequenter non indecorè. In vniuer-
sum felicissimus sermo est (inquit idem Fabius) cui &
rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus op-
portune cadens contingit. Deinceps quomodo fiat ora-
tio emendata, perspicua, ornata, & apta, dicamus.

De oratione Latina, perspicua, & ornata.

CAP. XIII.

In artit.

E Mendatè verba iunguntur, cum verborum conse-
cutio seruetur, hoc est (inquit Cicero) cum nec ge-
neribus, nec numeris, nec temporibus, nec personis, nec
cessibus perturbatur oratio: alioquin vt in simplicibus
barbarismus, sic in malè coniunctis v. his est vitium,
solocismus. Quam rectè loquendi rationem Gramma-
ticiis relinquamus. Altera virtus compositionis est, vt
dilucida sit: quam authore Cicerone his rebus. assequi
pos-

De Orat. 3.

possimus, si ea, quae dicimus, intelligantur, Latine scilicet loquendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quae significari ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, ac sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quae similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Ita certe sermo Fabij sententia & doctus probabilis, & planus imperitiae erit, si propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque supersit. Diluciditati contrario nomine obscuritas opponitur, quae fit aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione & immutatione verborum. Tertia laus orationis est ornatu: in quo lenitatem, numerum, ac rerum verborumque lumina spectamus. Lenitatem & numerum in primis verborum structura facit. Fit enim lenis, dulcis, & aquabilis oratio, si verborum concursus neque asper sit, neque hinc, sed (ut ait Cicero) quodammodo coagmentatus, & lenis: si nec concurrant vocales, ut illic, Bacca anea impendebant; nec asperiores consonantes praesertim x & s inter se commissa rixentur, ut Ars studiorum, quia ob rem antiqui subtraherent s, nec sequens dictio ab ultimis praecedentis incipiat, ut, O fortunata natam. Adhuc si eiusdem litera assiduitas vitetur: ut, O Tute tute tati tibi tanta tyranne tulisti. nec in super utamur continue similiter cadentibus, & desinentibus, ac declinatis, ut Flentes, plorantes, lacrymantes, & miserantes. Postremo plura simul monosyllaba, plures dictiones breves, aut longae, nomina iuncta nominibus, verba verbis, similia similibus, & insuavis eiusdem dictionis repetitio, & verborum vitiosa traiectio, ac longa continuatio fugienda est.

Lib. 9. cap. 4.

De Orat. 1.

De

De Numeris.

CAP. XV.

In Orat. ad
Brutum 16.

ET quemadmodum consecutione verborum lenitas, sic etiam quidam numerus efficitur. Numerus autem est (ut Cicero definit) quidquid sub aurium mensuram cadit, Græcè $\rho\acute{\iota}\theta\mu\circ\varsigma$. Sed numerosa oratio nō est (ut idem inquit) ea, quæ tota constat è numeris; tunc enim carmen fieret, quod Græci $\mu\acute{\epsilon}\tau\epsilon\omicron\upsilon\varsigma$ vocāt; verūm quæ ad numeros proximè accedit. Illud in oratione reprehenditur, hoc summa admiratione laudatur. Metrum est proprium poetarum, rhythmus Oratorum: in utrisque autem iidem sunt pedes. Quorum dissyllabi quatuor, è tribus syllabis octo, è quatuor sexdecim. quanquā non pedes, sed numeri nonnullis videntur, qui plures quàm tres syllabas accipiunt, scilicet è dissyllabis trissyllabisue compositi. Productas syllabas linea longa, breves incurva notabimus.

Dissyllabi quatuor.

Spondeus ——. Pyrrhichius UU.
Choreus, vel Chorivus —U. Iambus U—.

Trissyllabi octo.

Molossus ——. Tribachus UUU.
Dactylus —UU. Anapestus UU—.
Antibacchius ——U. Bacchius U—.
Amphimacrus —U—. Amphibrachus U—U.

Quadrissyllabi sexdecim.

Dispondeus ———. Proceleumaticus UUUU.
Pæon 1° —UUU. Epitrius 1° U—.
Epitri-

Epitritus 2°	— U — —	Paon 2°	U — U U
Epitritus 3°	— — U —	Paon 3°	U U — U
Epitritus 4°	— — — U	Paon 4°	U U U —
Ionicus à maiore	— — U U	Ionicus à minore	U U — —
Dichoreus	— U — U	Ditambus	U — U —
Choriambus	— U U —	Antipastus	U — — U

Aduerte Choreum à quibusdā appellari trochaū, eodemq; nomine frequenter tribrachum notari: quem propter celeritatem Aristoteles cordacē vocauit. Habet enim paria spatia, nam longa syllaba temporis in ueruallo duabus breuibus par est. Sed & amphimacris creticum, & amphibrachum scholiū nominant, & pyrrhichium saepe paritambum. At quando eosdem pedes Oratores simul & Poeta usurpant, videamus quid metrum à rhythmō differat. Rhythmus (vt ait Fabius) tantum spatia temporum considerat, metrum etiā ordinem sequitur: ille quantitatem, hoc etiam qualitatem aduertit. Exempli causa. Hexametrum sex pedes recipit, nec plures potest recipere; ac quintus semper esse debet dactylus, sextus spondeus, reliquis locis sine villo discrimine aut dactylus, aut spondeus ponitur. Itaque pro dactylo anapestum ponere non licet: quamuis totidem spatia sint in anapesto, quot in dactylo. Tamen Orator tanta lege non astringitur, sed spatia tantum considerat, neque alterum pro altero pedem apponere laborat, dum numerosè cadat oratio. Atque hoc est, quod de poetis Cicero inquit, Viciosum in illis esse, si quid vel spiritu quidem minimo breuius sit, vel longius, quam necesse sit. Idemq; Oratoris orationem inquit idcirco solutam dici, quodā liberior sit, quam Poetarum, non vt fugiat tamen, aut erret, sed vt sine vinculis sibi ipsa moderetur. quanquam Fabius solutam orationem vocat, qua in epistolis est, & sermone vulgari, quod in

Lib. 1. cap. 8.
Cic. in Orat.

Lib. 9. cap. 6.

in Orat.

ibid.

Lib. 9. cap. 4.

his

his laxiora vincula sint: vincitiam verò Oratorum dicit,
 quòd quibusdam numeris constet. Vnde carmen, quia
 totum è numeris constat, nonnulli desiniunt esse oratio-
 nem strictiori pedum lege coërcitam. Verùm inspiciam-
 mus, qui numeri potissimùm in oratione seruandi sint.
 Cicero ait numerosè cadere orationem tum cōcinnitate
 verborum, tum etiam arte quadam, & obseruatione.
 Nam ita saepe par pari refertur, & cōtrarium cōtrario
 opponitur, & verba verbis comparantur, caduntq; si-
 militer, vt numeros ipsa sola concinnitas efficiat. Ars
 verò tradit longas syllabas grauem & tardam oratio-
 nem, breues celerem & mobilem efficere: & vtrasq; pro
 rei conditione utiles esse: quippe narrationes tarditatē,
 confirmationes celeritatem amant. Sed inter se com-
 miscende syllabæ sunt, ne si tota celeres sint, subsultet;
 si graues, retardetur oratio. Studendum etiam est, ne
 vltima prioribus aut breuiora, aut longiora fiant. Et
 quemadmodum è syllabis alia celeres, alia tarda, sic è
 pedibus alij celeriores, alij grauioribus existunt, atq; alij
 in re humiliori, alij in grauiori utiliores sunt. Itaq; A-
 ristoteles iambum humiliorem putat, tribrachum vt
 celeriore damnat: peona grauem existimat, dactylū
 medium censet. Et licet aliqui peona sequantur, & da-
 ctylum fugiant verò spondem, & tribrachum; tamen
 inter se pedes miscere oportet: quia semper integrum nō
 est certis pedibus vti; & ad vicinos (vt ait Fabius) ir-
 rumpere quandoque necesse est. Quoniam verò nume-
 ri non in continuatione verborum, sed in distinctione
 cognoscuntur, & prima pauci cernunt, postrema pluri-
 que, qui in fine maximè probentur pedes diligenter no-
 scendi sunt. Et dominantur quidem pedes potissimùm
 in orationis fine. Aures enim non tam incipientem ora-
 tionem, quam cadentem excipiunt. Sed fluere etiam à
 prin-

In Orat.

Lib. 3. cap. 8.

Lib. 9. cap. 4.

principio debet omnia, nihilq; coactè vinciri. Primum, inquit Cicero, extrema primis aut paria, aut, quod melius est, longiora sunt. Nam si breviora fuerint, verborum ambitus infringetur. Quare longis finire multum à Fabio laudatur; sed & interdum brevibus. Ultima autem Ciceroni indifferens est; quoniam illi temporis spatium accedit ex eo, quod insequitur. Tamen Fabius existimat multum referre, utrum ne longa sit qua claudit, an pro longa. Idcirco nonnulli asseruerunt ultimam longam tria spatia continere. Aristoteles pæona, quem quantum nūcupauimus, maximè omnium probat; Fabius propter multas breues respuit; Cicero anteponeit Creticum, siue idem sit dactylus, quoniam ultima indifferens est, probat & dichoreum, quo Asiani sunt usque plurimum, probat & dochimum, qui ex iambo & cretico sit, seuerus in clausulis, & variandus propter sãtietatem. Refert tamẽ ad eò vna ne dictione pes, an pluribus contineatur. Nam quandoq; vna dictione contentus, quàm pluribus, melius sonat. Spondeus secundum Ciceronem non expertem habet dignitatis gradum, quo Demosthenes plurimum usus est. Sed videndum etiam, qui pedes postremo anteponantur, siquidem dactylus bene iambum, & creticum habet ante se; spondeum male, peius choreum, & spondeo nec spondens, nec dactylus bene preponitur, at post pyrrhichium minus est grauis; sed optimè eum antecedit vel iambus vel choreus, vel creticus, vel anapaestus, vel creticus & anapaestus simul. quandoquidem licet tres pedes extremos simili metiri; plures velle perpendere, curiosum est. Creticus precedente cretico, vel pæone, vel anapaesto laudatur, spernitur antecedente chorea. Non autem spernitur anapaestus sibi iunctus, vel spondeo etiam, vel postposi-

De Orat. 52

Lib. 9. cap. 42

In Orat.

Lib. 9. cap. 42

Lib. 3. cap. 82

Lib. 9. cap. 42

In Orat.

In Orat.

tus bacchio. Sed & iambus sequens spondeum recipitur, tribrachus reicitur, nisi pro anapasto sit, quia ultima syllaba indifferens est; sed erit paon primus ante eunte longa. Choreus praecente spondeo, vel etiam pyrrhichio, appropinquatur à Fabio. Quod si ultima indifferens, duo erunt spondei: quos idem negligit. Pyrrhichius post choreum non negligitur; si enim paon fiet. Nec amphibrachus etiam respuitur; nec molossus, praesertim breui syllaba precedente, aut etiam bacchio: qui & ipse claudit, & liberiungitur, & amat spondeum, & choreum vitat. Hi sunt maxime, qui à praestantissimis authoribus pedes in fine orationis probantur: veruntamen saepe variandi sunt, ne satietatem similitudine pariant. De initiis pauciora dicemus. A longis incipere optimum: sed & à breuibus bonum. Quae à breuibus in longas procedunt, acres; leniores, quae à longis in breues descendunt. Aristoteles paona à longa incipientem laudat; Fabius creticum; nonnulli dichoreum & molossum; quidam etiam à breuibus anapestum, paona quartum, & dochimum. Media nec longa esse debent, quae haeant; nec nimis breuia, quae resultent, ut crepitacula. In vniuersum non parum interest an eodem spiritu verba continuentur, an deserantur, nam multa si subsistant, absurda: si eodem spiritu contineantur, leniora videbuntur: multa etiam continuata non placent. Demum, quia velle pedes in oratione metiri & miserum, & inanis occupationis est; sic summam precipitur, ut auctores bonos assidue legamus, ad quorum dictionis numeros & sonos aures, quae sola numerorum indices sunt, assuesciant; & longa imitatione, ac multa exercitatione nostram orationem illorum stylo conformemus.

Lib. 9. cap. 4.

Lib. 3.

Lib. 9. cap. 4.

De Figuris sententiarum.

CAP. XVI.

Videnda modò sunt rerum, verborumq; lumina, que figura vocantur. Est autem figura, quã Græci dicunt *σχημα*, quidquid est à simplici, atq; in proprio posito loquendi modo pœtice, vel oratorie mutatum. Unde multe sunt, ac varie figura, neque omnibus eadem. Constat tamen inter omnes figuras vel diavolas esse, hoc est, sententiarum, vel λέξεις, id est, verborum. Quibus explicandis Fabium sequemur: quo de illis ne Lib. 9. mo melius aut copiosius scripsit. Quoniam verò cogitatio sermonem antecedit, prius sententiarum figuras describemus, quàm verborum. Sententiarum figura quedam sunt ad probandum acriores, quedam aptiores ad mouendum. Sunt autem acriores ad probandum.

Interrogatio, Græcè ἐρωτημα: qua inter figuras numeratur, quando communis non est, sed altiorem sensum facit. Ac quãdoque alios interrogamus, ut, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? quandoque nos ipsos, ut, Quid igitur faciã? ad eamne ad eum? Aquila Romanus ἐρωτημα esse putat, cum ad interrogatum vna voce, πῶς, cum pluribus respondemus.

Responsio est, cum aliud interroganti ad aliud occurrimus, quia sit vtilius, ita ut confessionem precedat defensio. Veluti si quis me interroget, *Vapulasti?* respondeam, innocens. Sed & quandoque alium interrogantem fingimus, & nos ipsi respondemus; quandoque alium interrogamus, & non expectato responso illi occurrimus; quandoque nos ipsos interrogamus, & nobis ipsi respondemus.

C

Presum-

Cic. Pro Ligario.
In Andria Terentij.

Presumptio, siue anticipatio, Græcè ὑπόληψις, est, cum id, quod obici potest, occupamus. Vulpianus ἀντιπαινον videtur vocare, quando scimus aliquid nobis obiciendum tanquam dictum a nobis absurdum, & nos ipsos latenter emendamus. Fabius Presumptionis multas species facit: quarum prima est Premonitio: qualis est illa Ciceronis contra Qu. Calium, quod ad accusandum descendat, qui semper reos defenderat. Confessio, ut Cicero Rabirium Posthumum sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Predictio, ut, Dicam enim non augendi criminis gratia. Emendatio, ut, Rogo ignoscatis mihi, si longinuum euectus. Preparatio, cum pluribus verbis vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Correctio, cum id quod dictum est, tollitur; pro quo ponitur quod videtur vtilius; ut, Quanquam illa non peccata, sed sceleris prohibitio fuit. Dubitatio, διαπόρσις, cum simulamus quid dicendum sit: ut, Quid me verita nescio, negem fuisse infamiam iudicij corrupti: Est tamen dubitatio διαβολία, cum de re: ἀξίως vero, cum de verbo ambigimus. Communicatio, cum aut aduersarios consulimus, aut cum iudicibus deliberamus: ut, Quid suadetis? vos interrogo: quid tandem fieri oportuit? Cui similis & penè eadem est Permissio, cum quid aduersariis, aut iudicibus estimandum relinquimus. At quæ ad mouendos affectus valent, simulatione maxime constant, cum vel irasci, vel timere, vel gaudere, vel quid aliud fingimus: cuiusmodi sunt illa, Liberatus sum, respiraui, bene habet: quæ ut in figuris habeantur, non vera, sed ficta & arte composita esse debent.

Exclamatio, ὑποαυαγόνησις, est; quæ conficit alicuius doloris, indignationisq; significantiam: ut, O tempora, ô mores, ô me miserum. Atqui Acclamatio, quæ ἐπεώ-

Lib. 9. cap. 2.

Pro Cluent.

Philipp. 2.

Pro Milo.

vnus dicitur, longè ab hac differt. Nam est post rem
narratam vel probatam acclamatio: vt,

Tantæ molis erat Romanam condere gentem! Æneid. 2.
Immo omne breuiter & acutè dictum ἐπιώνυμα, siue
ἐπιώνυμα vocant.

Licentia, παρρησία, & assimilationem habet, & a-
crimoniam; cum apud eos quos vereri, aut metuere de-
bemus, tamè aliquid pro nostro iure dicimus, quod illis
placiturum scimus, vt Cicero, Quid autem aliud igi- Pro Ligario.
mus Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus?

Personæ fictio, προσωποποιία, & variat orationem, &
excitat auditorem. Fit quoties personam hominis pro-
cul absentis, aut iam olim defuncti loquentem facimus.
Sic apud Ciceronem Ap. Clodius loquens inducitur.
Προσωποποιία verò latius patet, quæ & pestis, & fa-
me, & inuidia imaginem describit. Illa proculdubio
audacior, quæ multis etiam sermonem concedit.

Auersus sermo à iudice, ἀποσποδὴν, mirè etiam mouet:
vt, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gla- Pro Ligario.
dius agebat?

Evidentia, ὁπώρασις, vel (vt author ad Herennium Lib. 4.
ait) demonstratio magnam habet energiam, quæ ita rē
exprimit verbis, vt cerni, non audiri videatur. Hanc
figuram puto χαρεντυσιουδὴν à Rutilio vocari, ab A-
quila dictῶτασις: vt, Ipse inflammatus scelere ac furo- In Verr. 7.
re in forum venit; ardebant oculi, toto ex ore crudelitas
emicabat. Ad hanc pertinent rerum, temporum, loco-
rum, personarum descriptiones.

Imitatio aut morum, aut dictorum est, Ἰμιμωσις. In Andria.
Dicitorum apud Terentium, At ego nesciebā quor-
sum tu ires: Paruula hinc est abrepta, eduxit mater
pro sua, soror dicta est; cupio abducere, vt reddam suis.
Morum verò imitatio ἰδομοσις proprius dicitur, eni-

Lib. 4.

dentia vicina, quam author ad Herennium videtur appellare notationem, cum alicuius natura certis signis describitur.

Æncid. lib. 4.

In Andria.

Diffimulatio, εἰσβολή, sensum habet sermoni per illusionem contrarium; ut, Scilicet id superis labor est:

Et, sed populus curat scilicet. Cuius species plures: ἀποβοασίς, negatio, ut, Quid ego rapinas, iniurias, furtiva istius proferam? Credo appellari ab autore ad Herennium

Lib. 4.

Occupationem, quam fieri putat, cum dicimus nos preterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus. Atque hac est, quam Ἰσχυρὴν quidam vocant, Confessio, sed qua nihil est nocitura, ut,

Pro Ligatio.

Habes igitur Tubero, quod accusatori maxime optandum est, consistentem reum. Concessio, cum rem aliquam vel iniquam videmur cause fiducia pati; ut, Metu virgarum N anarchus nobilissima civitatis pretio se redemit. Consensio, ut pro Cluentio assentitur iudicium esse corruptum. Sed et confiteri, et concedere, et consentiri ita debemus, ut res sit futura pro nobis.

In Andria.

Lib. 2. cap. 3.

Reticientia, aut obticientia, aut interruptio, ἀποσιώπνοις, subicit id, quod aut ignoratur, aut certe pluribus explicandum est: ut Quem ego? si sensero. Verum ἐκλειψίς, quam Fabius videtur μεσσωίον vocare, neque figura est; et verbum subicit, quod intelligi facile potest: ut Haud mora. subicitur verbum est.

Præcisio, qua à multisdam Ἰσχυρὴν dicitur, reticientia valde similis est, cum dictis quibusdam reliquum, quod coeptum est dici, relinquitur auditori; ut, Quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis. Sic ante legitimum finem præcisa est illa oratio: Nimis urgeo.

Pro Ligatio.

Commoneri videtur adolescens.

Ἐπιβοασίς altiorem habet intellectum, et inter figuratas numeratur, cum ex aliquo dicto latens aliquid erni-

tur,

tur, ut Dido de matrimonio dum queritur, huc eius e- Aeneid. 4.
rupit affectus, ut sine thalamis vitam non hominum
esse putet, sed ferarum,

Non licuit thalami experte sine crimine vita

Degere more feræ? Sanè in his maior quadã
significatio subest. Sed plures esse, & novas adhuc alias
fieri posse figuras sententiarum nulli dubium est, cum
tota sæpe oratio sit sententiosè composita. Nos tantum
eas decerpimus, quæ & clarissimæ sunt, & dicendo
maximè nitent.

De Figuris verborum.

CAP. XVII.

Figura verborum partim ad loquendi rationem per-
tinent, partim ad collocationem. Loquendi ratio
Grammaticorum est propria, collocatio Oratorum.
Huiusmodi figurarum ex Fabij sententia tria sunt Lib. 9. cap. 3.
genera: vnum, quod adiectione; alterum, quod deira-
etione; tertium quod aut similitudine vocum, aut pari-
bus, aut contrariis fit. Et adiectionis figurae sunt:

Geminatio, ἐπίρριξις, quæ eandem dictionem sine me-
dio geminat, ut Occidi occidi non Sp. Melium. Pro Milone.

Repetitio cum medio repetit, Viuis & viuis non ad
deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Est etiã In Catil.
Lib. 4.
repetitio auctori ad Herennium, cum ab eodem verbo
plura acriter & instantèr incipiunt. Sed Fabio repeti-
tio est, cum idem verbum in fine repetitur, quam con-
versionem vocat. Complexio & initia inter se eadem,
& fines eosdẽ habet: ut, Quis eos postulavit? Appius. Pro Mil.
quis produxit? Appius. Ἐπανάληψις idem verbũ ha-
bet in principio clausule, & sine; ut, Multa super Aeneid. 1.
Priamo rogitans, super Hector e multa. At ἀναδιπλώσεως
repetit in principio alterius clausule ultimam dictio-

Ancid. 10. nem precedentis: ut, — Sequitur pulcherrimus Astur, Astur equo fidens. Verum ut ultima primis, & prima ultimis; sic media primis, & ultimis saepe respondent; & utrinque, saepius iterantur.

Πολύτροπος est oratio casuum varietate distincta, ut Pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tu huius filius es? Sed etiam generibus ista iteratio distinguitur, ut Magnus est labor dicendi, magna res est.

Ἐπινοῶς & ea qua proposita sunt, diuidit: ut,

Ancid. 3. Iphitus & Pelias mecum: quorū Iphitus auctior iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyssēi.

Pro Cluērio. Μεταβολή est rerum coniuncta diuersitas: ut, Quod autem tempus veneni dandi? illo die: in illa frequentia? per quem porro datum? unde sumptum? qua porro interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Huic contraria est ea figura, qua non congerit, sed dispergit.

Lib. 9. cap. 3. Unde à Cicerone dissipata vocari, credit Fabius: ut,

Georg. 1. Hic segetes, illic veniunt felicius vuae, Arborei foetus alibi.

Πλοῦσι figurarum quedam est commissura, ut apud Ciceronem: Vestrum iam hic factum deprehenditur P. C. nō meum: ac pulcherrimum quidem factum; verum, ut dixi, non meum, sed vestrum. Ubi & primo verbo longo post intervallo redditum est ultimum, & media primis, & mediis ultima congruunt.

Κνωβία, vel, ut quibusdam placet, κνωβία, dicta à quibusdam disiunctio, verba idem significantia disiungit; aut per initia, ut, Dederim periculis omnibus, obtulerim insidiis, obiecerim inuidia; aut per fines, ut, Vos enim statuistis, vos sententiam dixistis, vos iudicastis. Coguntur interdū idē significantia, ut Abiit, excoessit, erupit, euasit; interdū diuersa: saepe etiā idē & diuersum significantia: ut, Quare ab inimicis sint ne hac

In Catil. 2.

In Catil. 2.

inuestigata, cōperta, patefacta, sublata, deleta, extincta
p me: Inuestigata, cōperta, patefacta idē ostēdūt: subla-
ta, deleta, extincta idē etiā ostēdūt, sed nō simile priori.

Gradatio, κλίμαξ, quae dicta sunt repetit, & prius-
quā ad aliud descendat, in prioribus insistit: vt Affi- Ad Heren.
cano virtutem industria; virtus gloriam, gloria emu- lib. 4.
los comparauit. Quae rarior esse debet ideo, quia aper-
tior, m habet artem.

Πολυούνητον orationem coniunctionibus copulat vel
iisdē, vel diuersis: vt, Armaq., Amyclēumq. canem, Georg. 3.
Cressamque pharetram. At detractionis figura tum
breuitatis, tum nouitatis causa fiunt. Earum prima su-
periori contraria ἀπόδητον, sine διάλυσι, aut dissolu-
tio dicitur, vt, Inuestigata, comperta, patefacta. Quod In Catil. 2.
genus quidam βραχυλογία appellat. apta sanē figura,
cūm quid insitantius dicitur.

Συρενδοχὸν nobis hoc loco est, cūm subtractū verbum
aliquod satis ex ceteris intelligitur, vt Videtur autem
mihi Iudices, qui sententias pro illo tulerunt, subintel-
lige ignouisse. Hanc figuram Aquila ἐκκελίη videtur
appellasse. nec inter figuras consetur, ni figuratē verbū
subtrahatur; videlicet, quando ex detractione cōmotior
fit celeritate enunciatio. Atqui Apostrophen inter figu-
ras sententiarum collocauimus, quae quid taceat vel in-
certum est, vel certē longiori sermone explicandum.

Συρεζευγμένον plures sentētias ad vnum verbum re-
ducit, quod verbum si in principio clausula est, ἄνω-
ξέωγμα: si in medio, ὑποξέωγμα: si in fine, ἑστέξέωγμα di-
citur. Author ad Heren. vocat cōiunctionem, cūm ver-
bum in medio est; cūm in principio aut fine, adiunctio-
nem. Sed haec adeo sunt vulgaria, vt figura propriē dici
nequeant. Tunc autem figura fit, cūm diuersa sermo-
nis forma coniungitur: vt illud,

— Sociis tunc arma capessant

Æneid. 3.

Lib. 4.

Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Διεζευμένον, quam author ad Heren. disunctionem vocat, unicuique parti suum verbum attribuit, præcedēti contraria; ut, Forme dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate exinguitur. Quæ quoniam ad festiuitatem adhibetur, rarius usurpanda est, ne satietatem afferat.

Συνομιλῶντις res duas diuersas coniungit, ut, Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

Παρὰ ἑαυτῶν, à quibusdam dicta distinctio, similia discernit; ut cum aliquis pro astuto sapiens, pro confidente fortis appellatur. Quod quia ex definitione pendet, Fabius an sit figura merito dubitat. Cui contraria est ea, quæ ex vicinia transit ad diuersa, vel similia: ut, Breuis esse laboro; Obscurus fio, &c. Ex tertio genere est παρὸν ὁμοίωσις, vel; ut quibusdam placet, παρὸν ὁμοίωσις, quæ similitudine vocum delectat. Fit secundum Rutilium, literæ, vel syllabæ aut adiectione, aut detractio, aut commutatione: ut, Cum omnibus hominibus, tum maximè maximo cuique, incōstantia virginitatis est. &c. Nemo potest dare alteri matrimonium, nisi quem pænes sit patrimonium. Fabius ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίου vocat eiusque verbi contrariam significationem. Author ad Heren. translationem nominat, videlicet alterius intellectus ad alterum, ut apud Ouidium, Cur ego non dicam Furia te furiam? Elegans est figura cum rei proprietatem distinguit, ut, Resp. postem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimere posse: sed melior, cum figura incunda, tum etiam sensu valet, ut, Emit mortalitate immortalitatem.

Lib. 9. cap. 3.
Lib. 4.
In Epigram.
lib. 4.

In Catil. 1.

Lib. 9. cap. 3.

Similium ratio quadruplex, παρὸν, quod nescio quis aquamen vocat. Fit (ut tradit Fabius) cum verbo verbum

bum

bum aut simile, aut non valdè dissimile quaritur, aut
 cum par est syllabis extremis consonans. Prioris exem-
 plum: Si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua permi-
 ciosissima flamma. Posterioris, Non verbis, sed armis. Pro Cluent.
 Videtur mihi Rutilius hoc genus παρομοίων vocare.

ἰσοκλων, quod sit è mēbris equalibus: vnde exequa- Ad Heren.
 men quidam vocat; Cornificius Compar: vt, Si quantū Lib. 4.
 in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro
 atque iudiciis impudentia valeret. Debent autē mem-
 bra non syllabarum numero, sed temporum spatii esse
 equalia. Porro membrum, & articulus inter figuras
 referri non debent.

ὁμοιοτέλευτον, hoc est, similiter desinens, similem fi-
 nem duarum, vel plurium sentētiarum habet; vt, Non Pro Mil.
 modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriā
 per tales viros infringendam. Fit etiam singulis verbis, in Caecil. 2.
 Abiit, excessit, erupit, euasit.

Ὀμοιοπρωτον, id est, similiter cadens. Nam est tan-
 tum similis casus, vt, Amisso nuper infelicis aula si nō
 praesidio inter pericula, tamē solatio vita inter aduersa.

Ἀντιθετον, contrarium, contrapositum, contentio, est,
 cum vel verba verbis opponuntur, vt Vicit pudorem li- Pro Cluent.
 bido, timorem audacia; vel sententia sententiis, vt Do- Ibid.
 minetur in concionibus, iaceat in iudiciis: Sape non op-
 ponuntur contraria, sed singula ad singula referuntur;
 vt, Quam non didicimus, accepimus, legimus, verum Pro Milo.
 ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Fit
 etiam saepe ἀντιθετον assumpta commutatione. Et Cor-
 nificius Ἀντιπαραβολὴν vocat, quae verba declinata repe- Ad Heren.
 tit, vt, Non vt edam vino, sed vt viuam edo. Collegi Lib. 4.
 breuiter sententiarum, verborumq; praecipuas clarissi-
 masq; figuras: quae (nam interdum fit, vt nonnulla sen-
 tentiarum figura inter verborum exornationes à qui-

42 IO. ANTONII VIPERANI,
busdam enumerentur, nonnulla etiam verborum con-
tra in sententiarum referantur) inter se ita distinguuntur,
vt sententiarum sint, cum in sensu ponuntur; cum in
verbis, verborum.

De Tropis. CAP. XVIII.

Preterea tropis maiorem in modum illustratur ora-
tio: quos plerique cum figuris confundunt, nos cum
Lib. 9. cap. 1. Fabio distinguimus ob id maxime, quod tropi sermo-
ne ab vno intellectu in alterum vertunt. figura non vertunt,
sed a vulgari consuetudine loquendi receperunt. Est enim tropus
vel verbi, vel sermonis immutatio aut significatio-
Lib. 8. cap. 6. nis, aut decoris gratia. Tropi Fabio sunt decem & tres.

Metaphora, translatio, verbum a genuina & propria
significatione transfert ad non propriam vel necessita-
tis sine inopia gratia, vt gemma dicitur in vitibus,
quoniam proprium deest; vel cum proprio translatum
est melius, nempe cum plus habet significantia, vt in-
census ira, inflammatus cupiditate; vel etiam decoris,
vt eloquentia flumen, concionum procella. Sumuntur
autem metaphora tum ab animali ad animal, vt gan-
nire de homine, cum proprium vulpis sit; tum ab inani-
mato ad inanimatum, vt scaterere filuas, cum proprium
sit fontium; tum ab inanimato ad animal, vt viridis
etas; tum contra ab animato ad inanimatum, vt proci
indignatur Araxis, nam indignari affectus est anima-
ti. Ac quaedam metaphora exordici sunt, id est, reci-
proca, seu communes, vt Auriga pro gubernatore, &
gubernator pro auriga, quaedam exordici, quae non con-
uertuntur, vt vertex pro cacumine, non autem cacumen
pro vertice dicitur. Debent autem metaphora similes
esse, cum per similitudinem transferantur, neque nimio
re maiores, aut minores, neque humiles, neque sordida,
neque

neque dura, neque frequentiores, qua aut tadium pariant, aut obscurant orationem abeuntes in anigmata. Semper tamen in translationibus poetae liberiores sunt, Oratores verecundiores.

Συνοδος^χ intellectio, cum aliud ex alio intelligimus, & cum plus minusve pronuntiatur. Fit, cum aut de uno plures intelligimus, ut Romanus proelio victor, pro Romani: & contra; Nos imposuimus, pro ego; aut ex parte totum, ut puppis pro navi, & contra, pontus pro vnda; aut ex specie genus, ut Acheloia pocula, pro quouis flumio, & saepe contra; aut ex precedentibus sequentia, ut subdit equo calcaria, hoc est, currit, & contra; aut ex materia rem confectam, ut ferrum pro gladio. In summa, cum aliud ex alio quocunque modo intelligimus, Synecdoche est, Sic vixerunt, pro mortui sunt. Sed & ex signo rem signatam intelligimus, ut, Non ille te nuptiales tibiae eius marimonij admonebant? Omnia tamen Poëtis liberiora.

Ad Heren.
Lib. 4.

Μετανομία, quam rhetores teste Cicerone *Συναγωγὴ* appellant, Latinorum aliqui Transmutationem, De- In Ora-
nominationem, vel Transnominatationem, fit his modis, cum inuentor pro re inuenta, & qui praesidet, pro re subiecta ponitur, ut Bacchus pro vino, Neptunus pro mari; vel continens pro re contenta, ut bene moratae vrbes, pro ciues bene morati; vel contra, ut uina coronant, hoc est crateras; vel dominus rei pro re possessa, ut iam proximus ardet Vcalegon; vel effectum pro efficiente, ut pallida mors; ac contra, ut melior remis, quandoque, etiam dux pro subdito ponitur, ut decem millia hominum ab Annibale caesa sunt; quandoque, etiam author pro opere, ut lego Virgiliū. Simile his, cum sacrilegiū deprehensum dicimus, non sacrilegum; & cum ea, qua rei tribuuntur, ad personam, & qua persona sunt, referuntur ad rem.

162.8.

Ἀπρωμασία pronominatio, seu permutatio nominis aliqua pro nomine ponit. Fit per epitheton sine appositum, ut *Pelides* pro *Achille*. Nam detracto *Achille* appositum valet pro nomine; fit quoque ex his, quae in uno quoque sunt praecipua, ut *Diuum pater*, atq; *hominum rex*, hoc est, *Iuppiter*: fit etiam ex factis, quibus persona signatur, ut *adulter* pro *Paride*, *luxuriosus* pro *Sardanapalo*. Huiusmodi sunt quae per excellentiam dicuntur, ut *Poëta* pro *Virgilio*, *Orator* pro *Cicerone*.

Ὀνομαστική nominis confectio, seu nominatio, Graecis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Fit vel imitationis, vel significationis gratia. Cum enim res nomen proprium non habet, aut non satis idoneum, vocis confesse nomen effingimus ad imitandum sonum, ut *murmur* aquae, *rugitus* leonum, *sibitus* serpentis, atque his similia. Huc quidam arbitrantur verborum novorum ex analogia desumptam derivationem pertinere, ut *Syllaturire*, pro *Sylla* mores imitari, quena admodum *proscripturire* dicimus. sic *Gracari*, *Philosophari*, *Poëtari*. verba nova effecta sunt per similitudinem.

Κατάχρησις, *Abusio*, non habentibus nomen suum accommodat. Nam cum propria deficiunt, alienis abutimur perinde ac propriis; & nisi sumeremus extrinsecus, vocabula non haberemus, ut *Piscina*, in qua lanuamus, abusivè dicitur, cum pisces non insint; *Pyxides* abusivè, pro quovis vasculo, cum propriè vascula sint ex *pyxo* confecta. Sic vires hominis breves, abusivè. Nam parvae erat dicendum. Verùm audaciores poëtae, qui etiam ubi proprium est nomen, utuntur externo, ut *edificari* equum, pro *conficiunt*, cum illud proprium sit *ediū*. Differunt tamē *Translatio* & *Abusio* per *Fabium*, quòd hac ubi proprium non fuit, illa ubi fuit; hac

quia

quia non habet proprium, extraneo id demonstrat nomine, quod suo appellari non potest; illa vocabulū, quod habet, largitur.

Μετὰλλωσις τράσσημψις, τράσσημψις, τράσσημψις, τράσσημψις, seu τράσσημψις, est, cum aliqua dictio aliud à sua propria significatione ex his, qua precesserunt, denotat: ut, *Post aliquot mea regna videns mirabor aristas, hoc est Virg. Eclog. 1* annos. Nam per aristas segetes, per segetes aestates, per aestates annos intelligimus. ita ab uno ad aliud gradatio facta est. Gracis frequentior; nobis, nisi in carmine, concessa non est. Atq; hi quidem tropi significandi gratia fiunt; ornandi vero

Ἐπιθετον, appositum, adiectivum, vel sequens, quod quia plerunq; antonomasia pars est, coniunctione eius fit tropus. Poëtis epitheta liberiora sunt, quibus satis est si conveniant; oratoribus, nisi plus significant, redundant. Efficit autem plus epitheton, quando sine eo quod dicitur minus est: ut, *O incredibilem audaciam! O scelus abominandum!* ubi sine epithetis que dicuntur minora viderentur. Insuper ornatur epitheton translatione, ut effrenata cupiditas: & aliis tropis; ut, *pallida mors, tristis egestas.* Qui sequuntur tropi non verbi sunt, sed sermonis.

Ἀλληγορία, inuersio, est serè perpetua metaphora. Metaphora enim vno verbo, allegoria sermone fit: atque aliud verbis, aliud sensu significat: ut, *O nanis referent in mare te noni Fluctus;* de bellis civilibus loquitur pacem suadens & oportum: noua bella civilia, novos fluctus esse fugiendos monet. Sed quandoque aperta mixta est, ut, *Procella in fluctibus concionum.* mixta est allegoria illis dumtaxat fluctibus concionum. Cauendum autem ne obscurior sit; alioquin fiet enigma.

Ἐπιθετικὸς ἰλλήσις tropus breuior: est, nam in duobus est verbis;

46 IO. ANTONII VIPERANI,
 verbis; & est apertior; & quandoq; aliud dicit, ac sen-
 tit, non tamen aliud simulat: ut, O preciarum sapien-
 tiam, & egregiam virtutem! Ceterum qua figura est
 ἀπὸ πρὸς, totius volūtatē fideio est, apparet magis, quam
 confessā. Itaq; in tropo verba sunt verbis diversa, in si-
 gura sensus sermoni: in utroq; tamen contrariū ei, quod
 dicitur, intelligendū est. Atqui ut allegoriam cōtinua
 metaphora, sic ironiā figuram troporū facit contextus.
 Quin immo illa sionem nonnulli allegoria speciem esse
 existimāt: eiq; subsequentes species adiciunt, & ὑποπα-
 αν, que contrariam verbi absq; irrisione significatiōē
 habet, ut Lucus, quia minime luceat: Σαπρὰ σμὸν, qui
 plenam odio, & hostilem derisionem continet, ut Pyr-
 rhus ad Priamum:

Ancid. 2.

— Referes ergo hæc, & nuntius ibis
 Pelidæ genitori: illi mea tristitia fata,
 Degeneremq; Neoptolemū narrare memēto.
 Ἄσπερον δὲ, hoc est, facietam satis urbanitatem absque ru-
 sticitate: ut,

Virg. Eclog. 3

Qui Baviū non odit, amet tua carmina Mæui.
 Παροικίαν, hoc est, rebus accommodatum, & temporibus
 proverbiū, ut Lupus est in fūbula.

Περίοδος, circumlocutio, vel circuitio, explicat id
 pluribus, quod vno verbo, aut certe paucioribus dici po-
 test. Ac sapiē necessaria est, ut de formia operiantur: sed
 ornat sapius, Poētis liberior, sed oratoribus non rar.
 Maximè autem fit ex etymologia, ut cum pro parasite
 homo ventri deditus & cibo dicitur: & ex finitione, ut
 ars bene dicendi pro rhetorica: & ex notatione, cum a-
 liquid eorum, que accidere solent, indicio significatur,
 ut pro salsamentario, qui cubito se emungit. Quod si vi-
 tiōse circuitio fuerit, fiet perissologia, nempe verborum
 sine ulla vi supernacua adiectio: ut, Vinat rex, & non
 moriatur.

moriatur. Numeratur autem inter tropos periphrasis, quia utitur pluribus pro uno.

Ἐπίθετος, verbi transgressus, si duobus verbis fit, dicitur Anastrophe, ut mecum, tecum, secum, propter euphoniā. Decoris autē gratia fit hyperbaton, cum verbum longius contrahitur, ut sermo numerosus efficiatur: ut, Animadverti indices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Quae si obscura fuerit, in οὐχέον vitiosam euadet. Tmesim vero, quae dictionis vel simplicis, vel compositae intercisio est, ut, Septem subiecta trioni, & Hac Troiana tenus, Oratores non recipiant, vsurpant Poetae. Nonnulli hyperbaton subiiciunt parenthesim, quae est sententia diuersa in clausula interposita cunctis nota; & hysteron proteron, quae postponit ea, quae antē locanda essent, ut, Moriamur, & in media arma ruamus.

Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἐμνηστὴς ὑπερθετικὴ, nimirum oratio fidem excedens, augendi vel minuendi causa: ut

— geminique minantur

Aenid. 1.

In caelum scopuli.

& rursum

— littora curuae

Aenid. 6.

Prætexunt puppes.

Sed cauendum ne sit

ultra modum. Nam incidet in ἕκαστον: quo vitio maius esse nullum potest.

De Oratione apta, & tribus dicendi generibus.

CAP. XVIII.

Restat quarta, & vltima virtus orationis, vt apta sit: absq; qua omnis eloquentia irridetur. Est enim eloquentia fundamentum sapientia, quae quid deceat in oratione videt. ἑπίθετος hoc Graeci, decorum Cicero in Orat. appellat. Quamobrem tria dicendi genera fecerunt humane, graue, mediocro: quae materia subtili, sublimi, mediocri

dia accommodantur. Hac dicendi genera Græci χαρᾶ-
κτῆρας vocant, & submissam siue attenuatam ἰσχυρῶς,
grande & robustum ἀνδρῶν, tertium μέσων duobus in-
teriectum: quod quidam floridum, ille etiam ἀνδρῶν di-
cunt. Grauis, siue vberis propria est dignitas, atq; am-
plitudo; tenuis, siue gracilis venustas & subtilitas; tem-
peratum in medio est, vtriusque modi particeps, vel
potius expers, sicut in Oratore Cicero ait. Quæ genera

Lib. 11. ca. 10 Fabius in Homero animaduertit: apud quem Mene-
laus pauca sed acutè, Ulysses magnificè & copiosè, Ne-
stor suauiter & temperatè dicit. Itaq; submissus Ora-
tor dum dicit, utetur acutis crebrisq; sententiis, Lati-
nè & dilucidè loquetur: elegans quidem erit, sed in fi-
guris parciore, & in translationibus verecūdiore, eas dum-
taxat vsurpans, quæ vel vulgari sermone communes
sunt. Nullam elaboratam concinnitatem, nullum de-
lectationis aucupium demonstrabit, verba verbis co-
agmentare non studebit, nec curiose numeros in oratio-
ne, nec verborum & rerum flores sectabitur. Tempera-
tus verò plenior humili, submissior erit copioso; sed cui
letores omnes orationis, & rerum verborumq; lumina
conueniunt. Translationibus crebrior, figuris incūdiore,
egressionibus amœnius, compositione aptus, sententiis
dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam (sicut
Lib. 11. ca. 10 loquitur Fabius) & virentibus vtrinque syluis inum-
bratus. Ab hoc latè eruditeq; disputationes explica-
buntur, & loci communes sine contentione dicentur. At
grauis ponet verba grandia & translata, & superlata,
& idem significantia, & contentione iterata, & literis
immutata, & ad nomen adiuncta, atq; duplicata, &
relata, & paria, & conclusa similiter, & eodem pacto
cadentia, & quæ ab ipsa actione rerum, atq; imitatio-
ne minimè abhorrent. Amplificationibus extollet ora-
tionem,

DE COMPONEN. ORAT. LIB. II. 49
 rionem, & vi superlationum quoq³ eriget. Unde & rep.
 faciet loquentem, & mortuos excitabit, & aceruat in
 multa frequentans vna complexione denunciet. Verba
 coagmentabit, & numeros graues, vna cum figuris tunc
 verborum, tunc sententiarum illustribus adhibebit; &
 grauius copiosq³, dicens iram, misericordiam, atq³ af-
 fectus omnes inspirabit. Habes orationis quasi formas
 tres: inter quas medias alias etiam esse constitutas Fa- Lib. 11. ca. 10
 bius ait; sed que facile ex principalibus illis deprehen-
 duntur. Orator autem indicabit quam speciem sequi
 deceat: nec pro causa modo videbit, sed etiam pro parti-
 bus causa, quod genus orationis res exigat: Siquidem
 docendo subtiliter, delectando temperate, mouendo gra-
 uiter & ornate dicendum est; & in omni genere quid
 probabile sit inspiciendum.

I O. ANTONII VIPERANI,

DE COMPONENDA ORATIONE.

LIB. II.

De quatuor partibus Orationis.

CAP. I.

DE rebus, & verbis pro instituti nostri ratione sa-
 tis primo libro dictum est; hoc autem altero no-
 bis exponenda sunt partes ea, que orationis corpus quasi
 membra conficiant. Ac Cicero ad fidem, & motum, In Partis.
 quos fines Oratori propositos in dicendo existimat, qua-
 tuor parte orationis constituit, narrationem & confir-
 mationem,

mationem, quæ ad rem docendam, principium & perorationem, quæ ad impellendos animos valent. At Aristoteles earum duas necessarias esse ait, quæ nimirum ad rem docendam instituantur; reliquas non necessarias, quod stare causa sine illis potest. Nec narrationem ut ceteri, sed propositionem facit partem orationis: quoniã alij narrationem ita descripserunt, ut tantum iudiciali generi conveniret; ipse verò propositioni ampliorem significationem dedit, ut totius probandæ rei expositio esset atq; complexio: quæ & iudicij narrationem, & deliberationis, & laudationis quasi problemata quadam contineret. Quidam divisionem & consutationem his quatuor partibus orationis adiciunt; nonnulli etiam egressionem. Verum divisio, cuius partes duas faciunt propositionem & divisionem, ad confirmationem per Fabium refertur: quoniam propositio est, inquit ille, probationis initium: atq; ut propositio, assumptio, & conclusio syllogismum constant, quem rhetores ratiocinationem appellant, ita causa propositio, assertio, atq; conclusio uniuersalem totius causæ confirmationem efficiunt. Eadem quoq; ratione distributio, quæ sine suo claudit enumerationem propositionum, ad confirmationem pertinet. Qui enim ordine proponit quæ dicitur est, is sua colligit, ut deinde planius explicet. Mihi verò Aristoteles hac in re bene sensisse videtur. Semper enim id, quod argumentatione colligendum est, ante proponi debet: ac quod syllogismo concluditur, extra syllogismum proponitur. Fit autem postea inter argumentandum syllogismi pars. Ut si queratur an Clodius iure possit interfici, fiet argumentando id syllogismi conclusio, sic, Omnis insidiator iure potest interfici, Clodius est insidiator, ergo iure potest interfici. Non igitur propositio proponens id, quod concludendum est, probationis pars est:

Ad Heren. 1.
De Inuent. 1.
De Orat. 2.

Fab. lib. 3.
cap. 9.

est: atq; imprudenter quidquam conficitur, quod ante
 quesitum non fuerit. Recte igitur Aristoteles propo-
 sitionem à confirmatione separat, & partem facit oratio-
 nis necessariam: cum in omnibus causarum generibus
 vsui sit, non item narratio. *Quin immo narratio, qua
 iudicialis generis propria est, ad propositionem merito
 refertur: quoniam ubi narrata res est, quid veniat in
 questionem elicitur. Sed de confutatione dubitandum
 etiam est. nam cum possit ad probationem renocari, re-
 nuoceturq; ab Aristotele & Cicerone, qui probationem,* Lib. 3. cap. 13
In Partit.
*quam alter τίσιν, alter interdum confirmationem vo-
 cat vsus speciei nomine loco generis; in confirmationem
 & confutationem diuiserunt; tamen Fabius de genere* Lib. 3. cap. 13
*iudiciali loquens, cuius propriam esse confutationem A-
 ristoteles putat, inter se disjungit: quoniam qua natura
 & officio inter se discreta sunt, coniungere non vult. al-
 tera enim astringit, altera destruit. reprehenditq; Ari-
 stotelem, quod coniunxerit. Sed & ipse postea ad
 probationem, confutationem & confirmationem redu-
 cit, motus fortè illis verbis Aristotelis, τὰ πρὸς τὸν ἀρ-
 τιστὸν τὸν νίσιν ἐστὶ. Equidem (ut Ciceronis verbis
 utar) quia neque reprehendi, qua contra dicuntur, pos-
 sunt, nisi tua confirmes, neque hac confirmari, nisi illa
 reprehendas; idcirco haec & natura, & utilitate, & era-
 ctatione coniuncta sunt. Quamobrem confirmatio &
 confutatio partes sunt probationis. Egressio verò ei par-
 ti orationis subiicitur è qua egreditur; cum egredi ubi-
 que possimus: alioquin etiã exempla, similitudines, am-
 plificationes per se ipsa partem aliquam orationis efficeret.*

De Exordio. CAP. II.

Quod nos exordium, siue principium vocamus,
 Graeci melius Quintilianum sententia ἀποδείκτωρ Lib. 4. cap. 1.
 dicunt.

dicunt. Nam Latium nomen initium cuiusq; rei significat; Græcum autem vocabulum non ipsum initium, sed ad rem ipsam apparatus quendam notat. Atque exordium non rei principium, sed quasi vi. quædam ad rem est. quandoquidem munitionem, & ad causam aditum (vt inquit Cicero) habere debet. Vnde Fabius *ὑποολύου* à *ὄψ*, Latine ante, & *ὄλου*, hoc est, via dictum existimat; vel *ἀπὸ τῆς οἴκῃς*, hoc est, à cantilena. Nam quemadmodum cit hæcædi pauca illa, quæ ante legitimum certamen emerendi fauoris gratia ir. hoant, *ὑποολύου*, (vt docet Aristoteles) vocant; sic etiam ea, quæ Oratores, priusquam causam attingant, ad conciliandos sibi animos audientium preloquuntur, eadem appellatione rhetores signant. Est autem exordium (vt Plato definit, & Platonem sequuti rhetores) orationis pars, quæ auditoris animum conuenienter comparat ad reliquam dictionem. Causa enim principij hæc est, vt auditorem præparemus, quo nobis sit in ceteris partibus accommodatior. Præparamus autem, cum beneuolum, attentum, & docilem reddimus. Quæ licet in aliis partibus seruanda etiam sint, tamen in principijs faciliora sunt; quoniam tunc maxime attentos habemus, & dociles auditores, cum omnia expectant. Sunt etiam (vt Fabius ait) magis necessaria: nam per ea in animû iudicis, vt procedere ultra possimas, admittimur. Quare beneuolentia, docilitas, & attentio licet in aliis quoque partibus custodienda sint, potissime tamen exordij officia sunt. Ducuntur autem à personis & rebus (vt tradit Cicero in Partitionibus) in quæ nihil est quod non cadat. Sed à persona beneuolentiam vult, à re docilitatem, & attentionem captari.

De Orat. 2.
lib. 4. cap. 1.

lib. 3. cap. 14

De Leg. 4.
De Inuent. 1.

De Orat. 2.

lib. 4. cap. 1.

De Benevolentia.

CAP. III.

Verum etiam benevolentiam à causa mouemus, sicut Fabius sentit, & idemmet Cicero in rheto-
 ricis. Personarum ratio triplex. nam aut est nostra, aut aduersarij, aut auditoris. sed in nostra & dicentis, & eius pro quo dicitur, persona intelligitur. eodem quoque pacto in aduersarij personam & eius qui dicit, & eius pro quo dicitur, venit. Tacitq; Fabius Ciceronem reprehendit, quòd solam aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex his apud quos agitur, sententias in exordio duci tradiderit; cum etiam peti ab auctore cause principium soleat. A persona nostra benevolentia capitur meritis nostris, ac dignitate, aut aliquo genere virtutis, maximeq; (ut vult Cicero) liberalitatis, officij, in Partit. in iustitie, f. dei: atq; in primis amoueat (ut precipit Fabius) ambitionis, odij, sordiumq; suspicio. Ex persona litigatoris efficiendum, ut is videatur magna & honesta ratione adductus, necessitate etiam coactus. At à persona aduersarij benevolentia conciliatur contraria in illum inferendo: Potentes inuidia, contemptus humiles, nocentes & turpes odium sequitur. Spectanda vero in vtriusq; etas, sexus, conditio, & reliqua persona attributa. Postremo à persona auditoris benevolentiam comparamus, si coniunctionis causam aliquam, vel spem significemus: & si in nos odium aliquod, aut collatam offensionem tollamus, diminuamusq; diluendo, extenuando, compensando, deprecando siue depellendo. Primum autem omnium mores eorum apud quos agitur, perspicere oportet, quibus orationem nostram accomodemus, laudemusq; illos cum modo, atq; eorum laudes ad nostram causam transferamus: tum ipsis propo-

namus dignitatem pro honestis, iustitiam pro humili-
 bus, misericordiam pro infelicibus, severitatem pro laesis.
 Multa etiam alia precipiuntur: sed ingeniosi ac pru-
 dentis viri est quid in quaq; causa deceat considerare.
 At à causa benevolentiam contrahimus, cum ea que in
 causa pro nobis sunt, in proœmio collocamus, ac pro re
 vel augemus, vel minuimus, vel amolimus. Maxime
 verò noster exitus miserabilis, si superati fuerimus, su-
 perbus adversarij, si vicerit, ostendendus est.

De docilitate & attentione.

CAP. IIII.

A Rebus docilitas petitur, & attentio: qua sanè in-
 ter se coniuncta sunt. Neque enim attentus esse
 quis potest, si rem non intelligat; neque intelligere, si at-
 tentè non audiat. Dociles auditores reddimus, cum v-
 niuersam causam brevi complectimur, ac velut oculis
 subiicimus vel definiendo, vel diuidendo ordinemue de-
 monstrando. At post narrationem proponimus, & rem
 ipsam distribuimus: sic est, sed quasi principium ingre-
 dientes confirmationis: verum in exordio si quid propo-
 nimus, aut partimur, non id facimus, ut statim de eo
 argumentemur, sed ne iudicis animus à dicentis propo-
 sitio alio abducatur. siquidem docilitatis munus est di-
 ctionis finem ostendere, ne suspensi auditorum animi
 huc illucq; vagentur: ideòq; Poëtarum epicorum pro-
 positioni quam simillima esse putatur. Quare cum nota
 est causa, aut frequens, aut parua, tunc (si Aristoteli &
 Ciceroni credimus) docilitatis nullus vsus est, sed ab ip-
 sa re exordium sumitur. Ut autem attentè audiamus
 (sic enim Cicero tradit) trium rerum aliqua conseque-
 mur. Nam aut magna quedam proponemus, aut ne-
 cessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agitur.

Ergo

Lib. 3. ca. 14.
 De Orat. 2.

In Partit.

Ergo docilem (inquit Fabius) & ipsa hæc attentio præstat. Nam is maximè docilis est Ciceroni, qui attentissimè est paratus audire. Et cum docilè velis facere, simul attentum facias oportet. Aduerte tamen hic, quod notat Agricola, ducenda esse exordia nõ ex his, quæ causam confirmant, aut docent. esset enim confirmatio, non exordium. sed ex his, quæ circa res personæ sue posita vel favorem, vel audientis alienationem paritura sunt. Quod si interdum in exoratio capita aliqua vel nostræ, vel aduersarij causæ perstringantur, non tam istud fit, ut causâ probetur, quam ut spes futura probationis appareat. Et quoniam exordia diximus a rebus & personis capi, earum adiuncta perspicere oportet, quæ sepe materiam exordiendi subministrant. Personarum adiuncta sunt (ut docet Fabius) liberi, propinquitates, amicitie, regiones, ciuitates, atq. his similia: Rerum vero tempus, locus, habitus, opinio, iudiciorum fama, expectatio vulgi. Itaq. in Partibus Cicerone monet, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maximè in perorando dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus. Nunc quando causarum qualitates diuersæ sunt, vniuscuiusq. genus animaduertendum est. Causarum genera pluribus authoribus quinq. placuerunt, honestum, humile, dubium siue anceps, admirabile, quod est præter hominum opinionem, atque obscurum: Greci εὐδοξον, ἀσεξον, ἀπίδοξον, ἀπεδοξον, δὲ σὺν ἄγνωστον vocant. Addiderunt nonnulli turpe: quod alij humile, alij admirabili subiciunt. In obscuro docilis, in humili attentus, in ancipiti auditor beneuolus faciendus est. In honesto res ipsa per se ad conciliationem valet. At in admirabili seu turpi remediis, & infamatio-

ne ad benevolentiam opus est. Vnde exordij duo genera faciunt, principium, & insinuationem: qua inter se ita differunt, quod principium simplex est, & aperta oratione auditorem beneuolum, docilem & attentum reddit; insinuatio vero occulta & subdola circuitione animi auditoris subit. Atque insinuationis tria tempora esse uolunt, nimirum cum in causa inest turpitas aliqua; cum alterius oratione auditorum animi sunt aliena; cum demum defessi sunt audiendo. Fingunt hic plerique multas causas: sed quoniam species omnes numerari non possunt, in singulis consilium ex propria ratione & prudentia sumendum est. In uniuersum uideamus, qua profint, qua contra obsint; & ad altera confugiamus, altera relinquamus. Si persona laborabimus, ad rem; si re, ad personam confugimus; si neutra pro nobis, uidebimus quo pacto ledere aduersarium possimus. Vbi uero alienati auditores fuerint, proponemus nostras probationes; ubi defessi, ueritatem pollicebimur. Præterea opportuna urbanitas radium leuat, & animos recreat. Denique, huc pertinent Aristotelis luci, qui ad soluendas criminationes faciunt. At uero etiam cognoscenda sunt exordij uitia, ut uidentur. Vulgare exordium est, quo omnes utuntur: quo tamen aliquando fas est uti, si commodum sit. Commune, quod in medio positum est tæreo, quam aduersario. Longum præterea, & separatum, & contumabile, & transfatum reprehenditur. Ponunt aliqui inter exordij uitia contraria, & contra præcepta: qua satis per se ipsa intelligi putamus. Trāseamus ad narrationē.

De Narratione.

CAP. V.

Narratio est rei explicatio: ab Apollodoro finitur, oratio docens auditorem quid in re sit; ab aliis rerum gestarum, vel perinde ut gestarum uilis ad persuadendum

suadendum expositio. Eiusq; duo genera sunt; alterum Oratoris, alterum non oratoris. Rursum non Oratoris duplex, alterum Γεγραμμένον pertinens ad historicos, alterum πομπικόν, proprium Poetarum. Oratoris itidem narratio duplex: rei, de qua agitur; & rei, qua extrinsecus assumitur. Assumitur autem vel criminationis vel similitudinis, vel delectationis, vel amplificationis causa. Quod genus aliqui digressorium, nonnulli assumptum vocant. Debet autem brevis, dilucida, & probabilis esse, ut meminerit, intelligat, & credat qua dicitur auditor. Neque verò eam brevitatem precipimus, qua orationem obscurat, damnatam ab Aristotele, sed Lib. 3. cap. 16 eam, in qua nihil desit, nihil supersit. Fabius hic loci Lib. 4. cap. 2. putat Isocratem ab Aristotele reprehendi: sed neq; nomen Isocratis est apud Aristotelem, neque eius brevitatis est v'lo pacto reprehendenda. Adhuc Cicero cum Aristotele narrationē cum dignitate moratam scribit esse oportere: verum istud Fabius sentit nō magis narrationis, quam aliarū etiā partium esse debere. Præterea quærit in narratione Cicero evidentiam, & cum Theodecte festiuitatem. Sed evidentiam Fabius ad diluciditatem refert, & festiuitatem aliarum partium æque communem esse existimat. Atq; idem ipse Cicero suavitatem in narrando non necessariam quidem, sed assumi extrinsecus arbitratur. Addunt aliqui magnificentiam: que non minus aliarū partium propria est, quam narrationis. Nec ea sæpè vsui est; nempe que sæpè obest. Sunt igitur tria narrationis præcipua officia, breuitas, perspicuitas, probabilitas. Quamquam Antonio in libris de Oratore videtur errare, qui hac narrationis magis propria esse, quam totius orationis existimant. Sed Antonium dissimulatorem artis agnoscimus; cum idem præcepta horū officiorum tradat in narratione. Etenim

animus auditoris non verbis, neque extraneis ornamentis, sed rebus ipsis tenendus est in narratione; ut deinceps omnia recte meminerit: alioquin si nimia fuerint, multa exciderint. Tum difficilius est non esse obscurus in re narranda, quam in alius orationis partibus. Nam maiore periculo hac pars obscura est, quam cetera. Narrationis enim vnus est in causa locus; alia si semel obscurus dixeris, alio loco planius dicere licebit. Et que alio loco obscurius dicantur, tantum pereunt, quod ita dicta sint; narratio vero obscura totam obscurat orationem. Postremo quia narratio est totius orationis quidam quasi iors & origo, necesse est, ut sit maxime probabilis. Nam si quid non probabiliter dicitur, toti causae obest, & alienari incipit auditor. Itaque ut exordij benevolentia, docilitas, & attentio: sic narrationis propria sunt breuitas, diluciditas, & probabilitas.

De breuitate. CAP. VI.

Ad Alex.

Breuitas orationis ea est, in qua nihil deest, aut superest: atque Aristotelis sententia tam verborum est, quam rerum. Verborum, si solim ea ponantur, sine quibus obscuritatem haberet oratio; cetera, que necessaria non sunt, remoueantur. Itaque Cicero inquit non minus rerum, quam verborum: non necessarium multitudinem supersedendum esse: & in Partitionibus, Breuitas, inquit, conficitur simplicibus verbis, semel vnaquaque, re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruando. Vicinum breuitati vitium est obscuritas. nam dum breuis esse laboro, secundum Horatium, obscurus fio.

In arte Poët.

Lib. 8. cap. 2.

De Orat. 2.

Quae obscuritas quomodo fiat, idem Cicero docet, & Quintilianus. Sit igitur verborum tantum, quantum necesse est: nullum nisi necessarium verbum assumatur. Rerum autem breuitas sit, si non à primis utiq; initiis,

⊕

et gemino, ut aiunt, ab uno; sed quatenus nostro instituto sufficiat, rem exordiamur: si in reliquo cursu, quidquid ad rem nostram non pertineat, praetermittamus. Quod fieri sic potest, si ea recidamus, quae sublata neque cognitioni, neque utilitati quidquam detrimenti allatura sint: si non singulas rerum particulas dicendo persequamur, sed satis sit velut rerum fastigia perstringere. Nihilominus ita brevis esse debet narratio, ut inornata et indocta non sit, sed quadam etiam suauitate condita, quam praecipit et docet Tullius; quaeque Fabio indice, et fallit, et efficit, et que delectant, minus longa videantur. Simplex enim et undique concisa, non tam narratio potest vocari, quam confusio. Ergo breuitas erit, non ut minus, sed ne plus dicatur, quam oportet.

In Partit.
Lib 4. cap. 1.

De Perspicuitate. CAP. VII.

AT Perspicuitas (nam propter vicinum vitium obscuritatis debet esse coniuncta breuitati) verbis similiter fit, et rebus. sed de verborum perspicuitate primo libro dictum est, ubi de oratione dilucida egimus: rerum autem perspicuitas fit, si ut quodque primum gestum est, ita primum exponatur, ac rerum temporumque ordo seruetur, narrenturque, ita res, ut gesta sunt, aut potuisse geri videantur. Non discerpta sententiae, non praepostera tempora, non confusa personae, distincta omnia rebus, personis, temporibus, locis, causis, atque etiam accommodata pronuntiatiioni.

De Orat. 2.
& 3.

De Probabilitate. CAP. VIII.

Tertium restat narrationis officium, ut auditor vestra esse putet quae audit. Quam in rem sic Fabius scribit. Ut primum animos nostros consulamus, ne quid dicatur repugnans; deinde causas factis, de quibus quaeritur,

Lib. 4. cap. 2.

ritur, preponamus, & personas convenientes his, qua
 narrare velimus: seruemusq; rationem locorum, tēpo-
 rum, & his similitum. Ego cum Rodolpho probabilem
 fore narrationem existimo, si (ut eiusdem verbis utar)
 argumentosa fuerit, consentanea, & consequens. Argu-
 mentosa inquam, si non modo totius rei, sed singularum
 etiam partium causas contineat. Consentanea, si perso-
 nis, locis, temporibus, rebus dicta convenient. Personis,
 si quales sunt, talia facta & dicta effingantur. Nam
 cupidum hominem furum fieri, libidinosum adul-
 terij, temerarium homicidij verisimile putatur. Locis
 & temporibus, si quo loco & tempore vnumquodq; pro-
 babile est factum esse, sic narretur. Rebus, si latus iucū-
 da, seris gratia, ridiculis facta, insignibus ornata, tri-
 stibus acerba tribuantur. Postremo consequens erit, si
 sic exponantur priora, ut sequentia expectentur; &
 quasi per gradus omnia certa serie procedant, ita ut ea
 secum auditor ipse praevideat. Nam nihil dicere con-
 trarium atq; repugnans est vitium fugere, non laudem
 vllam mereri. Sit igitur narratio brevis, dilucida, &
 probabilis, aspersa suauitate aliqua, & affectibus, non
 illis quidem, qui in peroratione adhibentur, sed qui pos-
 sint inter narrandum mouere auditorem. In qua etiam
 licebit, quoniam sedes est argumentationis, semina que-
 dam probationum spargere, verum sic, ut narrationem
 esse meminerimus, nimirum ut proponantur, non ab-
 sumantur argumenta. Nonnunquam etiam (si Fabio
 credimus) argumentatione aliqua confirmabimus, quod
 proposuerimus, sed illa quidem simplici & breui, ut au-
 ditor rem colligere & credere secū ipse incipiat. Qua-
 le autem narrationis principium esse debeat, atque vnde
 sumatur, Fabius docet, nempe vel à re, vel à perso-
 na; qua commendanda, aut infirmanda est. Conside-
 randumq;

lib. 2. cap. 6

lib. 4. cap. 1.

ibid.

randumq; diligenter, ut ab eo auspicemur, quod proprium sit, & ad causa nostra commendatione facies. At caute omnia circumspicito, ne ab eo statim exordiaris, quod primo aspectu blanditur, ne quid illi subsit, quod possit offendere. Unde non utiq; statim ab eo incipies, quod praesens est, sed alius quoque animo repetes ordinem rerum, si quid in eis sit, quod prosit.

De Probatione. CAP. IX.

Narrationem sequitur Probatio; quam nescio quis contentionem appellat, atque in divisionem, confirmationem, & confutationem partitur. Divisionemq; rursus secat in seunctionem, quam aliqui propositionem vocant, & distributionem, quam nonnulli partitionem appellant. Quamquam divisioni, distributioni, partitioni saepe eadem subiecta sententia est. Itaq; apud Ciceronem Antonius post expositionem iubet causam De Orat. 21 dividere, aut proponere. Quare divisio quasi limen argumentationis est, qua summam proponimus quid, & quo ordine dicturi sumus. Atque eius partes duae sunt, propositio, & distributio.

De Propositione. CAP. X.

Propositio est oratio, ex qua certum quid designatur auditori, quò animum intendat. Atque aliquando generalis est, scilicet totius rei, qua probanda est, complexio, aliquando singularis probationis intentio. siquidem in unam causam multae solent quaestiones incidere. Cum propositione utimur, totam causam comprehendamus, transferamusq; in partem nostram controuersiam, ita ut qua nobis utilia sint propositio complectatur. Sumemus autem propositiones, vel ex his quae sunt propriae causa, vel ex his quae sunt uulgariae.

Neque

Neg, huius rei ars vlla tradi potest; sed eius facultas ingenio, usu, praeceptis, imitatione, ac plurimarū rerum cognitione comparatur. Quod si plures propositiones fuerint, sic disponi eas oportebit, ut ex alia in alia quasi gradibus vel ascendamus, vel descendamus: sin inter se minus illa cohareāt, optimis transitionibus conectemus.

De Distributione. CAP. XI.

Distributio est absoluta propositionum, & breuiter
 Lib. 4. cap. 5. *exposita enumeratio; nostrarum, inquam cū Fabio, aut aduersarij, aut utrorumq; ordine collata propositionū enumeratio: sed saepè à propositione nō discernitur. Verūm propositio proponit quid sit id, quod veniat in causam, & de quo cū aduersario conueniat: at partitio distribuit qua de re simus dicturi. Author ad Heren.*
 Lib. 1. *partitionem diuidit in enumerationē, & expositionem: enumeratio numerum partium, expositio ipsarum partium explicationem habet. Qua cū inter se coniuncta sint, verbo separari non decet. Quando autem distributioni locus sit in oratione Fabius docet, cū vel obiciēda sunt multa, vel diluenda, ut quid quaq; de re simus dicturi ordine appareat. Cū verò unum est factum, cū fallendus est index, cū turbāndus affectibus, cū ab intentione auferendus, ut aliud agi putet, quā id, quod petimus, cū etiam multa graviora videntur, si non domo allata, sed tunc temporis excogitata credatur, partitione supersedebimus. Multa quoque turba valent, qua distincta per se leuia sunt. Cū autem distributione utemur, curabimus ut sit aperta, breuis, absoluta. Quod verò author ad Herenium praecipit ne triū
 Lib. 1. *parium numerum excedat, non satis Fabio probatur, sed idem tamen vetat ne iudicis memoriam fugiat, & intentionem impediāt. Quippe nimium concisa & di-*
 Lib. 4. cap. 5. *centi**

centi auctoritatem detrahunt, & rem obscurant, ac multitudine perturbant. Quare danda opera est ut absoluta sit; videlicet, ne quid in ea dicitur aut super sit. Superest enim cum aut in species partitur, ut, quid in genera partiri sit satis; aut genere posito subicitur species. Exempli causa, Si quis proponat dicturum se de alicuius virtute, superuacaneum erit, si addat etiam de iustitia atque continentia; cum iustitia atque continentia virtutis species sint. In eodem quoque vitio est, qui plura, quam sit satis, ponit: ut si dicat ostendam voluisse, potuisse, fecisse. Satis enim erat (ait Cicero) vltimum De Inuent. 1 proposuisse. Ad hoc debet esse breuis, ne villo verbo oneretur. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi simus ostendimus. Tertia partitionis virtus est diluciditas. Nam in eum vsu adhibetur, ne reliqua sint obscura. Paucitas vero quam in distributione Cicero desiderat, potest ad absolutionem referri. Non autem exequi eo ordine, quo quidq; proposueris, turpissimum erit. Distributionis utilitates due sunt vrapue Fabio: quod lucem affert, ut siant clariora qua dicuntur; & gratiam, quoniam reficit auditorem. Siquidem nosse quantum itineris confecerimus iuvat, & ad reliquum nos cohortatur.

De Confirmatione. CAP. XII.

Vbi auditorem docueris quid, quoue etiam ordine dicturus sis, relinquitur ut tua confirmes. Est enim confirmatio nostrarum verum probatio. Probationes vero alias artificiales esse, alias inartificiales ante demonstrauimus. Hic tantum questiones causarum, & qui argumentorum loci ad quamque conueniant questionem docebimus.

Quid

Quid constitutio, & vnde oriatur.

CAP. XIII.

Profiti causa videndum in primis est in qua consti-
 De Inuen. 1. **P**untione seu quaestione versetur. Constitutionē Ci-
 cero primam inquit esse conflictionem ex intentionis de-
 Lib. 3. cap. 6. pulsiōe profectam. Intentio nobis est accusatio; depul-
 sio verò defensio. Verùm Fabius negat primam ipsam
 conflictionem constitutionem esse, sed qua ex con-
 flictione oritur, veluti sonus nō est duorum inter se cor-
 porum conflictio, sed qui ex collisione nascitur: sic ex in-
 tentione & depulsiōe orta contentio constitutio est;
 perinde ac quaestio ea est, qua ex interrogatione & re-
 sponiione proficiscitur. Vnde illa dubitatio mihi leuis
 esse videtur accusator ne magis, an reus constitutionem
 efficiat; cum alter sine altero nihil constituat. An tamē
 constitutio semper ex prima conflictione existat, adhuc
 dubium est. Quoniam quidam ex prima conflictione
 ortam quaestionem constitutionem esse tradunt; ex po-
 strema verò, iudicationem: Fabius verò & constitutio-
 nem & iudicationem prima & postrema conflictionis
 In Topic. absque vllō discrimine statum vocat, quanquam Cicero
 statum, quem Graeci *στάσις* vocant, inquit esse primam
 intentionis depulsiōem: in quo videlicet statu insistit
 ad repugnantiam congressa defensio. Hec quoniam ob-
 scuriora videntur, dicam planius. Fecisti, intentio; non
 feci, depulsiō est. Hic quia defensor primum insistit, Ci-
 ceroni status est. Ex hac prima intentionis & depulsiō-
 nis conflictione proficiscitur ea constitutio, qua queri-
 tur an sit factum. Quoniam verò in hac constitutione
 stat causa, Fabius hanc quaestionem statum appellat.
 Quod si factum cōcedatur, vltierius progrediendū erit:
 vt, interfecit matrem Orestes, intentio; depulsiō, iure in-
 terfecit.

terfecit. Hæc est prima causa conflictio, hæc est constitutio. Quæ, quoniam in ea non stat causa, non est Fabio status. Nam rationes præterea, & firmamenta quærèda sunt, rationes inquam defensoris, & firmamenta accusatoris: quamvis rationes quandoque dicantur accusatoris, & firmamenta defensoris. Ratio à Grecis διτρον dicitur, quæ affertur à reo ad recusandum depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet nõ haberet. Itaque depulsionis suæ rationem Orestes afferet, quod patrem suum interfecerit. Huic rationi si firmamentum aliquod accusator non opponet, cadet causa. Ergo dicet, Nõ licebat Oresti indemnatum Clytemnestram occidere. Quare firmamentum, quod Græci συνέχορ dicunt, erit id, quod ad labefactandam rationem affertur: sine quo accusatio stare non potest. Ex postrema hæc conflictio, ratione inquam defensoris, & accusatoris firmamento indicatio exoritur; quam Græci τὸ πρὶν ἔειπεν dicunt, Cicero modò disceptationem, modò qua de re agitur vocat, Fabius statim. Est autem indicatio questio postrema, quæ ex rationis & firmamenti conflictione, & quasi concursu enascitur. quæ profecto in conjectura in qua negatur factum, nulla omnino est. Nemo enim, ait Cicero, eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima questio est, & disceptatio extrema. Prima igitur questio constitutio, extrema verò dicitur disceptatio, siue controversia, siue id de quo agitur; siue σάσις, siue τὸ πρὶν ἔειπεν, siue indicatio.

Cic. in Topi:
Fabilib. 1.
cap. 1 1/2

In Partit.
& Topic.
lib. 3. cap. 6.

In Partit:

Quot sint causæ quæstiones, quisue earum sit ordo. CAP. XIII.

DE numero questionum causa (quæquam de conditionum natura proximo libro plenius disputabitur)

Quid constitutio, & unde oriatur.

CAP. XIII.

De Inuen. 1. **P**osita causa videndum in primis est in qua constitutione seu quaestione versetur. Constitutione Cicero primam inquit esse constitutionem ex intentionis depulsione profectam. Intentio nobis est accusatio; depulsio vero defensio. Verum Fabius negat primam ipsam constitutionem constitutionem esse, sed qua ex constitutione oritur. veluti sonus non est duorum inter se corporum conflictio, sed qui ex collisione nascitur: sic ex intentione & depulsione orta contentio constitutio est; perinde ac quaestio ea est, qua ex interrogatione & responsione proficiscitur. Unde illa dubitatio mihi leuis esse videtur accusatoris magis, an reus constitutionem efficiat; cum alter sine altero nihil constituat. An tamen constitutio semper ex prima constitutione existat, adhuc dubium est. Quoniam quidem ex prima constitutione ortam quaestionem constitutionem esse tradunt; ex postrema vero, indicationem; Fabius vero & constitutionem & indicationem prima & postrema constitutionis absque ullo discrimine statum vocat. quanquam Cicero statum, quem Graeci *σύν* vocant, inquit esse primam intentionis depulsionem: in quo videlicet statu insistit ad repugnandum congressa defensio. Hac quoniam obscuriora videntur, dicam planius. Fecisti, intentio; non feci, depulsio est. Hic quia defensor primum insistit, Ciceroi status est. Ex hac prima intentionis & depulsionis constitutione proficiscitur ea constitutio, qua quaeritur an sit factum. Quoniam vero in hac constitutione stat causa, Fabius hanc quaestionem statum appellat. Quod si factum concedatur, ulterius progrediendum erit: ut, interfecit matrem Orestes, intentio; depulsio, iure interfecit.

In Topic.

terfecit. Hæc est prima causa conflictio, hæc est constitutio. Quæ, quoniam in ea non stat causa, non est Fabio status. Nam rationes præterea, & firmamenta quærenda sunt, rationes inquam defensoris, & firmamenta accusatoris: quamvis rationes quandoque dicantur accusatoris, & firmamenta defensoris. Ratio à Græcis ἀτιον dicitur, quæ affertur à reo ad recusandum depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet non haberet. Itaque depulsionis suæ rationem Orestes afferet, quod patrem suum interfecerit. Huic rationi si firmamentum aliquod accusator non opponet, cadet causa. Ergo dicet, Non licebat Oresti indemnata Clytemnestram occidere. Quare firmamentum, quod Græci οὐρέχοϋ dicunt, erit id, quod ad labefactandam rationem affertur: sine quo accusatio stare non potest. Ex postrema hæc conflictio, ratione inquam defensoris, & accusatoris firmamento iudicatio exoritur, quam Græci τὸ κριτικόν dicunt, Cicero modò disceptationem, modò qua de re agitur vocat, Fabius statim. Est autem iudicatio quæstio postrema, quæ ex rationis & firmamenti conflictione, & quasi concursu enascitur. quæ profecto in cōiectura in quæ negatur factum, nulla omnino est. Nemo enim, ait Cicero, eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque, in his causis eadem & prima quæstio est, & disceptatio extrema. Prima igitur quæstio constitutio, extrema vero dicitur disceptatio, siue controversia, siue id de quo agitur, siue scitis, siue τὸ κριτικόν, siue iudicatio.

Cic. in Topi.
Fab. lib. 3.
cap. 13.

In Partit.
& Topic.
lib. 3. cap. 6.

In Partit.

Quot sint causæ quæstiones, quisue earum sit
ordo. CAP. XIII.

DE numero quæstionum causæ (quæquam de quæstionum natura proximo libro plenius disputabitur)

biur) apud veteres fuit magna dissensio: sed summis authoribus placuerunt tres, An sit factum, Quid sit factum, Quale sit factum. An Ulysses Aiacem interfecerit, Si surripere è loco sacro pecuniã, sit sacrilegium, Num Orestes iure matrem interfecerit. Itaq; ex omnibus causis (inquit Cicero) tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas ad resistendum. Nam cum accusator personam arguit facti, defensor aliquid opponat necesse est de tribus, aut non esse factum; aut si sit factum, aliud eius facti nomẽ; aut iure esse factum: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. Vnde idẽ Cicero: Nam quoniam quidquid est, quod in controuersia versetur, in eo, aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit queritur: sit ne, signis: quid sit, definitione; quale sit, rectorum partibus. Nec me latet authorem ad Heren. secundam constitutionem legitimam appellasse, illiq; definitionem subieciisse; eundemq; Ciceronem, tamen in eo libro, quem sibi adolescenti è manibus excidisse scribit, translationem quartam constitutionem fecisse: sed certum est definitionem per se questionem efficere, & legales questiones qualitate potissimum definirı, translationem quoque iure à Fabio ad alias questiones reduci.

De Coniectura. CAP. XV.

Coniectura primum obtinet inter questiones locũ, in qua negatur factum; à coniectura dicta, id est directione quadam rationis ad veritatem: quoniam qui probat factum, coniecturis utitur. Quae questio etiam inficialis à Cice. ne dicitur ab inficiãdo: quòd rem inficiationi, id est, negationi innititur. Habet coniectura tria tempora, praesens, praeteritum, ac futurum: versaturq; circa rei & personae attributa. Eam Fabius ita tractat,

In Partit.
In Topic.

In Orat. ad
Brutum.

Lib. 1. 7.

De Inuen.
De Orat. 1.

Lib. 3. cap. 6.

In Topic.

Lib. 7. cap. 2.

tractat, ut querat tria, voluerit, potuerit, fecerit. Primum illud, voluerit ne, a persona sumitur: ubi persona circumstantiæ spectantur, & cause: in quibus ira, odium, metum, spem, cupiditatem & reliquas animi perturbationes inspicere oportet. mox consilia, calandi spes, & perficiendi, absoluendi, pena leniori puniendi, & quæ in uniuersum personam circumstant. Alterum est, an potuerit: in quo attenditur locus, tempus, difficultates, occasiones, atque instrumenta. Tertium est, an fecerit: quod ex prioribus facile colligitur; sed: anifestioribus quibusdam signis arguitur, sono, clamore, gemitu, latione, titubatione, metu, & similibus. Hinc signa tractata à Fabio, huc verba & facta, quæ antecesserunt, & Lib. 5. cap. 9. sequuta sunt, spectant. Cicero tamen in Partitionibus totam coniecturam re & persona absoluit, sed ita ut à Fabio non discrepet. In persona notat animi, corporis, & fortune bona, & his contraria: in re causam, & euentum. Causa est ratio efficiendi; euentum, quod effectum est. Causa utilitatem continet, & facultatem. Utilitas ex boni adeptione, & incommodi euitatione percipitur: referturq; ad voluntatem. Facultas verò faciendi ad eam pertinet questionem, qua queritur an potuerit. Itaque Cicero, His ferè rebus, inquit, facti suspicio con- In Partit. firmatur, cum & voluntatis in reo cause reperiuntur, & facultatis. At euentum quibusdam consequentibus præteriti signis, & quasi impressis facti vestigiis probatur. quod huius questionis fecerit ne, est. Quamobrem ad coniecturam loci maximè apti sunt ij, qui ex causis, qui ex effectis, & coniunctis sumuntur: qui etiã in deliberatione adhibentur, in qua queritur, & utile ne sit, & fieri ne possit. Probationes quoque inartificiales, præiudicia, rumores, fama, tabule, testes, quæ facti suspicionem augent, ad coniecturam faciunt.

De Definitione. CAP. XVI.

Cum verò factum non negatur, sed de facti nomine ambigitur, questio oritur definitiua, seu finitiua, dicta à definitione, seu finitione, aut fine: qua idem Fabio sunt. Et quoniam ex re definita, rei nomen intelligitur, est enim definitio eius rei, quam nomē inuoluit, explicatio; cū de vi verbi inter accusatorem & defensorem queritur, vterque definitionem usurpat. ideoq; definitiua questio dicitur. Ad quam utilis est scientia ac finendi. Neque verò hoc genus aliis argumentationibus tractatur, quàm explicatione vocabuli: quod ad opinionem audientis & sensum, ac communem significationem accommodari oportet. Adiuuant similia, contraria, paria, & eorum exempla, qui eodem modo locuti sunt. Nec tamen in lesiniendo requirenda semper est dialecticorum legibus astricta ratio, sed habet hīc quoque descriptio, ac saepe etiam etymologia momentum.

De Qualitate. CAP. XVII.

Quod si neque factum negari potest, neque vlla est de nomine controuersia, relinquitur, vt iuste factum ostendatur. Idcirco est questio qualitatis: in qua de iure, & aequitate agitur. Que iuridicialis à Latinis, à Grecis δικαιολογικὴ dicitur. quanquam iuridicialis nomen Ciceroni molestum est; placet autem magis generalis, quod vim vniuersam, & totius negotij genus amplectatur. Idem Cicero qualitatis questionem in duas partes diuidit; iuridicialem, & negocialem. Iuridicialis est, in qua equi & recti natura, aut premij & pœnæ ratio queritur: negocialis verò, in qua quid iuris ex civili more & aequitate sit consideratur. Tamen Fabius in negociali, quam *πραγματικὴν* appellari ait, de rebus

Lib. 3. cap. 8.

Is Topic.

De Inuen. 1.

Lib. 3. cap. 8.

rebus ipsis quari censet, remoto personarum comple-
 xu. Et Hermogenes negocialem constitutionem vocat
 eam, in qua queritur faciendū ne quid sit. Id quod de-
 liberationi commune est, qua futurū tempus prospicit,
 & ad qualitatis questionem respicit. Tum iudicialis
 partes duas statuunt absolutam, & assumptiuam. Ab-
 soluta est, quam Hermagorei κατ' ἀντίκλητον vocāt, cum
 ad probationem facti ex re ipsa sumimus rationes; ni- Fab. lib. 7.
cap. 5.
 mirum quando factum, quod obiicitur, dicimus rectē
 factum. Assumptiua vero κατ' ἀντίθετον, cum factū per
 se infirmum assumpta extranea re comprobatur. Huius
 parte: Ciceroni sunt quatuor, Concessio, remotio crimi- De Inuen. 1.
 nis, translatio seu relatio criminis, & comparatio. sed
 videtur concessio, quia defensoris ultimum refugium
 est, ultimum locum debere obtinere. Remotio criminis
 est, quando culpa vel in hominem reicitur, ut si qui P.
 Sulpitium occidit, fateatur se iussu consulis id fecisse,
 vel in rem, ut si quis ex testamento aliquid facere iussus
 sit, dicat per leges id fieri non potuisse. Hanc remotionē
 Graeci μετὰσανη appellunt, Fabius quandoque transla- Lib. 3. cap. 6.
 tionem vocare videtur. Relatio criminis, siue translatio
 est, quando ex aduersarij facto nostrū defendimus: hoc
 Graeci ἀντιέχρημα nominat, quia nostra defensio constat
 accusatione eius qui vindicatur; ut occisus est: sed La-
 tro, sed insidiator. Interfecit Orestes matrem; quia pa-
 trem interfecerat. Praeterea factum defendimus ex ali-
 qua utilitate vel reip. vel multorum, vel cuiusvis alius,
 cuius causa id facere oportebat. Comparatio, Graecè ἀ-
 ρισανς, est, cum dicimus necesse fuisse alterutrum face-
 re, & id quod fecimus satius fuisse facere. Postrema cō-
 cessio est, qua vel purgationem seu excusationem, vel
 deprecationem habet. Exor. iamms quādo exclusis ante
 dictis rationibus factum purgamus vel imprudentia,

vel ignorantia, vel necessitate, vel fortuna; quæ sæpè cul-
pæ substituitur: nonnunquam malefecisse nos, sed bono
animo dicimus. Si excusatio nullius ponderis est, de re-
catis relinquitur, cum & fecisse dicimus, & consulto fe-
cisse, sed ignosci nobis postulamus. Valent ad deprec-
ationem si reus innocens sit, si bene meritus, si spes in fu-
turum innocentem victuri, & in aliquo v. s. futuri; si vel
presenti periculo, vel aliis incommodis, vel pœnitentia
videatur satis pœnarum dedisse. Extra valent nobili-

Lib. 7. cap. 5.
In Partit.

tas, dignitas, propinqui, amici. Hæc Fabius. Tamè Ci-
cero negat hoc genus causa in iudicium unquam veni-
re. Nam, inquit, quæ motu animi & perturbatione fa-
cta sunt sine ratione, ea defensionem contra crimen in le-
gitimis iudiciis non habent; in liberis disceptationibus
habere possunt, ut apud senatum, populum, principem,
& ubicunque iuris clementia habet locum, & alibi. Hoc

De Inuen. 2.

genus vix in iudicio probari potest, idè quòd concesso
peccato difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse
debet, ut ignoscat, impetrare. Tamen etiam si non toto

Lib. 7. cap. 5.

genere causa, nihilominus Fabij sententia magna ex
parte apud iudices sæpe tractatur, ut cum pro clare vi-
ro dicitur per concessionem, etiam si fecisset, ignoscendum
esset. quæ Tullius pro Milone magno artificio usus est.

Lib. 8. cap. 5.

Nunc quoniam tota disputatio qualitatibus ex iure pen-
det, iuris fontes aperiendi sunt. Ius Fabius in naturam
& constitutionem diuidit. Ius naturale est, quod natu-
ra omnia animantia tam rationis capacia, quam ex-
pertia docuit, quod ius immutabile dicitur. Habet q̄
natura secundum Ciceronem partes duas, tuitione sui,
& ulciscendi ius. Constitutio, siue, ut vocat Cicero, in-
stitutum ius gentium, & civile complectitur. Ius gen-
tium est, quo omnes gentes communi ratione utuntur,
sicut tradit Iustinianus: unde bella, captiuitates, serui-
tutes,

In Topic.
Ibid.

tutes, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, societates, deposita, mutua, & alia innumera profecta sunt. Ius autem civile est proprium cuiusq; populi ius, decretum inquam maioris potestatis ad tuendum civitatis statum ex aequo & bono constitutum. *Ἀνομοσιων* tamen ius civile Romanum dicitur. Est q; ius civile aliud publicum, aliud privatum: atq; aliud scriptum, aliud non scriptum. τὸ μὲν (ut Græci loquuntur) νομικόν, τὸ δ' ἀγραπτόν. Scriptum ius est lex, plebiscita, senatus consulta, principum placita, magistratum edicta, responsa prudentium. Ac scriptum ius publicum Cicero In Partic. inquit esse legem, senatusconsultum, fœdus: privatum vero tabulas, pactum, conventum, stipulationes. Sanè publicum est, quod in sacerdotibus, & magistratibus consistit: privatum, quod ad singulorum utilitatē pertinet. Atque utrunq; ius istud privatum & publicum sæpe scriptum non est: sed quod usus approbavit, quod maiori more conservatur, quod (ut ait Cicero) aut consuetudine, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinetur. Atque etiam omne ius civile vel alia contraria lege, vel consuetudine sæpe immutatur. Rursus & gentium & civile ius vel divinum est, vel humanum, sicut Cicero docet. Divinum religionis est, humanum In Partic. equitatis. Equitas autem omnis vel legitima est, vel communis, vel moris vetustate confirmata.

De legitimis disceptationibus.

CAP. XVIII.

ET quoniam lege nihil firmissimum haberi debet, ea in controuersis tanquam testis & adiutrix adhibenda est. Quia in re (ut Cicero ait) alij quasi status existunt In Topic. non quòd in priores tres illos non veniat, sed quia habet aliquid velut proprium, quam ob rē appellantur

lentur legitima disceptationes. Et quibus sunt ambiguum,
 contrariae leges; discrepantia scripti & voluntatis. Ad-
 Lib. 7. cap. 8. dit Fabius ratiocinationem. Ex ambiguo est disceptatio,
 quando scriptum res duas, vel plures significat. Exem-
 pli causa, Tullius haeres meus Terentia uxori meae xxx.
 pondo vasorum argenteorum dato, qua volet; dubium est
 in illo, qua volet, an ad Terentiam, an ad Tullium re-
 feratur. Hanc questionem Graeci *ἄμφω* nominant.
 At cum legi lex contraria affertur, ἀντινομία est; vide-
 licet cum lex alia iubet & permittit aliquid fieri, alia
 vetat: ut lex una iubet tyrannicide imaginem in gym-
 nasio poni; mulier tyrannum occidit: sed lex altera pro-
 hibet mulieris imaginem in gymnasio poni. Ac sanè le-
 ges non iure ipso, alioquin abrogarentur, sed casu & e-
 uentu inter se colliduntur. Cum verò scriptoris voluntas
 scripto opponitur, ut queratur, verba ne plus, an sen-
 tentia valere debeat, scripti & voluntatis est discre-
 pantia. Ut, Peregrinus si murum ascenderit, capite pu-
 niatur: cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos
 depulit. quid velit scriptum manifestum est: sed descri-
 ptoris voluntate dubitatur: an qui seruanda ciuitatis
 causa murum ascenderit, voluerit scriptor etiam hunc,
 si peregrinus sit, capite puniri. Hanc disceptationem
 Graeci vocant *κατὰ πρότυπον* *ἢ* *διάνοιαν*. Quarta discep-
 ratio est ratiocinatio, quam Graeci *συλλογισμὸν* nuncu-
 pant, cum ex eo, quod scriptum est, ducitur id, quod in-
 certum est: quod quia ratiocinatione colligitur, status
 dicitur ratiocinatum. Lex est, Qui patrem occidit, cu-
 leo insuatur. Malleolus matrem occidit. Hic ratioci-
 natione ex eo, quod scriptum est, ducetur id, quod non
 est scriptum: nempe Malleolum esse culeo insuendum.
 In omnibus autem legitimis disceptationibus de volun-
 tate questio est. Nam in ambiguo queritur, an hoc vo-
 luerit

lucrit scriptor; in contrariis legibus qua voluntate sit v-
 tendum: in syllogismo spectatur quid senserit scriptor,
 atq. voluerit. Quamobrem omnes ad scriptum & vo-
 luntatem à quibusdam renocantur. Sed distincta sunt
 tamen. siquidem scriptum & voluntas de eo disputat
 verbo, quod est in lege; syllogismus de eo quod non est;
 amphibolie lis in diuersum trahit; legū contrariarū ex
 diuerso pugna est. Hāc inter status legitimos cognatio-
 nem & differentiam à Fabio accepimus. is constitutio-
 nes alias rationales νομιας de re, alias legales νομιας
 de scripto esse inquit; & rationales tres, coniecturam, si-
 nitionem, & qualitatem; legales, quas modò exposui-
 mus, quatuor; sed quæ ad rationales, maximè vero ad
 qualitatem reducuntur. Nam ad coniecturam non ad-
 hibentur. Non enim potest scripto (ut ait Cicero) ar-
 gui factum, quod negatur: neque vbi de vi verbi quari-
 tur, cadit vllum scripti genus. Quamuis enim verbum
 aliquod definiatur, non tamen totum scripti genus in
 dubitationem adducitur. Restat igitur vt quale sit fa-
 ctum legibus demonstretur. Verùm ad aliarum consti-
 tutionum probationem ita solent interdum esse vsui, vt
 argumenta extrinseca: atque ipsa scriptorum genera
 vel coniectura, vel definitione, vel qualitate tractantur.
 Ac quæ de legibus dicta sunt, eadem intellige de testa-
 mentis, stipulationibus, pactis, & reliquis rebus, quæ
 scripto argui possunt.

In Partic.

De Actione, seu Translatione.

CAP. XIX.

Reliquum est, vt si neque negari factum, neq. a-
 liud esse factum dici, neq. defendi possit, de actio-
 ne, seu translatione disputetur. Quæ & iudicium ante-
 cedit, & sæpè in iudicio versatur. Antecedit iudicium,
 quando

quando de ipſo iudicio cōſtituendo ſolet eſſe contentio. Cuiuſmodi eſt Ciceronis cōtra Verrem oratio, qua diuinaſio dicitur: in qua de eligendo accuſatore diſceptatur. In hiſ actionibus ſolent iſta quaſtiones incidere, ſit ne actio illi qui agit, aut iam ne ſit, aut num iā eſſe deſerit: an cum hoc, an hac lege, an hiſ verbis, an apud hunc, an hoc tempore; & ſi qua ſunt alia. In ipſo etiam iudicio, quamuis actio prius confirmata non ſit, permagnū tamen ſapē habet pondus: cū ita dicitur, Plus petiſti; ſerò petiſti; non fuit tua petitio; non à me; nō hac lege; non hiſ verbis, non hoc iudicio. Quod genus cauſarum Cicero in iure ciuili poſitum, tamen Oratori neceſſarium exiſtimat. Idem huiuſmodi actiones à iudiciis tempore magis agēdi, quā generis diſſimilitudine ſeparat. Nam et ſi ſapē dilabuntur in iudicium, tamen ante iudiciū tractanda ſunt: & quia iuris ciuiliſ ratione continentur, qualitati ſubiiciuntur. Quidā, quia in hiſ actionibus de transferendo iudicio ſapē agitur, translationem nouam aliam conſtitutionem eſſe opinati ſunt: ſed Fabius negat translationem habere quaſtionem, de qua contendit Orator, ſed propter quam. Quae quaſtio propter quam non eſt quidem translatio, ſed ad trium conſtitutionum aliquam refertur: vt, non rectē agis mecum, quia ignominioſus es; rectē ago dices, quia ignominioſus non ſum. Non eſt ſanē hic loci quaſtio translationis, ſed ea, propter quam eſt translatio; quaſtio inquam qualitatis, an ignominioſus ſis. Nam qualis ſis queritur. Item, non licet tibi agere mecum; cognitō enim fieri non potuiſti; an potueris, indicatio eſt comiecturalis. Queritur enim de facultate. Quare non eſt in translatione quaſtio, ſed in eo, propter quod eſt translatio. Ideōque legitima quaſtioni auctor ad Herem. non abſque aliqua ratione translationem ſub-

innxiſſe

In Partit.

Lib. 3. cap. 8.

Lib. 2.

inunxisse videtur; quoniam sapè multa, quæ transferantur, legitimis questionibus subiiciuntur.

De Reprehensione. CAP. XX.

Reprehensionis, siue refutationi Fabij sententia duplex vis subiecta est. Nam & tota defensio refutatio dicitur; & eorum quæ contra dicta sunt, dissolutio reprehensio quoque nominatur. Quæ in parte aduersarij dicta expenduntur, ut negentur quæ aut facta, aut falsa in argumentatione sumpserit accusator. Negemus inquam aut facta, aut hæc facta esse. Ac quæ palam falsa sunt, & contraria, & stulta, & obscura, & ad causam non pertinètia facile est redarguere: sed quæ dixit aduersarius contraria efficere, aut diuersa, aut incredibilia, aut supernacua, aut etiã ad rem nostram conuertere istud artis, & ingenij est. Quod si negare quæ nobis obiciuntur non possumus, defendamus necesse est, aut excusemus. Porro apud iudices qualiacumque sint defendere necesse est coniectura, finitionis, & qualitatis locis: datur etiam multa contemnere tanquam lenia, tanquam extra causam. Quæ simulatione fit, ut quæ refutare non possumus, quasi fastidendo calcemus. Cum verò quæ pro verisimilibus sumpta sunt redarguimus, docente nos Cicerone, primum dicemus dubia sumpta esse pro certis: deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: tum ex his, quæ sumpserit, non effici quæ velit. Deprecationi verò ubi locus sit, & apud iudices quo pacto tractanda, antea ostensum est. Ceterum ut accusatori vrile est multa congerere, quòd turba valeant, ita dissolueri prodest defensori. Hoc est, quod inquit Cicero, Accedere autem oportet ad singula: sic vniversa frangentur. Possunt tamen aliquando Fabij sententia multa

Lib. 5. cap. 12

In Partit.

In Partit.

Lib. 5. ca. 13.

76 IO. ANTONII VIPERANI,
 multa simul refutari, si aut ridicula & infirma sint,
 aut molesta, ut cum singulis pedem conferre non expe-
 diat. Quoniam vero reprehensiones ex eodē fonte hau-
 riantur, ex quo confirmationes, cum de confirmando
 multa sint præcepta, de reprehendendo plura dicere nõ
 oportet. Diligentis autem Oratoris, sagacis, prudētis,
 nec artis ignari erit videre qua ratione, & quo loco
 quæq; redarguenda sint.

De Argumentatione. CAP. XXI.

EXposita sunt ea, qua ad probandum inuenire oportet: nunc quo pacto explicentur docendum est. E-
 quidem inuentum ad confirmandam rem aliquam vel
 probabile, vel necessarium, argumentum dicitur: argu-
 mentatio verò argumētī explicatio, ut ait Cicero. quã-
 quam idem inuentum ipsum ad faciendam fidem ait
 posse argumentationem appellari. Argumentationis
 forme due sunt, Ratiocinatio, quam Fabius Epichire-
 ma dici putat, atque Inductio, qua à quibusdam enu-
 meratio dicitur. Græci ratiocinationem συλλογισμὸν vo-
 cant, inductionem ἀπαγωγὴν, siue ἐπαγωγὴν. Ratioci-
 natio est oratio, ut definit Aristoteles, in qua positis
 quibusdam necesse est aliud præter ea, qua posita sunt,
 enenire: ut Omnis insidiator iure occidi potest; at qui
 Clodius est insidiator: ex quibus efficitur Clodium iure
 posse occidi. Ratiocinationis mēbra sunt tria, Proposi-
 tio, quam nonnulli expositionē appellāt, Assumptio, &
 Complexio. Aristoteles expositionem vocat maiorem
 propositionem; Assumptionē, minorem; complexionem,
 conclusionem. Propositio generalem ac late patentem
 habet sententiam, ex qua tota vis argumētationis exi-
 stit; Assumptio generalem sententiam propositæ rei ac-
 commodat; Complexio ex propositione & assumptione
 conficitur

In Partit. &
 De Inuen. 1.

Lib. 5. cap. 14

Prior. 1.

conficit id, quod queritur. Propositionem omnem dialectici volunt duabus partibus constare: quas subiecti & predicati nomine significant. Predicatum id esse aiunt, cuius vis amplior est: ac deinde partem eam, que utraque propositionem maiorem & minorem copulat, medium appellant: docentque bis repeti; atque in maiori propositione subiectum esse, in minori predicatum: ut, Omnis insidiator iure occidi potest; Clodius est insidiator: medium est insidiator. Nam bis repetitum utramque connectit propositionem: atque in assumptione predicatum est, quod latiore vim habeat; in expositione subiectum, quandoquidem latius patet sententia verbi occidi, quam insidiatoris, & insidiatoris quam Clodij. At vero Cicero ratiocinationem quinque partium facit propositioni rationem subiungens, & assumptioni probationem suam. Quod si sequimur, inquit Rodolphus Quintiliani sententia favens, plurimum partium facere rationem licebit, cum una queque probatio suam possit iterum habere propositionem, & hac rursus aliam. Itaque Fabius probationes istas putat his cedere propositionibus, quibus subiiciuntur: & Rodolphus negat esse partes argumentationis, sed novas alias desiderare argumentationes. Verum orator propositionibus rationes idcirco subiungit, ne cogatur eas in plures alias argumentationes, quod Dialectici faciunt, diducere. Atque hoc est, quod inquit Cicero, Dirigitur argumentatio ad fidem, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitque ea, quibus uteretur, atque his confirmatis ad propositum se se retulit atque conclusit. Quin immo Orator non semper hunc ordinem propositionum sequitur, sed quandoque immutat varietatis & motus gratia: cum quasi retro & contra prius sumit que vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, per motus animis iacit ad extremum. Sic

De Inuen. 1

Lib. 2. ca. 14.

Lib. 5. ca. 14.

In Partit.

etiam

78 IO. ANTONII VIPERANI,
 etiam similitudo vitatur, cum non semper à proposito
 ordimur, & non omnia confirmando disputamus, bre-
 uiterque interdum qua sunt satis aperta ponimus;
 quòdque ex his efficitur, si id apertum sit, non habe-
 mus necesse semper concludere. Unde etiam Oratores
 varietatem sectantes in argumentando se ipsos sæpè in-
 terrogant, percunctantur, imperant, optant: qua
 sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamentis
 communia. Quod si aut propositio desit, aut assum-
 ptio, fiet enthymema, syllogismus, inquam, imper-
 fectus. quanquam enthymema quoduis commentum.
 Latine, argumentumue significat, maximeq; id, quod
 à contrariis est, quia acutissimum videtur. Enthyme-
 ma cui deest minor: Omnis insidiator iure occiditur;
 ergo Clodius iure occisus est. Cui deest maior, Clodius
 est insidiator, ergo iure occisus est. Altera species
 argumentationis est Inductio: cuius formae duae sunt,
 altera perfecta, altera imperfecta. Perfecta est,
 qua per res singulares in vniuersam naturam indu-
 cit, & ex formis genus, vel totum ex partibus collig-
 git. Genus hic dicimus, quod aliqua ratione in plu-
 ra diuiditur: Species, in quas id diuiditur. Itaque
 propter incertam multitudinem partium, aut forma-
 rum propositiones neque numerum, neque ordinem
 certum habent. Ex partibus hoc modo, Plebs Roma-
 na optima de Milone sentit, & equester ordo, & se-
 natu: Tunc ergo populus Romanus de Milone opti-
 mè sentit. Ex formis hoc modo, Pompeius habet vir-
 tutem, peritiam rei militaris, autoritatem, & felici-
 tatem: Habet ergo cuncta, qua in summo duce spe-
 ctantur. Imperfecta verò, quam nonnulli exemplum
 vocat: (quanquam exemplum propriè est rei gesta,
 vel periculae ut gesta commemoratio) non ex omni-
 nibus

Fab. lib. 5.
 cap. x.

Cic. In Topi.

bus, sed ex aliquot, ac quandoque ex una sola aut parte, aut specie ad genus & totum, vel ad unam partem speciemque progreditur. Et Cicero quidem argumentationem ex pluribus similibus peruenientem quod vult inquit esse inductionem: eaque plurimum esse visum in sermonibus Socratem. Exemplum extat apud Ciceronem in libris de Finibus: ubi nouis rebus noua nomina imponenda esse multorum enumeratione demonstrat. Dialectici & Physici verbis utuntur his, quae ipsi Graecia nota sunt. Geometra, Musici, Grammatici etiam more quodam loquuntur suo. Item ipsae rhetorum artes, quae sunt tota forenses atque populares, verbis tamen in dicendo quasi priuatis utuntur, ac suis. Nec opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, vsitatis sibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politiore elegantia, tamen res eas, in quibus versatur, nominibus notauit nouis. Quo magis hoc Philosopho faciendum est. Unde L. Valla reprehenditur, quia negat inductionem esse dicendam, quae vel interrogationibus careat, vel ex singularibus in vniuersale perueniat. Ergo argumentandi perfecta forma sunt duae, ratiocinatio, & inductio: imperfecta etiam duae, enthymema, & exemplum. Perfecta dicuntur: quod in his tantum antecedens in dubium vocetur: imperfecta, in quibus & antecedens & consequens in dubium veniant. Nam si propositio & assumptio conceduntur, necessaria ex his conclusio inferitur: in enthymemate ex propositione sola, aut assumptione non fit necessaria complexio. Eadem ratione perfecta inductio vniuersale necessario colligit, imperfecta rem singularem non inferi necessario. Nonnulli perfectas argumentationes Dialecticorum esse dicunt, imperfectas

Eib. 2. ca. 14.

Oratorum. Quibus Rodolphus non facile assentitur; quandoquidem Dialectici enthymematis & exemplis, contra Oratores perfecta interim ratiocinatione & inductione utuntur. At fortasse vocant illas dialecticas, quod Dialecticis; has oratorias, quod Oratoribus communiores sint. Sed de Syllogismorum figuris & legibus, Dialectici consulendi sunt, qui iudicandi rationem profuerunt.

De Egressione. CAP. XXII.

De Orat. 2.

Post nostrarum rerum confirmationem, & contrariarum reprehensionem aliqui inbent digredi. Quod nonnulli volunt post narrationem fieri. Ac licet egressio neque per se partem orationis faciat, neque istis locis semper commoda sit; tamen qualis sit ostendendum est, ut cum opus sit, ea recte utamur. Egressio, sine digressio, aut excessus à Græcè *παρέκβασις*, est aliena rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis extra ordinem percurrens tractatio: vel (ut finit Cicero) à re proposita declinatio. Omnis enim excessus aut est à causæ cursu remotus, ut multæ digressiones in Verrem, quæ ad voluptatem solum comparatæ sunt; aut causæ magis inherens, ut in Oratione pro Cornelio est in Pompey laudes egressio. Sumuntur autem egressiones vel ab expositione rerum gestarum, vel à descriptionibus, vel à fabulis, vel ab apologis, vel à locis communibus, ut in iustitia, fortitudine, temperantia, libidine, ira, & similibus: Sumunturq; aut

De Orat. 2.

ornadi (ut vult Cicero) aut augendi gratia. Adhibentur vero vel post narrationem, vel ante probationes exordiorum loco, vel post confirmationes loco conclusionum vel post locos inamœniores, ut tadium leuent. Atq; ut exempla & similitudines in quavis parte orationis afferri possunt, sic etiam digredi licet quo loco videtur.

Liberiores

Liberiores tamen sunt digressiones in demonstratio, quam in aliis generibus, quoniam hoc genus ad ostentationem magis comparatum est.

De Conclusionē, seu Peroratione.

CAP. XXIII.

Conclusio, seu Peroratio, aut cumulus, siue etiam Gracē ἐπιλογῆ, est artificiosus exitus orationis, & determinatio. quanquam ἐπιλογῆ apud veteres quandoque enumerationem significat. Id sensisse Atticos credit Fabius, quia Athenus mouere affectus etiā per praconem prohibebatur. Et ἐπιλογῆ est breui dicta complecti. Omitto quod aliqui extremam conclusionis partem epilogum nominant, vt orationis pro Marcello conclusio illa sit, Sed vt vnde est orsa, inde terminetur oratio mea: epilogus verò, Itaq, C. Caesar sic tibi gratias ago. & qua supersunt. Conclusionem omnes in enumerationem rerum & affectuum amplificationem distribuunt, quam ἀνζήσιον Graci nominant. Quare misericordia ab amplificatione seiungenda non est: cui etiam indignatio, & conquestio subiungitur.

De Inuent.

Ad Heren. 2.

Arist. lib. 3.

cap. 19.

Lib. 6. cap. 1.

De Enumeratione.

CAP. XXIII.

E Numeratio Gracē ἐπιλογῆ dicitur, siue ἀνάμνησις, quia dicta in mētem reducit, siue ἀνακεφαλαίωσις, quasi per capita decursio, siue ἐπίανδῆ, quippe (vt Hermogenes inquit) τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ἐπιανδῆσιν. Est inquam enumeratio rerum repetitio, & congregatio, per quam colligimus, & commonemus quibus de rebus verba fecerimus. Quae repetitio talis esse debet, vt renouetur, non redintegretur oratio. Atque ita faciendum esse ἀνακεφαλαίωσις verbum ostendit. Neque verò minima quaq, repetenda, sed pondera rerum at-

F

tingenda

In Partis.

tingenda sunt, ne alia quasi fiat oratio, & artificij, ingenij, ac memoriae puerilis ostentatio enitetur. Tempora enumerationis Cicero duo esse putat; alterum est, cum memoriae diffidimus auditorum. Diffidimus autem aut temporis intervallu, quando causa à pluribus acta est, aut longitudine orationis. alterum, cum frequentatis firmamentis orationis & breviter expositis vim est habitura causa maiorem. Quare initio conclusionis

Lib. 3. cap. 19

docet Aristoteles, cum enumerationem adhibemus, dicendum esse per soluisse nos omnia, quae polliciti sumus, quibus tamē verbis non semper utitur Orator, sed absq; praemonitione ad enumerationem accedit. Deinde ea, quae diximus, breviter & cum pondere explicanda sunt, atque etiam aptis sententiis excitanda, & figuris varianda, et interrogatione, addubitatione, comparatione, illusionē: alioquin Fabij sententia nihil odiosius est

Lib. 6. cap. 1.

recta illa repetitione, velut auditorum memoriae diffidentis. Praeterea in enumeratione Aristoteles locutionem laudat ἀούρητον atque solutam. siquidem ἐπιλέγειν praeter alia significat quae dicta sunt brevi complecti, & enumerare. Exemplum apud eundem tale est. Εἴτερος, ἀκούσατε, ἔχετε, κρινάτε: Dixi, audistis, habetis, iudicate. Vtilis autem est enumeratio, quia memoriam iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos: & (ut ait Fabius) si per singula minus mouerat, turba valebit.

Lib. 6. cap. 1.

De Amplificatione. CAP. XXV.

Amplificatio est rerum, atq; verborum. De verborum amplificatione multa Fabius, ubi de elocutione agit: at rerum amplificatio Ciceroni est vehemens quadam argumentatio, quae motu animorum magis, quam rebus probandis conciliat in dicendo fidem.

Quare

Lib. 8. cap. 4.
In Partis.

Quare argumenta non respuit, immò eo plura desiderat, quo vehementior est, maximeq; conglobatas definitiones, consequentia, contraria, dissimilia, repugnantia, causas, effecta, similitudines, exempla. Nec illa tamen recta deducit, sed inflectit ad motum: quoniam quibus rebus animus mouetur, his facilius credit. Itaque tota vis amplificationis in augendo posita est, ut id, quod sumitur ad mouendum, grauius efficiatur. Hinc tragici easdem res augent, ut maiores appareat, cum plures rationes non habent. Et quamuis ad motum in amplificando tendat oratio, nihilominus fidem pre nobis ferre debemus, ut docere, non mouere auditorem velle videamur, & causa magis fidere, quam affectibus. Nec Aristoteles cum inquit in motu supernacancam esse argumentationem, hanc intelligit, qua ad motum, sed illam, qua recta spectat ad fidem; ut que non abducatur animum, sed intendat. Ideoq; Cicero, nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum. minuta est enim omnis diligentia. Hic locus grandia requirit: ubi demonstrande non colligende argumentationes sunt. Quoniam verò amplificationis proprium est comouere; quid sit, & quotuplex motus, videndum. Motus est animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad motum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt motus genera; partes plures generum singulorum. Nascuntur autem omnes perturbationes (ut docet Cicero) ex opinione vel boni, vel mali, aut presentis, aut futuri. Et affectus quidem omnes vel lenes sunt, vel concitati; alterum genus Græci ἡδονῆς, alterum πᾶθος vocant. Hæc, quia ad naturas & mores & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatur, (ut ait Cicero) comest, & incundum, atque ad conciliandam benevolentiam paratum. In quo exprimendo summa virtus est (inquit Fa-

Lib. 3. cap. 77

In Partis.

In Tuse. quæst.

In Orat.

Lib. 6. cap. 3.

buis) vt fluere omnia ex natura rerum hominumq; videantur: quo mores dicentis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur. *ad* *Q* est vehemens, incensum, & incitatum, quo perturbantur animi & concitantur: in quo vno regnat oratio, quo causa eripiuntur; quod, cum rapide fertur, sustineri nullo modo potest. Quamobrem affectus lenes persuadent, vehementes imperant; illi ad benevolentiam, isti ad perturbationem praevalent; illi à comicis, isti à tragicis exprimuntur.

De Orat. 2.

Itaq; amplificationis duo munera sunt, vt vel perturbet animos, vel tranquillet; aut, inquam, augeat eorum motus, aut sedet. Augentur autē affectus & ex conditione personae, & ex rei magnitudine: personae quidem, cui aliquid euenit, & à qua euenit: atque in utraque dignitas consideratur, & indignitas. nam late ferimus res dignè factas, agrè indignas. At qui res magna est aut vi sua & natura, aut usu & opinione. Natura magna

In Partit.

sunt caelestia & diuina; atque ea, quorum obscura cause, quaeq; in terris mundoq; admirabilia cernuntur: vsu vero, quae videntur hominibus prodesse, aut obesse vehementius. Atque interdum solius rei, vt Cicero pro Narchorum casu; interdum personae, vt idem pro Sylla; sepe rationes utriusque amplificamus, vt pro Milone: & quandoque rem simpliciter augemus, quandoq; comparatè. Ac quanquam amplificatio omnium affectuum capax est, tamen Oratoribus duo praeteris laudem maximam attulerunt, odium, & misericordia, praesertim in magnis rebus amissis, aut amittendi periculo.

Rodol. lib. 3.
cap. 3.

In Partit.

Nihil enim est tam miserabile, quam ex beato miser. Adhuc affectus quidam firmiores sunt, quales sunt amor, odium, inuidia, & qui maioris causae persuasione animos obsident; quidam leniores, qui cum ex aliis lenioribus causis, tum ex orationis vento excitantur, atq;

ut subito prorumpunt, sic quoq; statim subsidunt. Huiusmodi sunt, qui commiserationem mouent. Quos idcirco Apollonius, Cicero, Fabius censent breuiter esse tractandos, quia cito arefcit lacryma, praesertim in alienis malis. Nam cum veros dolores (inquit Fabius) mi- Lib. 6. cap. 1.
 tiget tempus, citius euanesceat necesse est illa, quam dicendo effinximus, imago. In qua si moramur, fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo, quem ceperat, impetus ad rationem redit. Quin etiã aduertemus, vt affectus paulatim augeamus. Verum qua ratione augetur, eadem quoque diminuuntur: & contrariis contrarij affectus opponendi sunt. sed tamen eosdem affectus animo prius necesse est induat Oretor, quibus velit spectatores afficere; nec alienam rem putet agere, sed suam. Induat verò non aliter atque histrio per cantatior. Eὐφρασιων τὸς enim Grace dicitur, qui rectè voces, res, affectus aliorum effingit. Quam in re pulchrè Horatius, De arte poet.

Format enim natura prius nos intus ad omnem Fortunarum habitũ; mouet, aut impellit ad iram: Post effert animi motus interprete lingua. &
 Vt ridentibus arrident, ita flentibus adsunt Humani vultus. Si vis me flere, dolendum est
 Primũm ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædēt.

Amat autem amplificatio dicendi genus ad conciliandum delectabile, ad mouendum graue. Nec solum dicendo, sed faciendo etiam affectus mouemus: sic Antonius in foro praetextam Caesaris ostendendo multitudinem in furorem concitauit. Locus amplificationis etsi in reliqua oratione est post rem vel expositam, vel confirmatam, vel reprehensam; tamen proprius est in exordio ad conciliandum, & in peroratione ad mouendũ, sed proprior in peroratione, ubi maxime mouendus auditor est.

De Ordine partium Orationis.

CAP. XXVI.

IAm verò mihi orationis partes intuenti videtur earum recta esse, & accommodata inter se collocatio. Nam quia mouere victoria est, iure primus & postremus locus datus est iis partibus, quæ ad impellendos animos valent: atque exordio primus, quo auditorem allicimus, perorationi verò, quæ triariorum speciem gerit; postrema. hi maioribus affectibus auditorem incitamus: illic commonemus, hic flectimus. At narratio & confirmatio, quæ ad fidem faciunt, quasi media in acie posita sunt, & utrinque à motu defenduntur. Nam auditor in principio ad fidem comparatur; in peroratione verò, si credere argumentis noluerit, vehementiori motu afficitur, quo impulsus aliter indicet, & in nostram sententiam veniat. Verum quæ partes orationis in vnaquaque causa conueniant, mox docebimus, cùm de generibus causarum loquemur. Interim monemus in omni oratione tametsi longa illa principia, & perorationes non sint, quales in maximis causis legimus, tamen semper aliquid esse loco principij, & conclusionis, ne abrupta oratio & imperfecta videatur. Præterea meo iudicio partes orationis aliæ vniuersales sunt, nimirum totius cause: aliæ singulares, certi cuiusdam loci propria: & generales quidem eo inter se ordine constant, quem exposuimus. igitur exordium, quoniam orationis initium est, in prima sede locatur. Quod si fortè aliquando in ipso orationis cursu rursum exordimur ad beneuolentiam, docilitatem & attentionem renouandam, illa singularia quedam exordia, vel exordiola potius appellarimus. Deinde narratio confirmationem antecedit. Siquidem confirmatio est narrationis probatio.

Nihil

Nihil enim unquam probamus, quod non antè expositum, propositumue sit. quippe demonstratio (vt Aristoteles ait) expositionem sequitur necessario. Quod si alia quadam narrationes interdum in causam incidant, non necesse est eas uniuersam causam confirmationem præire, neque quæ probationis vim habeant: multarum quoque rerum probationes sæpe narrationem causam antecedunt, sed quæ ad narrationem causam, & probationem pertineant. Vnde Quintilianus de narratione loquens ante Lib. 4. cap. 2.

proæmio subiicienda sit, ita scribit; Quod qui opinantur non possunt videri nulla ratione ducti. Nam cum proæmium sicut comparatum sit, vt index ad rem accipiendam sicut conciliator, docilior, & attentior, & probatio nisi causa prius cognita non possit adhiberi, protinus notitia rerum instruendus videtur. Sed hoc quoque interdum mutat conditio causarum. Nam ante narrationem sæpe multe questiones tractantur vel ad depellenda crimina, vel ad probationem futura confirmationis. Quemadmodum in oratione pro Milone Cicero ante narrationem præiudiciis prius occurrit, quæ obstat confirmationi videbantur. De eo etiam disputat, an insidiatorem liceat interficere: quod ad causam suam plurimum facere videbat. Quarum rerum disputationes licet ad futuram disceptationem faciant, non sunt tamen future narrationis probationes; sed adiutum quasi quendam faciunt, & ad futuram controuersiam munitionem. Postremus locus conclusioni debetur, quoniam est exitus & determinatio totius orationis. Sunt quidem alia sæpe in oratione conclusiones aut totius probationis, aut singularum questionum, sed uniuersa causa peroratio totam orationem artificie concludit.

De partium Orationis cognatione inter se,
& differentia, CAP. XXVII.

ORationis partium numerum, ordinē, & officium exposuimus: nūc earū inter se cognationē & differentia demonstreremus. Sunt ergo partes orationis tendentes ad motum aue, principiu & peroratio; ad fidem itidē due, narratio & confirmatio: atq; hæc semper necessaria, quia semper est docendus auditor; illa non semper necessaria, ni quando is qui audit, motu aliquo afficiendus est. Nihilominus semper aliquid esse debet in oratione principij loco, & perorationis. Ac principiu & peroratio sine cōueniunt, quia utraq; motū animorum petit; item narratio & confirmatio inter se consentiūt, quia utraq; ad faciendā fidem spectat. Præterea quot officia principij, totidē quoq; sunt perorationis, scilicet beneuolentia, docilitas, & attentio. Beneuolentia tā in exordio, quā in cōclusionē ex iisdē rebus sumitur, nimirum à persona, & ab adiunctis causa. Et quidē utriq; cōmune est cōciliare sibi, auertere ab aduersario iudicē, conciliare affectus atq; cōponere. Quod autem aliqui censent ed distare proœmium ab epilogo, quia in epilogo præterita, in principio futura dicantur, non satis à Fabio probatur: sed hoc differre Fabius existimat, quod in epilogo liberiora omnia, & pleniora sunt. Nam inclinatio iudicis erga nos petitur initio parcius, vbi admitti satis est, & oratio tota superest: at in epilogo licet totos effundere affectus, quoniā nullus amplius in oratione locus relinquitur, quo affectus seruemus. Quamobrem in exordio lenius & modestius proferunt sese affectus nondū cōciliato nobis auditore; in peroratione verò inclinatio iā auditore totū vela pādere possumus. Quamquā in principijs quandog; præstantissimi Oratores in
vehementes

Fab. lib. 6.
cap. 1.

Lib. 4. ca. 1.

Fab. lib. 6.
cap. 2.

vehementes affectus exarserunt. quod postulante causa fieri potest. Quare Cicero amplificationem scribit saepe In Partit. etiam primum locum habere. At qui docilitas non magis exordii, quam conclusiois propria est. Nam ut in exordio dociles auditores facimus, cum sine orationis ostendimus; ita et in peroratione per probationem argumentorum, enumerationem docilitatem captamus: sed tamen hoc inter se distat, quod in principio sine orationis premonstramus, in peroratione dicta in mentem reducimus. Quam rem Aristoteles Lib. 3. scripsit his verbis: Debemus autem principio ostendere qua de re sumus dicturi, ne index ignarus sit; in fine, rationes, quibus causa probata est, aperimus, et per capita colligimus. Quare ne Fabium quidem puto reprehendere, quod in exordio futura ostendimus, in epilogo praeterita dicimus, et utraque ratione docilem facimus auditorem. Denique, attentio docilitatem semper comitatur: praesertimque, in rerum amplificatione id apparet. Sed et narratio et confirmatio sine consentiunt; quoniam utraque tendit ad fidem. Verum breuitas et diluciditas non ita in confirmatione necessaria. Nam pluribus rem eandem dicere in confirmatione saepe utile est; et si qua obscure dicta sunt, repeti, aliisque verbis explicari possunt, quod in narratione facere non licet. Probabilitas autem ab utraque requiritur; siquidem utriusque propositum est docere; quanquam magis propriae narrationis esse censeatur, quoniam hinc credere incipit auditor. Hoc tamen differunt, quod narratio exponendo, confirmatio argumentando fidem facit. Verum et in narrando quandoque argumentamur, et in confirmando saepe narramus: narratio enim est sedes confirmationis, confirmatio vero narrationis assertio. Narratio causas recenset, confirmatio eas astruit et confirmat: quae in narratione breuiter aliquando confirmatur, sed in confirmatione fusius exponuntur.

I O. ANTONII VIPERANI,

DE COMPONENTA ORATIONE,

L I B. I I I.

Dictorum series & dicendorum.

C A P. I.

PRioribus libris enarratum est quibus rebus constet, quibus etiam partibus componatur oratio. Hoc de- mum libro docendum quo modo in uno quoque genere causarum formanda sit. Nam differentes causæ diuer- sis modis tractantur. Siquidem alia ratione laudamus, alia suademus, alia accusamus: & in laudatione aliud contendimus, aliud in deliberatione, aliud in iudiciis. Personarum quoque discrimen formam variat oratio- nis. Ideoque rerum dispositionem in hunc locum distri- limus, ut cognitæ causarum generibus ad cuiusque finem collocationem rerum accommodaremus. Neque enim causa omnes eodem in statu versantur, aut eodem habi- tu dispositionis componuntur, aut easdem partes ora- tionis efflagitant. Quamobrem hoc libro primū osten- demus quot sint genera causarum; deinde cuiusque finē demonstrabimus; postremo docebimus qua ratione sin- gula instituantur. Primū omnium tamen questio- num genera explicabimus.

De Quæstione.

C A P. I I.

Quæstio res est ad disputandū, dicēdūque propo- sita. Est autem omnium cōsensu aut infinita, aut finita.

finita. Infinita à Græcis *θεσις*, à Cicerone propositum, & *consultatio* dicitur, ab aliis *questio vniuersalis*, & *generalis*, ac philosopho conueniens: finita, *καθ' εὐθεσίαν*, *controuersia*, *causa*, ac modò *specialis*, modò *singularis* nominatur. Infinita *questio* (vt Cicero definit) ea est, que *In Topic.*
 nō est in maximis circumstantiis, licet in aliqua sit, vel
 in pluribus. *Maximas circumstantias* idem putat esse
 certam personam, locum, & tempus. At definita maxi- *De Orat. 2.*
 mis circumstantiis cernitur. Hec clariora fient exem-
 plo. An sit ducenda uxor, *questio* est infinita, quo-
 niam in nulla maximarum circumstantiarum est: vo-
 caturque *propositum*, siue *propositio* in dubitationem
 adducta, de qua in vtramque partem à philosopho dis-
 putatur: ac an ducenda sit Catoni, quoniam certam
 personam habet, definita est propria Oratoris. Nec
 verò definitam *questionem* voces *propositionem*, que
 dubitationem habeat. hoc enim esset *opinionem* Celsi *Lib. 3. cap. v. & x.*
 confirmare dicentis omnia, que Oratori ad dicendum
 proponerentur, incerta & dubia esse. Quem Fabius
 merito reprehendit, cum in genere demonstratio non
 dubia confirmetur, sed certa aut laudentur, aut
 vituperentur. Ac scio quosdam existimare licet
 ista dubia non sint, tamen vt dubia proponi, & la-
 zentem aliquem aduersarium habere: qui non vi-
 dent se Ciceronis, & præstantissimorum Authorum
 sententiis, aperte contra ire: quoniam illi asserunt nec
 dubiam, nec tanquam dubiam rem ullam exorna-
 ri. Nam alioquin probatione & confutatione in ex-
 ornatione opus esset: quod ita non est. Quod si fortè
 causam aliqui controuersiam nominauerunt, vt consue-
 tudinem dicendi maiorem obseruarunt, quoniam in
 deliberationibus & iudiciis Oratores potissimè ver-
 sarentur,

92 IO. ANTONII VIPERANI,
farentur, nec demonstrationem ullam liberam, & à ne-
gotiis disiunctam attingerent. Et ut Controversia, in
qua de facto ambigitur, sine intentione esse non possit;
certè sine intentione stare exornatio potest, in qua nulla
contentio est. Quidquid igitur Oratori ad dicendum
proponitur, id questionis nomine significatur.

De Quaestione infinita. CAP. III.

Questiones autem uniuersales quorundam iudi-
cio vel simpliciter sunt, quae insunt in rebus ipsis, ut
An ducenda sit uxor, An resp. administranda: vel ad
aliud referuntur: ut, An seni ducenda, An tyranno ad-
ministranda: in quibus aliqua ex maximis circumstan-
tiis subest, ad quam fit quaestio referenda. Atque erit
quaestio generalis, quia circumstantia certa & definita
nulla hic est. Ac Cicero infinite quaestionis duo genera
facit, alterum cognitionis, alterum actionis: illius finis
est scientia, quae mentem exornat; huius actio, quae ap-
petitus perficitur. Rursum cognitionis genera tria, An
sit, quid sit, quale sit. Naturalis enim ordo requirit,
ut primum, An sit res, quae ramus, An sit Deus; deinde
quid sit, nimirum eiusdem rei, quae esse constat, naturam,
Quid sit Deus: postremò rei affectiones & qualitates;
Qualis sit Deus. Aristoteles querendum praeterea cen-
set, Quamobrem sit. Quae sanè quaestio maximè ad
qualitatem spectat. Nam si queres quamobrem sit im-
mortalis Deus, tota ferè disputatio pendeat ex quali-
tate. Ad haec quaestionis, An sit, tria sunt tempora, praes-
ens, praeteritum, & futurum; partes duae, possit ne effici,
& quemadmodum fiat. Ac prior pars ad causam per-
tinet, nempe unde c. ta sit, & cur sit; ut cum quiritur
Doctrina an natura possit effici iustus: vel, quibus rebus
eloquentia pareatur: posterior ad mutationem spectat,

ut

Fab. lib. 3.
cap. 5.

In Topic. &
Partit. 8.
De Orat. 3.

Poster. 2.

Fab. lib. 7.
cap. 2.
In Partit.
De Inuen. 1.

ut cum queritur, possit ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiam. Ad questionem, quid sit, pertinet ratio & scientia definiendi. Quo etiam in genere illud quari solet, quod de eodem & altero dicitur: ut, quid inter assentatorem & amicum intersit. Quod discrimen ex definitione cognoscitur. Tertia questio dicitur qualitatis; quam Cicero interdum consecutio-
De Orat. 3.
nem uocat; qua simpliciter tractatur, & comparate. Simplicium tria sunt genera, de expetendo & fugiendo, de turpi & honesto, de aequo & iniquo: primum ad hominis bona refertur: ut, expetenda ne sint diuitie, ac paupertas fugienda; alterum ad virtutes pertinet: ut, honestum ne sit mori pro patria; tertium in iure positum est: ut, equum ne sit uicisci a quocunque iniuriam acceperis. Comparatio aut de maiore & minore est: ut, pluris ne sit eloquentia, an iuris ciuilibus scientia aut de eodem & altero: ut, quid inter regem & tyrannum intersit. Nec obstat, quod questionem de eodem & altero definitioni ante subiecimus: nam rerum naturas & ex definitione, & ex quaerente etiam cognoscimus. Quare Cicero de eodem & altero questionem, alias ad definitionem,
In Partit.
alias retulit ad qualitatem: & haec cognitionis sunt questiones: quae praese solam scientiam ferant. Sequitur actio: cuius primum haec duo genera sunt, alterum quo pacto aliquid adipiscamur, ut declinemus, ut quo pacto adipisci gloriam possis, & quemadmodum inuidia vitetur: alterum, quod ad aliquod commodum usumque refertur: ut, quemadmodum sit Respublicae administranda; aut, quemadmodum sit in paupertate uiuendum. Praeterea omnis actio vel ad precipiendum, vel ad mouendum pertinet: atque alterum genus obiurgationem, siue officium continet; alterum habet ad bona cohortationem, debortationem a malis. Verum Rodolphus
In Partit. & Topic. & De Orat. 3. Lib. 2, cap. 9.

phus Agricola cognitionis quaestiones dicit esse eas, quae sunt ex scientiis inspectivis, quae θεωρητικὰ nuncupantur, qualis est Philosophia naturalis, & Mathematica disciplina; actionis verò, quae ex actiuis sumuntur, ut ex morali philosophia, & his artibus, quae operaria nominantur. At Cicero cognitionis quaestiones vocat eas, quibus solum querimus rerum scientiam; actionis, quibus petimus usum. Igitur haec quaestio, Quid sit virtus, Cicero est cognitionis, Rodolpho actionis. Nec tantus vir tam facile ab Agricola reprehendi debuit. Ceterum quae in propositis genera sunt, An sit, Quid sit, Quale sit, eadem (ut Cicero sentit) in causas transferuntur.

2a Topic.

De Quaestione finita. CAP. IIII.

Sed in thesi (ut ita dicam) de re querimus, in hypotesi de facto. In thesi an sit mundus, quid sit mundus, qualis sit mundus; in hypotesi an Ulysses Aiacem occiderit, si surripere e loco sacro pecuniam sit sacrilegium num Orestes iure matrem interfecerit. Rodolphus Ciceronem & rhesores alios reprehendit, quòd quaestiones an sit, & quid sit, in foro causisq; civilibus disputari crediderint: quoniam quaestiones, an est, putat eam esse, quae nulla est superior, & quid est, eam, quae rei naturam inquirat; hac autem quaestione an Ulysses Aiacem interfecerit, alia potest esse superior, an sit Ajax, an sit Ulysses, an sit ceder, & Oratores censet non rei naturam, sed nomen inquirere. Verum Agricola theseos rationem considerans, in qua de re queritur, vim causa non advertit, in qua de facto disputatur: de quo si queras, certè hac quaestione, An factum sit, nulla alia potest esse superior. Tum de facti nomine disputari non potest, nisi facti ratio definiatur.

Vnde

Lib. 2. cap. 6.

Vnde fori consuetudinem sequuti rhetores, An sit, & Quid sit, his etiam questionibus dederunt, qua de facto ac facti nomine quarunt: & primam questionem coniecturalem, alteram definitivam, tertiam iudiciali appellarunt. Nunc quoniam de genere latius, Fab. lib. 3. quam de specie disputatur, & quod in univsum probatum est, id etiam in parte probatum esse necesse sit, docet Cicero questionem finitam, à circumstantiis reuocare. Quare thesis consultatio dicitur, quòd ad eam finita quasi ad consulendum referatur: & consultatio nem Athenæus ac Cicero partem causæ faciunt ea ratione, qua genus de specie predicatur. Itaq; potest Orator de omni re qua in causam incidit, disputare.

In Orat. ad Brurum. & De Orat. 3. Fab. lib. 3. cap. 5. in Topic. & Partit.

De generibus causarum.

CAP. V.

Causa Philosophis est aut efficiens, aut finis, aut materia, aut forma; nobis est questio finita Oratori ad dicendum proposita; que aut demonstrativa, aut deliberativa, aut iudicialis est. Que tria genera Lib. 1. cap. 5. causarum Aristoteles ex triplici auditorum genere constituit. Nam qui audit, aut delectationis ratum gratia adhibetur, diciturque θεωρῶν; aut disceptationis, cuius nomen est κριτῶν. Res verò, de qua agitur, aut præterita est, aut futura: qui de præterita statuit, iudex est, Græcè δικάζων; qui de futura, senatus, βουλευτῶν. Itaque ex triplici auditorum genere tria constant genera causarum, videlicet exornatiuum, in quo sola delectatio petitur; deliberatiuum, in quo de futura re consultitur; iudiciale, in quo de præterita re indicatur. Cicero quoque Aristotelem sequutus Auditorum, in- In Partit. quit, genere causam distinguitur. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæq;

sententiaq; moderator, ita vt delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de prateritis, vt index; aut de futuris, vt senatus. Sic tria genera sunt, iudicij, de-

Lib. 3. cap. 4. liberationis, exornationis. Vnde Fabius, Qui defendunt tria esse genera causarum, tria faciunt genera auditorum: vnum, quod ad delectationem conueniat;

Lib. 1. cap. 3. alterum, quod consilium accipiat; tertium, quod de causis iudicet. Insuper Aristoteles vniciq; generi proprium tempus assignat, deliberatio futurum, quonia est de prouisione posteri temporis, iudiciali prateritum,

Lib. 3. cap. 4. demonstratio maxime presens. Et Fabius, Omnia, de quibus dicendum est, aut certa sunt, inquit, aut dubia: certa, vt cuique animus est, vel laudantur, vel vituperantur; dubia partim ad deliberandum nobis libera sunt, partim aliorum sententia commissa, de quibus lite contenditur. Prima illa in demonstrationem, altera in deliberationem, tertia in iudicium cadunt. Praterca omne Oratoris officium aut in iudiciis est, & genus est iudiciale, aut extra iudicia; atque ea vel futurum habent tempus, de quibus deliberatur, vel prateritum.

Praterita aut laudamus, aut vituperamus. In quo ab Aristotele varius est, qui demonstratio generi non prateritum, sed presens tempus assignat. Verum Quintilianus factu, Aristoteles vel presentes personas, vel rationem inspexit, qua res gesta tractantur. Ea vero ad tempus presens accommodatur. At Antonius apud Ciceronem laudatum genus, quod facile esset, & aliis generibus admixtum, ex horum numero exemit: & nonnulli, quorum dux Plinius esse creditur, infinita propè genera effecerunt, consolari, obiurgare, narrare, gratias agere, gratulari, commendare, ac plurima alia, qua nec humiliora, nec exiliora, quam exornatio esset, arbitrarentur. Sed Antonius dissimulator artis est,

De Orat. 2.

est; & Victorinus isthac officia in primatis causis, & In 1. De In-
uent. Cicet.
per epistolas tractari existimat. attamen in publicis
causis etiam versantur. Quidam ad hac tria genera
causarum conantur illa reducere: sed multa omittunt,
ac multa, quae vni generi subiiciunt, in aliud quoq; ge-
nus transferri possunt. Tutius autem est sequi prae-
stantissimorum virorum sententiam, qui solum tria genera
causarum instituunt: cetera autem species (ut Fabius Lib. 3. cap. 14.
sentit) in hac tria genera incidunt. Nec ex his vlla in-
uenitur, in qua laudare aut vituperare, suadere aut
disuadere, intendere quid, vel depellere non debeamus.
Illa quoque sunt communia, conciliare, docere, narrare,
augere, minuire, concitandis componendisq; affectibus
animos audientium fingere. Quamobrem quae praeter
haec tria genera ab aliis fiunt, vel omnibus communia
sunt, vel ad hac tria capita reuocantur. Quae si forte quis
roget, cur secundo libro quinque genera causarum esse
diximus, honestam, humile, dubium, admirabile, ob-
scurum, nunc tria facimus demonstratiuum, delibera-
tium, iudiciale; respondebit: Victorinus eandem rem
variis qualitatibus affici posse: vel intelligat genera il-
lic qualitates, hic formas significare, quae singulas cau-
sas complectuntur. Nam certum est genus saepe forma
significationem habere. Melius autem formae causarum
quam partes dicuntur; quoniam nome totius partibus
non datur, at generis formis datur. Deliberatio autem
& demonstratio, ac iudicium causa vocantur. Quod si
Fabius quandoq; partes appellat, mirum non est, cum Lib. 1.
alioquin eruditi viri soleant interdum negligentius lo-
qui; nimirum quando ex arte non loquuntur. Et Ari-
stoteles non causarum vocat, sed genera rhetorices; quo-
niam singula quinq; illis partibus rhetorices inuentione,
dispositione, elocutione, memoria, actione constant.

De cuiusque generis fine. CAP. VI.

Sed cuiusq; fines demonstrandi sunt. Sanè in omni genere causarum duplex est Oratori propositus finis; fides, inquam, & motus: qui in singulis varij sunt. Nam, ut de fide prius loquamur, iudicij finis est (ut ait Cicero) ius, ex quo etiam nomen; deliberandi utilitas, laudationis honestas. Quæ prius Aristoteles scripsit his verbis: Tribus generibus tres sunt fines, deliberatio quidem utile & inutile, iudiciali iustum; & iniustum, demonstratio honestum & turpe. Sed eos Fabius celeri magis ac rotunda vsus distributione censet, quam vera. Stant enim, inquit, quodammodo motus auxiliis omnia. Nam & in laude iustitia utilis & sære tractantur; & in consiliis honestas; & raro iudicalem inueneris causam, in cuius non parte aliqua eorū quid, quæ supra diximus, reperiatur. Verum contra Fabium dicit Aristoteles, Cum in consiliis iustitia, iniustitia, honestas, turpitudine tractantur, ea non ut propria, sed extrinsecus ad deliberationes causas adiungi: sic etiam in aliis generibus quæ præter equitatem & honestatem adhibentur, foris assumi. Quare vnus est in quoque genere princeps finis, ad quem cuncta reducuntur. An non in deliberando Orator ea, quæ suadet, non tam iusta aut honesta, quam utilia esse probat? & ut fieri utatur non satis equa, nunquam tamen inutilia esse fatebitur. Quid? in demonstrando nonne multa licet inutiliter facta sint, tamen, quia honesta sunt, laudamus? nisi forte quod Achibes, se mortis periculo pro familiarissimo Patroclo obiecerit, periculosum factum non sit, quod tamen, quia honestum, laudatur. Et in iudiciis reus nonne equitatis potissime se tuetur? Concedet Orestes matris cadem inutilem, & si velit accusator, turpem, nun-

In Topic. &
Partic.

Lib. 1. cap. 3.

Lib. 2. cap. 4.

quam tamen iniquam esse concedet. Igitur in unoquoque genere unum est ultimum, quo reliqua referuntur: & pro rei natura suis cuique finis praescribitur: & cuiusque rei qualitas aut ad honestatem, aut ad utilitatem, aut ad equitatem expenditur. Honestas vi sua nitet, utilitas in bonis inspicitur, equitas refertur ad aliud. Honestas, quia ipsa met virtus est, per se laudatur, de utili deliberatur, de equitate iudicium fit. Honestas ad demonstrationem, utilitas ad deliberationem, equitas ad iudicium attinet. Prima in foro, altera in senatu, tertia in iudicio tractatur. Sunt praeterea fines alij, qui ad notum pertinent, distincti inter se ipsi. Nam in exortatione delectationem, in suasionem aut spem aut reformationem, in iudicio aut severitatem aut clementiam iudicij movemus. Ad quos fines utpotè victoriae aut honoris omnis collocandi ratio accommodanda est.

De genere demonstratiuo. CAP. VII.

Nunc cuiusque rationem explicemus: ac primum demonstratiui, quod aliis generibus admiscetur, & omnibus facilitate ac dignitate antecellit. Nam ferè ad progymnasmata & declamantium exercitationes accedit: & cum in laudatione virtutum ac vitiorum reprehensione versetur, non minus ad bene viuendum, quam ad bene dicendum valet. Itaque Cicero, Genus, In Partit. inquit, nullum est, quod aut uberiorius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis Orator in vitiorum virtutumque cognitione versetur. Nec tamen Aristoteles à deliberatiuo temerè exorsus est; quod lib. 1. cap. 4. sanctissimum, & civitatibus utilissimum esse putavit; demonstratiuum verò ab omni negotio seiuinxit. At qui iudiciale prius explicarunt, ij genus, quod in frequentiori usu esset, quodque plus negotij haberet, prius attigerunt,

gerunt, ut omni se difficultate prius expedirent. Et demonstratiuum genus nonnulli laudatiuum & exornatiuum vocant, Graeci modo ἐπιδεικτικόν, modo ἐγκωμιαστικόν. Laudatiuum quidem a meliore parte: quoniam decentius est laudare, quam conuictari. Hoc ipsum ἐγκωμιαστικόν significat, & exornatiuum. Vnde Cicero, exornatio, quia in laudationes maximè confertur, proprium habet iam ex ea nomen. Illud verò ἐπιδεικτικόν aliqui putant à Latino verbo demonstratiuo exprimi: sed Graecum maioris est significatiua. Nam ἐπιδεικτικόν ostentare magis, quam demonstrare significat: & ἐπιδεικτικόν genus non intra laudatiuum solum coercetur. Nam orationes Panegyrica, quae in conuictu totius Graeciae habebantur, licet essent ad ostentationem comparata, tamen suadendi formam etiam praeseferant; nimirum in quibus de Graeciae utilitatibus agebatur. Habent ergo alia quoque genera ostentationem, quia verò eloquentia nullo in genere vires suas magis, quam in exornatione ostentat, omnis prope ostentatio in hoc genus collata est, quare dictum est ostentatiuum. Nec male dicemus demonstratiuum à Latino verbo derivari, quoniam qui laudatur, aut reprehenditur, hoc genere qualis sit demonstratur. Definitur autem hoc genus a quibusdam id esse, quod in certa persona laudem, vel vituperium adhibetur. At qui non solum in personam, sed etiam in animantia bruta, & res animatae carentes (ut Aristoteles sentit, & Fabius) confertur. Verum illos id, quod potius est, & frequentius fit, obseruasse existimo: & ex hoc genere, cuius proprium est res amplificare & ornare, cum varium & multiplex sit, id maximè delegisse, quod in proborum hominum laudes & vituperationem improborum valet. Omitto quod quae in laudandis personis eadem ferme in aliis rebus

authore

Fab. lib. 3.
cap. 4.
Cic. In Partit.
In Partit.

De Inuent. 1.
Ad Heren. 3.

Lib. 1. cap. 9.
Lib. 3. cap. 7.

authore Aristotele via ratioq; tenetur. Iam demon- Lib. 1. cap. 9.
stratiuum genus vel ab omni negotio remotum est, vel Fab. lib. 3.
etiam negotiis insertum. Quod remotum est, solam cap. 7. A
audientium delectationem petit, atque ad ostentatio-
nem, unde nome obinuit, comparatur. Quod vero ne-
gociis insertum est, poscit tum a consiliis, tum a iudiciis
adumenta, quia non est ad solam voluptatem audita-
rum relegatum. Prius illud genus nihil habet dubij, in Parte.
sed certa omnia. itaque sine viliis argumentationibus
conficitur. Non enim illic dubia firmantur, sed ea, que
certa, aut pro certis posita sunt, arguntur. Habet tamen
interim (ut Fabius monet) probationis & defensionis Lib. 3. cap. 7.
speciem aliquam: ut, qui Romulum Martis filium,
atque educatum a lupa dicat apud veteres Romanos,
is enarret quemadmodum in profluentem abiectus sit;
ac diuinitus seruatus; quodq; omnia sic egerit, ut incre-
dibile non sit prognatum esse e Marte. Qua ita dicit,
non ut ea probare, aut defendere tanquam dubia velit,
sed amplificare, & aliqua probationis specie, si quid
dubij cuiusque animo insit, eximere. Alterum genus
Quintilianii sententia probationem desiderat. Nunc Ibid.
quia demonstratiui generis officia duo sunt, laudare &
vituperare: videndum est que laudanda, que contra
vituperanda sint. Laudanda sunt, que sunt cum vir-
tute coniuncta; & que cum vitiis, vituperanda. Hone- Offic. 1.
sti forme quatuor sunt; nam honestum idem est, quod
virtus; Prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia.
Prudentia est rerum bonarum malarumque scientia.
Que in gubernatione Reip. versatur, dicitur civilis,
Græcè πολιτική; que in domus administratione, inore-
μική, at in domo ea est, que proprios cuiusque mores & vi-
tam instituit. Alie honesti partes actione cernuntur.
Actio autem omnis aut priuata, aut communis est.

Nam commoda que absunt non expetere, & ab his se voluptatibus abstinere, que presentes sunt, temperantia ac continentia munus est. Sed malis venientibus obstare, & tolerare presentia, fortitudinis est ac patientia. quarum mater est animi magnitudo: cuius partes dua, liberalitas in distribuenda pecunia, aequitudo animi in forendis, capiendisque incommodis. At in communi posita actio iustitia nominatur: que erga Deum est religio, erga parentes pietas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, in benevolentia amicitia. Ac porro virtutum omnium caput & parens est, prudentia, que una quid agendum, quid non agendum sit precipit. Comparatur autem doctrina simul & longo rerum usu atque experientia. Et quanquam bona triplicia sunt, fortune, corporis, & animi; tamen animi semper est vera laus.

Lib. 3. cap. 7. Neque enim bona, que extra nos posita sunt, & hominibus fortuito contingunt, ideo laudantur (ut Fabij verbis utar) quod habuerit quis ea, sed quod his honeste sit usus. Et bona corporis certissimum quoque faciunt morum experimentum. Nam aut meliores propter hac, aut peiores euadimus. Virtus sola per se ipsa laudabilis est: sine qua nihil recte laudari potest. Itaque cetera natura & fortune bona (ut ait Cicero) quamuis non habeant in se veram laudem, que deberi virtuti uni putatur, tamen etiam tractanda sunt, cum in eorum usu ac moderatione virtus ipsa conspicitur. Habemus laudationis, vituperationisque materiam: que quo pacto per partes orationis disponenda sit, edicendum est.

De Orat. 2. Lib. 3. cap. 14. Primum exordia in hoc genere Aristoteles maxime libera esse existimat; quia veri & non viti principio possumus, quoniam causa per se honesta est; principio inquam eo, quo audientium gra-

ria petitur. Quinetiam fas est longè à materia duci:
 quale est illud Isocratis, quo Oratores defendit. Nihil
 enim habet cum laudibus Helena commune. Verùm
 ut is, qui canere instituit, praludia legitimo sono, etiam
 si non coherent, tamen iungit: ita principia demonstra-
 tionis Orator, quamvis longè à materia ducat, tamen
 cum materia connectit. Docet hic Aristoteles: demon- Lib. 3. cap. 14
 strativa principia vel à laude & vituperatione duci, vel
 à suasionè & dissuasionè (nā qua laudatur suaderi pos-
 sunt, et que suadentur, eadē etiā laudantur) vel à per-
 sōna auditorum, vel à re. si ardua, si admirabilis, si vul-
 gatissima fuerit. Tū quia genus hoc nullā probationem
 requirit, sine ullis argumentationibus, tantum narran-
 dis exponendisq; factis conficitur, ut in audientium
 animis magis motus quidā lenis, quā fides fiat. Nar-
 randi autem præcepta, & augendi ex propriis locis su-
 mentur. Factorum collocatio Ciceroni triplex est. Nam In Partia
 aut temporum servantur gradus, aut generum distri-
 butiones, aut imprimis recentissimū quodq; dicitur. At-
 que etatis quidem gradus sequi aliās speciosus fuit, in-
 quit Fabius, ut in primis annis laudaretur indoles, tū Lib. 3. cap. 7.
 disciplina, post hæc operum, id est, factorū, dictorumq;
 contextus. Quem ordinem Cicero contra Antoniū se- Philipp.
 cutus est. Primū igitur natales considerabis, quem-
 admodum quisque generatus sit; tum pueritiam, vbi de
 ingenio & educatione dicitur; mox adolescentiam, quo
 nimirum pacto institutus moratusq; sit; præterea aua-
 rem virilem; postremo, que plurimum consilio prodest,
 senectutem, vbi res publicè & privatim gesta exorna-
 buntur. At rēpius, quod finē homini insequitur, nō sem-
 per (ut ait Fabius) narrare contingit. Raro enim acci- Lib. 3. cap. 7.
 dit, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut pu-
 blica statua constituatur. Si quid tamē (inquit Cicero) In Partia
 animad-

animaduertendum erit, aut in ipso genere mortis, aut in his rebus, quae post mortem erunt consequuta, mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri non debet. Alter exornationis ordo multa & varia facta in proprias virtutum species & formas dirigit, singulisque assignat, quae secundum quemque earum gestae sunt. Sic Cicero tota orationem, qua Gn. Pompeium laudabat, in fortitudinem, peritiam rei militaris, auctoritatem, & felicitatem partitus est. Tertius ordo recentissimum quodque factum exornat, & quia in hoc genere auditoris delectationi studetur, Cicero nos docet à minoribus ad maiora ascendere, aut à maioribus ad minora dilabi, aut haec inequabili varietate distinguere, ac parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, leta tristibus, incredibilia probabilibus intexere. Harum coilocationum quae sit utilior cum materia secundum Fabium deliberabimus: dum sciamus gratiora esse audientibus ea, quae quis aut solus, aut primus, aut certe cum paucis fecisse dicitur. si quid praeterea supra spem, aut expectationem; praesertimque quod aliena potius causa, quam sua. Ubique autem sunt ad voluptatem, & exornationem adhibenda illa rerum ornamenta, sine quae admirabilia nec opinata, sine significata monstris, prodigiis, & oraculis, sine quae videbuntur ei, de quo agimus, vel antequam nasceretur, vel in vita, vel post mortem accidisse diuina atque fatalia. Nam omnis expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo voluptatem. In uniuersum eligendae res sunt, aut magnitudine praestabiles, aut nouitate prima, aut genere ipso singulares. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praeterea. Genus autem hoc totum, ut Fabius censet,

Pro lege Manilia.

In Partit.

Lib. 3. cap. 7.
Arist. lib. 1.
Cicer. De Orat. 2.

Lib. 3. cap. 7.

cenſet, qualitate maxime continetur. quanquam omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſunt: iſq; uſum C. Caſarem in vituperando Catone notauit Cicero. In Topic. Relinquitur peroratio: cuius partes dua, enumeratio, & amplificatio: ſed enumeratio nonnunquam laudatori neceſſaria; amplificatio autem omnis delectationem quaret. in qua hi loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, voluptatem. Genus autem dicendi erit ſuauis, come, elegans, & iucundum, uerbis numerisq; liberius; quod ſolum eſt ad delectationem aurium comparatum. Non enim auditor is eſt (inquit Cicero) qui uereatur, ne fides ſua orationis inſidius attentetur: quin immo gratiam habebit Oratori voluptati aurium ſeruienti.

In Orat. ad
Brutum.

De genere deliberatiuo. CAP. VIII.

Genus deliberatiuũ, quod res quaſi truciſſima ratione examinatur, à dādo cōſilio, a Græcis dicitur *συμβουλευτικόν*, & ab habenda & conuocanda concione *δυναμικόν*, à nonnullis Latinorum concionale: habetq; poſitam in diſceptatione ſuaſionem & diſſuaſionem. Unde à potiori parte ſuaſorium quoque dictum eſt. Nam qui conſulunt atque deliberant, uel ſuadent uel diſſuadent. & diſſuadere is dicitur, qui aliud quam ſuaſum eſt prius ſuadet: alioquin uulgo in expetendis ſuaſio, in fugiendis diſſuaſio uocatur. Omnis autem ſuaſio eſt in prouiſione poſteri temporis; ac proprie dicitur conſultatio: ſed querit etiam de praterito (ut uult Fabius) cum prateritarum rerum qualitatem inquirat. Ad hoc Fabio uel priuata ſuaſio eſt, uel publica. Verum Ariſtoteles hoc genus totum in Reip. ad miniſtratione poſuit: ex quo *δυναμικόν* appellauit. Quin etiam Cicero in hac maxime parte verſatur.

Cic. In Partie.

Lib. 1. cap. 8.

Lib. 1. cap. 4.

De Orat. 2.

animaduertendum erit, aut in ipso genere mortis, aut in his rebus, quae post mortem erunt consequuta, mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri non debet. Alter exornationis ordo multa & varia facta in proprias virtutum species & formas dirigit, singulisque assignat, quae secundum quemque earum gesta sunt. Sic Cicero totam orationem, qua Gn. Pompeium laudabat, in fortitudinem, peritiam rei militaris, auctoritatem, & felicitatem partitius est. Tertius ordo recentissimum quodque factum exornat. & quia in hoc genere auditoris delectationi studetur, Cicero nos docet à minoribus ad maiora ascendere, aut à maioribus ad minora dilabi, aut haec inequabili varietate distinguere, ac parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, lata tristibus, incredibilia probabilibus intexere. Harum collocationum quae sit utilior cum materia secundum Fabium deliberabimus: dum sciamus gratiora esse audientibus ea, quae quis aut solus, aut primus, aut certe cum paucis fecisse dicitur. si quid praeterea supra spem, aut expectationem; praesertim a re quod aliena potius causa, quam sua. Ubique autem sunt ad voluptatem, & exornationem adhibenda illa rerum ornamenta, siue quae admirabilia nec opinata, siue significata monstris, prodigiis, & oraculis, siue quae videbuntur ei, de quo agimus, vel antequam nasceretur, vel in vita, vel post mortem accidisse diuina atque fatalia. Nam omnis expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improprie exitus habent aliquam in audiendo voluptatem. In uniuersum eligenda res sunt aut magnitudine praestabiles, aut nouitate prima, aut genere ipso singulares. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praetlata. Genus autem hoc totum, ut Fabius censet,

Pro lege Manilia.

In Partic.

Lib. 3. cap. 7.
Arist. lib. 1.
Cicer. De Orat. 2.

Lib. 3. cap. 7.

cenſet, qualitate maxime continetur. quanquam omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſunt: uſq; uſum C. Caſarem in vituperando. Catone notaui Cicero. In Topic. Relinquitur peroratio: cuius partes due, enumeratio, & amplificatio: ſed enumeratio nonnunquam laudatori neceſſaria; amplificatio autem omnis delectationem quaret. in qua hi loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, voluptatem. Genus autem dicendi erit ſuauis, come, elegans, & incundum, uerbis numerisq; liberius; quod ſolum eſt ad delectationem aurium comparatum. Non enim auditor iſt eſt (inquit Cicero) qui vereatur, ne fides ſua orationis inſidijs attentetur: quin immo gratiam habebit Oratori voluptati aurium ſeruienti.

In Orat. ad
Brutum.

De genere deliberatiuo. CAP. VIII.

Genus deliberatiuū, quod res quaſi trutinæ rationis examinat, à dādo cōſilio, à Græcis dicitur *κυβελευτικόν*, & ab habenda & conuocanda concione *δυναμικόν*, à nonnullis Latinorum concionale: habetq; poſitam in diſceptatione ſuaſionem & diſſuaſionem. Unde à potiori parte ſuaſorium quoque dictum eſt. Nam qui conſulunt atque deliberant, uel ſuadent uel diſſuadent. & diſſuadere iſ dicitur, qui aliud quam ſuaſum eſt prius ſuadet: alioquin uulgo in expetendis ſuaſio, in fugiendis diſſuaſio uocatur. Omnis autem ſuaſio eſt in proſiſione poſteri temporis; ac proprie dicitur conſultatio: ſed querit etiam de præterito (ut uult Fabius) cum præteritarum rerum qualitatem inquirat. Ad hoc Fabius uel priuata ſuaſio eſt, uel publica. Verum Ariſtoteles hoc genus totum in Reip. ad miniſtratione poſuit: ex quo *δυναμικόν* appellauit. Quin etiam Cicero in hac maxime parte verſatur.

Cic. In Partie.

Lib. 3. cap. 8.

Lib. 1. cap. 4.

De Orat. 2.

Nihilominus ex iisdem preceptis manat omnis suadendi ratio tam in privata causa, quam in publica: tamen in privata causa minus, quam in publica, laborandum est. Nam privatae utilitati sua studet, populus autem & senatus saepe utilitatem suam, velut ij, qui aegritudine affecti sunt, non considerant. Finis deliberationis generis utilitas est. Nam ratione ad faciendum aliquid adducimur: ipsum autem bonum, cuius gratia aliquid facimus, idem nobis, quod utile est. Neque enim si deliberatio inter sapientes fiat, honestas ab utilitate seiugetur: apud vulgus si velis seiuungere, magis utilitatis, quam honesti rationem habebis. Siquidem frustra honestum apud rudes suadeas, nisi spe utilitatis allicias. Quoniam igitur deliberationis finis est utilitas, primum caput suadentis erit, ut ostendat utile seu bonum esse: tum quia non de omnibus rebus bonis, mali seu est deliberatio; nam de his, quae neque fieri, neque aliter esse possunt, non deliberatur; videndum id, quod consultatur, fieri ne possit, ita, inquam, ut in nostra manu & arbitrio positum sit. ceteroquin fortuna & natura bona, quia in nostra potestate non sunt, negat Aristoteles in deliberationem venire. Duo igitur suasionis capita sunt, alterum utile ne sit, alterum fieri ne possit, quod Graeci δουατόν, Fabius licet durum vocabulum, tamen quia solum esset, possibile nuncupauit. Quibus duabus suasionis partibus idem Fabius honestatem addidit: sed nos eam cum utilitate coniunximus. Addunt nonnulli necessarium: cui Fabius nullum in suasionem locum esse ait, quoniam si necessitudinem voces, ut Cicero, simplicem, cui nulla vi resisti possit, sic nulla est in deliberando necessitas; cum deliberatio de faciendo sit, ubi de voluntate, non de necessitudine agitur: sin necessitate voces, in qua metu grauiorum homines coguntur, quam

Cicero

Lib. 1. cap. 4.

Lib. 1. cap. 3.

Ibid.

Ibid.

De Inuent.

Cicero necessitudinem cum adiunctione appellat, ut
 necesse est Cassilinenfes in Annibalis potestatem veni-
 re, ni velint fame perire, tunc Fabio est questio utilita-
 tis. Itaque necessarium idem est quod maximè utile.
 Posse tamen post constitutam causam ab his, qui con-
 sulūt, in deliberationem afferri necessitatem, qua mu-
 tari non possit, ne Fabius quidem negat: sed mox tolli-
 tur omnis deliberatio. Unde Cicero, inciditur, inquit, De Orat. 2.
 omnis deliberatio, si necessitas affertur: quam qui attu-
 lit aliis non videntibus, is plurimum vidit. & alio loco: In Partit.
 Si quid est necesse, tollitur deliberatio. Nonnulli deli-
 berationis partes plures fecerūt, incūdū, piūm, iustum,
 æquū, māsiūm, siue ημερόν, & eiusdem generis alia:
 quæ omnia referuntur ad utilitatē cum honestate con-
 iunctam. Nam quod Aristoteli videtur ob incundi-
 tatem solam sæpè fieri consultationem, Fabius absurdū
 iudicat. Semper enim aliquis putat procedere, ne sola
 tantum voluptas queri videatur: ut in ludis institū-
 dis honor deorum precedit; in ædificando theatro non
 inutilis laborū remissio, de formis & incōmoda turbæ, si
 id nō sit, cōsuetudo. Addiderūt aliqui facile & sine pe-
 riculo, quod quidē facultati subiicitur. Nā quod diffi-
 cile, idē sæpè adūvatum est: ac rei labor multā in delibe-
 rādo dubitationē affert. At verò sua fori (nā deliberatio-
 nis capita sunt utilitas & facultas) utrūq; probādū est,
 & utile esse, & fieri posse: dissuasori satis est alterū in-
 firmare, ut si utile nō est, ne fiat: si fieri nō potest, ne sus-
 cipiat. Quare prius de utilitate, tū de facultate dice-
 tur. Utilitas in discernēdis bonis malisq; versatur: bona
 aut animi, aut corporis, aut fortuna sunt. Horū quedā
 necessaria vidētur, sine quib⁹ aut nō esse, aut nō bene fā-
 tis esse possumus, ut vita, pudicitia, libertas, parētes, &
 affines; quedā expetēda vel honestate, vel cōmoditate, vel
 honestate

Ibid.

Ibid.

De Orat. 2.

In Partit.

Ad Alex.

Cic. in Part.

De Invent. 2.

honestate & commoditate simul. expetuntur honestate, qua per se laudabilia sunt, qua nimirum ex virtutibus proficiuntur; de quibus in demonstratio genere dictum est: commoditate autem expetuntur, qua in corpore sita sunt, & fortuna, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitia, & his similia. Commoditate vero simul & honestate, honos, gloria, amicitia: quae cum utilia sint, honestati quasi quaedam materies subiecta sunt. At meo iudicio non tam de bonis vel malis deliberatur, quam de his, quae ad haec, tanquam finem, vel adipiscenda, vel conseruanda, vel fugienda & euitanda pertinent. Facultas autem ad efficientes causas spectat: ac maximè querit locum, tempus, instrumenta, pecunias, arma, socios, hostes, & ea, quae vim prestant ad rem quamque efficiendam. & ut ea, quae pro nobis sunt, sic etiam ea, quae aduersantur, inspicimus. Insuper non solum nostra (ut ait Cicero) fieri posse, sed etiam facilia & incunda esse ostendemus. Nam eorum, quae fieri possunt, quaedam facilia sunt, quaedam difficilia: facilia inquit Aristoteles, quae vel sine dolore, vel breui tempore fiunt; difficilia vero, quae dolore & magnitudine temporis definiuntur; quae perinde habenda sunt sapè, ac si effici non possint. Quapropter cum queritur fieri ne possit, aduertendum etiam est quam facile possit. Crescit adhaec contentione oratio, cum quid utilius, quid facilius queritur. Atque etiam cum honestate interdum pugnare videtur utilitas: atque idcirco deliberantium conditio pernosceda est, quorum opinionibus accommodetur oratio. Hominum genera Cicero duo tradit, alterum indoctum & agreste, alterum bene institutum atque expolitum: illud questum, emolumentum, ac maximè voluptatem sequitur, hoc virtutem & laudem amplectitur: ideòque

illò

In Partit.

Lib. 1. cap. 6.

In Partit.

illi fructus, emolumenta, voluptates, evitacioneſque dolorum ad perſuadendum proferri debent; huic honeſtatis & virtutis genera, præſertim ea, qua ad ſocietatem hominum tuendam & augendam pertinent: illi etiam non tam qua via bona conſequi poſſit, quàm mala evitare; huic qua ratione & decus expetere, & fugere ignominiam queat. Sed rudes quoque contumelia movent. Igitur apud imperitos pluris utilia, quàm honeſta; apud peritos pluris honeſta, quàm utilia faciemus. Nec minus refert ſuadentis perſona, quàm deliberantium. Nam genus, ætas, fortuna, antea acta vita, dignitas, & authoritas maiorem fidem faciunt. Et quibusdam authoritas ſufficit, quosdam vix ipſa ratio tuetur. Diſſuadendi autem ratio ex iſdem ſuaſionis locis ſumetur, ut aut utilitas, aut efficiendi facultas labefactetur. Quare totam deliberationem ad locum cauſarum reſero: quia finis ad utilitatem, efficientes cauſe ad facultatem ſpectant. Nunc partes orationis requiremus.

Principia vel nulla, vel non longa in ſententiis dicendis eſſe debent. Nam ſunt ad audiendum: qui deliberant ſua cauſa parati. & conciliatus eſt ei quiſque, quem conſulit: ſed neque docilitate opus eſt. Nam qui deliberant ſciunt qua de re dicendum ſit. non abruptè tamen, nec Satyricorum more exordiendum. Nam (ut inquit Fabius) aliquid eſt in omni materia naturali-
 ter primum: & ne manca videatur oratio, ſemper aliquid habere debet principij loco. Cùm autem aliquid
 noſtra intereſt, aut aduerſariorum, aut eorum, qui audiunt, ne minor, aut maior æquo res illis videatur, & à
 noſtra, & ab eius qui diſſentit, perſona, & à rei circumſtantiis exordiemur. Id quod Ariſtoteles putat nos
 à iudiciali genere mutuari. Verùm in priuatis conſi-
 liis

Cic. in Part.

Lib. 3. cap. 8.

Lib. 3. ca. 14.

liis magna cura principij habenda non est; in publicis; ferme ut in iudiciali, sanior audientium captari debet.

Lib. 3. cap. 16

Semper tamen in sua storia (ut Fabij verbis utar) breuiori prooemio utemur, & veluti quodam capite tantum, & initio debebimus esse contenti. Narratio in deliberationem (ut ait Aristoteles) non cadit: quoniam narratio (sicut Cicero inquit) praeitarum rerum est, aut praesentium, suasio autem futurarum. Cur ergo, dicit forte aliquis, Cicero ait, nec multum sane saepe narrandum? Fabius hoc ita declarat.

In Part.

Ibid.

Lib. 3. cap. 8.

Prinata deliberatio narrationem eius dumtaxat rei, de qua aienda sententia est, nunquam exigit; quia nemo ignorat id, de quo consulit: in concionibus saepe est etiam illa, quae ordinem rei docet, necessaria. Hanc igitur Cicero narrationem in deliberatione intelligit necessariam, quae non id de quo decernitur; nam futurum hoc est; sed rei ordinem, de quo statuitur, exponit. Quae etiam quandoque altius repetitur, ut id, de quo deliberatio est, melius intelligatur: breuis tamen esse praecipitur. Et, si simplex res est, de qua agitur, vno propositionis ambitu contineri poterit. Itaque, deliberatiui generis narratio est rei ordinis expositio, vel propositio, quae suadens ostendit qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit; hortaturque, ad se breuiter dicentem audiendum. Nec me latet esse quasdam narrationes quae neque rem, neque rei ordinem exponunt, sed ad probandum assumuntur extrinsecus; & perinde atque exempla, vel similia, vel dissimilia ad suadendum, aut dissuadendum valent. quandoquidem ex praeteritis futura conicimus. Istas narrationes Aristoteles deprimi & efferri, minui & amplificari, ut quaeque, postulabit, ad concitandos vel leniendos affectus iubet. Probatio in deliberatione secundum Aristotelem ἰδιὰ λόγῳ, & πα-

Lib. 3.

Lib. 1.

hunc esse debet. Prima ad mores dicentis pertinet, qui ad persuadendum maxime apti sunt. Nam consilia pro moribus dantur; & prudentissimum atque optimum oportet eum esse, cuius sententia credendum est.

Quare Fabius, Valet, inquit, in consiliis auctoritas Lib. 3. cap. 8.
 plurimum. Altera continet argumenta, & rationes rei, de qua deliberatur. Quam qui suadet, necesse est & utilem esse ex fine, & posse fieri ex causis demonstrat: qui dissuadet, vel utilem non esse, vel fieri non posse. Ac saepe accidit, ut prius dicat, ne si possit quidem fieri, esse faciendum. Tum qui suadet, faciendi modum & rationem significat; contra improbat qui dissuadet, aut aliam faciendi rationem affert. Accum de utilitate disputatur, qualitas; cum de facultate, coniectura tractanda est. Nonnumquam etiam definitio aliqua in deliberando adhibetur, sicut in Philippicis Cicero quid sit tumultus definit. Demum utrique & suatori & dissuatori exemplorum copia paranda est: quoniam praeteritis futura plerunque respondent; & exempla quoddam rei experimentum & testimonium praebent. Tertia ad mores auditorum, & affectus spectat. Itaque Fabius praecipit ut videamus plures an unus deliberet, an Cato, an Scipio, an Senatus, an populus, an Romani, an Graeci, an Barbari: tum cuiusque mores & animum intueamur, personarumque circumstantias diligentissime perscrutemur. Et qua de duobus hominum generibus paulo ante dicta sunt, in hanc probationis partem omnia transferuntur. Postrema restat orationis pars conclusio, qua & enumerationem quandoque habet, & amplificationem. Enumeratio secundum Cicero- In Partem.
 ronem suatori non saepe necessaria est: amplificatio spem habet, aut reformidationem deliberantis. Si in spem incitandus erit, huiusmodi sententia proficient, qua

que ad explendas cupiditates, aut ad odium satian-
 dum, aut ad ulciscendas iniurias faciunt: sin autem
 reformatione deterrendus, de incerto statu fortuna,
 dubiisq; euentis rerum futurarum, ac retinendis suis
 fortunis, si secunda, sin aduersa, de periculo commo-
 nebitur. Quare ad cohortandum bonorum ac malo-
 rum enumerationes, & exempla proderunt. Genus au-
 tem orationis in hoc causarum genere Theophrastus
 preceptoris sui Aristotelis sententiam sequutus ab
 omni (ut ita loquar) affectatione remotum vult; Cicero
 etiam simplex, & graue, ac sensis ornatis, quam ver-
 bis. Siquidem verborum magnificentia ad ostentatio-
 nem in demonstratio affectatur: hic nulla verborum
 ostentatio queritur, sed sententiarum grauitas; qua
 potiozem fidem facit deliberantibus, & maiorem sua-
 dentibus affert authoritatem. Nihilominus (ut Fa-
 bius sentit) pro suadentis, & rei, qua de agitur, condi-
 tione dicendi ratio conformanda est, ut probabile genus
 orationis teneatur. Itaque dicendi genus sequemur
 non nimium comptum & expolitum, sed in quo autho-
 ritas & pondus in verbis insit, & sententiae sint graues
 & opinionibus hominum ac moribus accommodatae.

Lib. 3. cap. 8.

De genere iudiciali.

CAP. IX.

Tertium causarum genus, quod in iudiciis verse-
 tur, à Latinis iudiciale vocatur, à Grecis modo
 δικάσιον, hoc est, in iudicio positum; modo δικάσιον à
 δικάζω, litiumq; diremptore, quem δικάσιον nominant.
 Constat autem officii duobus; accusatione, & defension-
 ne; finiturq; id esse, quod positum in iudicio habet in se
 accusationem & defensionem; aut petitionem & recu-
 sationem. eius finis est equitas, qua qualitate conti-
 netur: quoniam omnia, qua de iure civili, aut de equo
 & bono

Arist. lib. 1.

cap. 10.

Fab. lib. 3.

cap. 9.

De Inuen. 1.

Ad Heren. 1.

1a. Partit.

& bono disceptantur, in qualitatibus questionem cadunt.
 Tractatur vero qualitas & simpliciter, & compara-
 tively. Comparatè, ut cum apud centum viros post alia,
 queritur & hoc, uter dignior hereditate sit: & cum
 de verissimo accusatore disputatur; qua diuinatio di-
 citur. In quibus causis, quid equius, equissimumue
 sit, queritur. Noscenda igitur causa, & causa status,
 in quo stet quisque ad pugnandum paratus. Nam in
 omnibus causis tres sunt gradus, ex quibus vnus ali-
 quis capiendus est, si capi plures non possunt ad resi-
 stendum. Nam aut negatur factum, aut id esse quod
 aduersarius criminatur, aut tale esse. In primo conie-
 ctura, in altero definitio, in tertio qualitas valet. de
 quibus altero libro egimus. Accusator si personam ar-
 guat facti, & voluisse, & potuisse, & fecisse ostendet à
 causis & effectibus. Veritas ad voluntatem, efficientes
 causa ad facultatem; locus ab effectibus ad arguendum
 factum pertinet. Contra defensor vel causam faciendi
 nullam dicet fuisse, vel facti signa vera, aut verisimilia
 esse negabit. Si de nomine facti, & vi disputetur, uter-
 que in explicando & excutiendo verbo ad consuetudi-
 nem sermonis & iudicis sensum proprium accedere co-
 nabitur. Quod si de facti qualitate contentio sit, ac-
 cusator non iure factum ex aequitatis locis ostendet,
 contra defensor iure factum ex iisdem aequitatis locis
 asseret, aut assumpta extraneare factum confirmabit.
 Ultimum remedium est, cum neque factum, neque fa-
 cti nomen negare, nec iure factum probare potest de-
 fensor, ut ius actionis inspiciat. Quod ultimo in cogita-
 tionem venit, sed ante iudicium, vel in ipso iudicio tra-
 ctatur. Quam rem, cum de translatione egimus, docui-
 mus. Quoniam vero ad probandam aequitatem lego

firmius haberi nihil potest, lex adiutrix in controversis, & quasi testis adhibenda est. Cuius quaestiones, quae legitima vocantur, etiam superiori libro exposita sunt. Nunc orationis partes exponamus: quas Fabius quinque esse contendit, quoniam refutationem à confirmatione coniungit ab Aristotele, & Cicero dissentiens. Sed quid Fabius, quid ceteri sentirent, proximo libro ostendimus, & refutationem ac confirmationem ad probationem, quam Graeci *κρίσις* vocant, reducimus. Et facilius hic erit orationis partium explicatio: siquidem in hoc genus quae altero libro scripta sunt cadunt fere omnia. De quo auctores idcirco plura & diligentius scripserunt, quoniam nullum genus hoc esset aut difficile, aut frequentius ab Oratore tractatum.

Principia accusatori sumenda sunt ad acerbitatem suspiciosa: quibus & benevolentiam capere a iudicibus, & ab his alienum faciat aduersarium, iudicisq; animum reo insensum reddat, & ad seuitiam moueat, atque ad attentionem excitet, & insidiarum comminatio periculum denuntiet. Contra reo principia sumenda sunt ad misericordiam & benevolentiam iudicum: quam modisè colliget conflatu criminis, collectarumq; suspicionum querelam, & accusatoris insidias, & comminatio periculum proferendo. Etenim alteri seuitia, alteri clementia proposita est. Quae admodum autem à re, & à persona principia ducantur altero libro exposuimus. Narratio accusatoris praeterquam quod breuis esse debet, & dilucida, & probabilis, semina debet habere argumentorum, & suspensiones interiectas, obscuras etiam defensiones, ut sit membratum gestinogocij argumentosa & suspiciosa explicatio. At reus, si pro se sit, etiam debet narrationem explicare,

In Partit.

si tota molesta, relinquere, aut ea que laedunt amputare, ita ut vel obscures, vel prætereant argumenta suspicionum; dumtaxat rerum euentus causasq; pronuntiet. Adhibendi etiam utrique sunt affectus, quos ante In Partit.

Deinde accusator in probando rerum ordinem persequetur, atque argumenta singula in manu collocata habens proponet vehementer, concludet acriter, tabulis, decretis, testimoniis confirmabit; accuratiusq; in singulis immorabitur. Verùm res probationes accusatoris, & argumenta aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda sunt. Tum confirmandis suis argumentationibus, infirmandisque contrariis sæpè erunt accusatori motus animorum incitandi, contra reo mitigandi. Quid verò utrique sequendum sit, vel in coniectura, vel in definitione, vel in qualitate, vel etiam in legalibus questionibus aliàs dictum est. Nec vllum porro genus est, quod probatione inartificiali, hoc est, præiudiciis, rumore, tormentis, tabulis, iureiurando, & testibus sæpius, quam hoc vtitur: immò Aristoteles inartificialem probationem, Lib. 1. cap. 15

iudicialium causarum propriam arbitratur. Dantur etiam utrique in iudiciis egressionem quadam, & communes loci, vel ad laudandum & vituperandum, vel ad benevolentiam & inuidiam, vel ad sanitiam & clementiam, vel ad excitandos & commouendos affectus. Quos locos & paratos semper habere debet Orator, & illis, cum offertur occasio, uti accommodatè. Superest peroratio: cuius enumeratione reo rarius opus est, quia ponenda sunt contraria, quorum dissolutio (ut ait In Partit. Cicero) in brevitate latebit: sed ab aduersario frequentata argumenta, & in vnum cõgregata, ut aculei pungent. Explicabit aduersarius enumerationem cum ponere

dere, excitabit sententias, variabit figuris, addubitando si quid se fugerit, quid responsurus sit aduersarius, quam spem habeat; interrogando quid demonstratum non sit, ut ad quamdam etiam ipse respondeat; irridendo qua nunc ipse faceret, si haec, atque haec, non illa demonstrasset; ac sua cum aduersarij conferendo, neque tantum sententias, sed studia, mores, & artes; denique inuidia premendo si quam partem causa reliquerit, aut ad preces confugerit. Reus vero, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, uti potuerit. Amplificatione uterque videtur; verum accusator ad incitanda idos animos, & in sententiam adducendos; reus ad leniendos, atque ad misericordiam totam orationem conferet. Proprius hic accusatoris locus, malorum misereri non oportere, dum auget peccati atrocitatem: rei vero, miseris & oppressis esse succurrendum, dum accusatorem calumniari criminatur. At genus orationis in iudicialibus causis vnum & idem esse non potest. Nam rebus accommodanda oratio est. Itaque si de re priuata ad vnum iudicem dices Orator, non elato, sed gracili & submisso genere; si de grauioribus rebus, non tenui, sed ample & copioso; de mediocribus vero rebus mediocriter dicet. Neque solum pro causa tota facies eloquentiae variatur, verum etiam pro partibus causa. Nam aliter conciliatur in eadem oratione, aliter docetur, aliter mouetur auditor. Docemus enim submisso, deletamus mediocriter, monemus grauiter. In partibus etiam orationis mutatur orationis color. Nam principia (ut Cicero precipit) verecunda esse debent, non elatis intensa verbis, sed acuta sententias vel ad offensionem aduersarij, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles

credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicata. In confirmando & refellendo filium orationis ad quamque causam aptum vel subtile, vel mediocre, vel graue tenebit. Cum verò regere & flectere animos volet, sese latius effundet. Præterea non omnis locus, tempus, auditor eodem genere verborum & sententiarum tractandus est: & alia res plus ad mouendum, quam ad probandum; contra alia plus ad probandum, quam ad mouendum valent: sed & immutatis verbis sæpe eiusdem rei vis imputatur. Verùm hæc ad decorum pertinent; quod quia non potest arte comprehendere, totum Oratoris prudentia ac sapientia committitur. Tradita sunt præcepta componendæ orationis breuiter, ut opinor, & aperte; quæ & mandanda memoria, & agenda postremò est, sed de memoria & actione alij; nos instituti nostri rationi satis fecisse putamus.

F I N I S.

THE CITY OF ANTWERP
PRINTED BY
CHRISTOPHER PLANTIN,
ARCHITYPEGRAPHER TO THE KING,
IN THE YEAR
OF OUR LORD 1571,
IN THE MONTH OF
MAY.

ANTVERPIAE
EXCVDEBAT CHRISTOPHO-
RVS PLANTINVS, ARCHI-
TYPOGRAPHVS REGIVS,
ANNO MD. LXXXI.
MENSE MAIO.

